

İHSAN NURİ PAŞA

KÜRTLERİN KÖKENİ

İHSAN NURİ PAŞA

KÜRTLERİN KÖKENİ

Türkçesi : M. Tayfun

DOZ YAYINLARI : 7
Farsça Basımı : İran, 1955
Birinci Baskı : Yöntem Yay., İstanbul 1977
İkinci Baskı : Haziran 1991
Dizgi : SIMKO 517 69 43
Baskı - Kapak Baskı : AYDINLAR Mat.-576 38 25

DOZ BASIM ve YAYINCILIK LTD. ŞTİ.
Nakılbent Sok. No: 49 Kat: 2/3
34400 Sultanahmet - İST.
Tel.: 517 13 78

İHSAN NURİ PAŞA

KÜRTLERİN KÖKENİ

Türkçesi : M. Tayfun

İÇİNDEKİLER

Kaynaklar	5
Sunuş	9
Yazarın Önsözü	13
Irki Kökler	15
Kürt Tarihi	41
Araratiler (Araratlılar)	131
Nemrudiler	149
Kitabın İçeriğinin Özü	159
Yazarın Açıklama Notları	171

KAYNAKLAR :

- 1 – Şehname, Firdevsi
- 2 – Eski İran Tarihi, Muşiru'd-Dewle (Tarixê İranê Bastan)
- 3 – Eski İran Tarihi, Mirza Ebbas Xan İqbal (Tarixê Qedimê İran)
- 4 – Gatha, Por Dawud
- 5 – Mâzdeist Edebiyatı, Por Dawud (Edebiyatê Mazdeistha poştha)
- 6 – Kürt ve Kürdistan Tarihi (Kürçe), Emin Zeki Beg (Tarixê Kurd û Kurdistan)
- 7 – Kürt Edebiyatı Tarihi, Alaaddin Sucadî (Mîju y Edebiî Kurdî)
- 8 – Bextiyarî (Bahtiyari) Tarihi, Serdar Es'ad (Tarxê Bextiyarî)
- 9 – Rawzatu's-Se'fa, Mir Hamd (Muhammed bin Hand Şah bin Mahmud)
- 10 – Mucmelu'l-Tevarih
- 11 – Kürt soyu ve Devamının Tarihi, Reşid Yasemî (Kurd we Peywestegi Nejadi we Tarixê û)
- 12 – Tarihi-i Sr. J. Malkom
- 13 – İranname veya Eşkaniler Devrinde İranlılar, Ebbas Muhammed Eli Şuşterî (İranname ya Kamame y İraniyan der Ehdê Eşkanîyan)
- 14 – Şerefname, Emir Şeref Xanê Bitlisî
- 15 – Kitabê Kurd, Şmemîm Hemdanî
- 16 – Ömer Xeyyam (Ömer Hayyam)'ın Newruznamesi
- 17 – İskendername, Aristoles
- 18 – Mecelleyê İran Kude
- 19 – Kürt Sorunu (Arapça), Xoybun (Qaziye'l-Kurdiyye)
- 20 – Mad (Med), Fransızca
- 21 – Kutsal Kitap Sözlüğü, Mr. Haks (Qamusê Kitabê Muqeddes)
- 22 – Tarihi-i Umumi (Türkçe), Ahmet Refik
- 23 – Kürt Aşiretleri (Türkçe),
- 24 – Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Türkçe)

SUNUŞ

Dünyanın çeşitli ülkelerinde Kürtlerle ilgili pek çok yazılı kaynak vardır. Örneğin Prof. Q. Kurdo'nun belirttiğine göre, Moskova'da 1963 yılında basılan İ.S. Musaelyan'ın Kürtlerle ilgili bibliyografik kitabında 2668 makale ve kitap adı geçmektedir.

Bunlardan: 1497'si Sovyetler Birliği'nde, diğerleri Avrupa'da basılmış olup hemen hepsi İngilizce, Fransızca ve Almancadır.

Bu 2668 çalışmanın, yine :

Rusça olanlarından 87'si coğrafya, 130'u ekonomi, 300'ü etnografya ve Kürt tarihi, 404'ü XIX. yy. Kürtleri, 93'ü Sovyet Kürtleri, 242'si Kürtler'in siyasi konumu, 110'u gramer - sözlük Kürt yazarları, 60'ı Kürt Edebiyat ve folkloru, 35'i Kürtler'in din ve mezhepleriyle ilgili iken;

Avrupa dilleri ile yazılmış olanların da 240'ı coğrafya, 18'i ekonomi, 320'si etnografya ve Kürt tarihi, 49'u Kürtler'in siyasi

konumu, 49'u XIX. yy. Kürtleri, 9'u Sovyet Kürtleri, 69'u gramer - sözlük - Kürt yazarları, 55'i Kürt Edebiyat ve folkloru, 115'i Kürtlerin din ve mezhepleriyle ilgilidir.

38 Kürtçe eser Rusçaya çevrilmiştir.

Çalışmalardan Rusya'da yayınlananların 562'si Çarlık Rusyası döneminde, 962'si de Sovyetler Birliği döneminde yazılmıştır. Avrupa'da ise 1917 yılına dek 499, ondan sonra ise 962 çalışma vardır.

Görüldüğü gibi bu rakamlara Türkiye, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Mısır gibi Ortadoğu ülkelerinde Kürtlerle ilgili olarak yazılan eserler dahil değildir.

Türkiye'de bu konuda özellikle bilimsel nitelik taşıyan eserlerin sayısı tek elin parmak sayısını bulmaz. Kürtler konusundaki tabular her şeye rağmen yıkılamamıştır henüz. Kürtlerle ilgili yazılanlardan bir bölümü safsatalarla doludur. Üzerinde bilimsel çalışma olanağı bırakılmayan konuların safsata türünden açıklamalarla kalacağı kuşkusuzdur.

Sözkonusu eserlerin bir bölümü sömürgeci kapitalist ülkelerin yazarları tarafından yazılmıştır. Bu yazarların kimisi politik nedenlerle, kimisi de Kürtler'in dillerini ve sosyal yaşantılarını bilmediğinden, yapılan değerlendirmelerde yanılgıya düşmüştür. Konu, böylece giderek bulanıklaştırılmıştır.

Elinizdeki kitap ilkin 1946'larda Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda Tahran'da Farsça ve Kürtçe olarak yayınlanan Kuhistan (Dağlık) Dergisinde yayınlanmış, daha sonra 1955 miladi (1333 hicri - şemsi, 2567 Kurdî - madî) tarihinde İranoloji Cemiyeti yardımıyla Tahran'da Farsça olarak basılmıştır. Bu çeviri, bu son baskıdan yapılmıştır.

Bu kitabın özelliklerinden biri, bir Kürt lideri tarafından yazılmış olması ikincisi: Kürt dilini ve Kürtlerin sosyal yaşantısını iyi bilen, yerli İranî kaynaklarla birlikte Arap, Türk ve Batılı

kaynakları inceleyen biri tarafından yazılmış olmasıdır. Böyle olmasına karşılık, eserin tümüyle eksiksiz olduğunu da söylemiyoruz. Yazarın her şeye rağmen bazı noktalarda duygusal davranışını söylemek mümkündür. Ayrıca yöntem olarak da klasik diyebileceğimiz bir yol izlemiştir.

Okuyucunun farkedeceği gibi çoğunlukla yazar, etimolojik, dilbilimsel dayanaklar bulmuştur.

Kitabın yazarı olan İhsan Nuri, Bitlislidir. İstanbul'da Askeri Akademi'de öğrenim görmüş, Birinci Dünya Emperyalist Paylaşım Savaşı'nda Türk ordusunda sömürgeci güçlere ve Yunanlılara karşı yapılan savaşlarda bulunmuştur.

1925'teki Şeyh Sait ayaklanmasında Türk ordusunda yüzbaşı iken, birliğiyle, ayaklanan Kürtlerin saflarına katıldı, daha sonra Suriye'ye sığındı ve oradan Irak'a gitti,

1927 yılında Kürt aydınları ve ileri gelenleri, Kürt Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilatı İctimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası ve Kürt Ulusal Birliği adlı dört örgütü feshederek Xoybun (Xwebûn) adlı bir örgüt kurdular. Aynı yıl İhsan Nuri, Ağrı Kürt Hareketi'nin başkomutanı seçildi, hareketi yönetti. Ayaklanma bölgesinde Gazîya Welat (Vatanın Çağrısı) ve Ağrı adlı haftalık Kürtçe gazeteler çıkarıldı. Üç yıllık çarpışmalardan sonra Türk Hükümeti, İranla anlaşarak bir bölüm verimli araziyi İran'a bıraktı ve İran'dan ayaklanma bölgesini kontrol altına almasına yanyan dağlık araziyi aldı. Kürt Kuvvetleri sanıldı, hareket iki tarafın ağır kayıplarından sonra Kürtlerin yenilgileriyle son bulunca İhsan Nuri İran'a gidip 1976'da trafik kazasında ölümüne (!) dek orada kaldı. Yazar, bu eserini İran'da iken kaleme almıştır.

Orijinal adı "Tarixê Rişeyê Nejad-i Kurd" olan bu kitabı, içeriğine daha uygun bulduğumuz "Kürtlerin Kökeni" adıyla çevirdik. Kürtlerin, özellikle onların uzak geçmişiyle ilgili, en azından üzerinde tartışılması gereken "Kürt" ve "Kürdistan"ın

tarîh süreci içindeki seyrini ortaya koyduğu için bunda yarar gördük. Okuyucu da bu kanımızı paylaşırsa seviniriz.

Metinde geçen bazı olay ve özel adların açıklık kazanması için yazarın açıklama notlarına yenilerini ekledik ve kendi notlarımızın sonuna Ç.N. kısaltmasını koyduk. Çoğu, kaynak adları olduğundan yazarın notlarını kitabın sonuna aldık.

Kitapta geçen özel adları, Kürtçe ve Farsça orijinallerine uygun telaffuz edilebilmeleri için Kürt alfabesiyle yazıp, Türkçe okunuşlarını parantez içine yazdık. Transkripsiyonu sağlayan Kürt alfabesi'nde :

- Q : Arapçadaki kaf (kalın K),
- X : Türkçede bulunmayan kalın, kaba H (Kh),
- Ê : E ile İ arasında,
- W Arapçadaki Vav (V),
- V : Türkçe'deki 'V' olup 'F' ye yakın telaffuz edilen harflerdir.

Buna rağmen, kitapta geçen özel adları, Arap alfabesiyle yazılan Farşçadan aldığımız için bazı yanlışlıklara da düşmüş olabiliriz. Okuyucunun, varsa bu yanlışlardan ötürü bizi bağışlayacağını ümid ederiz.

M. TAYFUN

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Kendi ulusal geçmişlerinden habersiz olan kişiler, uluslarının yükselmesi için gerekeni yapamazlar.

Geçmişten habersiz olmak, geleceğe güvenle bakmayı önler. Mezar taşıyla övünülmemesi gerektiği söylenir, ama ulusların özgürlük duygularını oluşturmak ve güçlendirmek, atalarının şanlı geçmişini bilmeye bağlıdır. Bu ulusal gururun, ulusların yüce yollarının önderleri için ışık olduğunu söylemek de yerinde olur. Musibetlerin yükü altında olan bu mazlum ulusun açısından payını alan bu satırların yazarı bilimsel yetersizliğinin farkındadır. Kürtler ve Kürdistan'la ilgili olarak yazılanlardan yararlandıktan başka kendi incelemelerinden edindiği görüşleri eklemiş ve bu küçük kitap hazırlanmıştır. Faydalı olacağı umulur.

Amacım Kürt ve Kürdistan Tarihi yazmak olmayıp varlığı diğer ırklar nezdinde yok sayılmak üzere kararlaştırılan İranî kökenden bir topluma hizmetim söz konusudur. Hem de bu çilekeş büyük ulusun İranlı kökeninin şanından yoksun oluşuna engel olmaya ve onları tanıtmaya gayret edeceğim.

Gerçi yazar olarak benim, içinde büyük devletler kuran topluluklar ve ülkeler fetheden padişah kuşakları ile insanlığı doğru yolu göstermiş olan peygamberlerin bulunduğu Kürtlerin atalarından sözetmem, ilk anda okuyucuya tuhaf gelebilir, hatta aşırı ulusal duyguların etkisi altında yargıda bulunan biri olduğumu düşündürebilir. Ama dikkatle incelendiğinde aşırılık ölçüsüne varılmadığı anlaşılabacaktır.

Değerli yazar, ünlü Kürt bilgini rahmetli Emin Zeki Beg'in Kürtçe olarak yazdığı "Tarixê Kurd û Kurdistan" (*) ile üniversite profesörü rahmetli Reşid Yasemî'nin "Kurd we Peywestegî Nejadî we Tarixê û" adlı eserleri konumuzla ilgili önemli bilgileri içeren eserler olduğundan bu kitapçığı yazarken kendilerinden yararlandım.

Kılıçlarının parlantısıyla tarihin karanlığından aydınlığa çıkmış, bütün yüzyıllarda yiğitlik ve kahramanlıklarıyla düşmanlarını titretmiş olup Kürt lakabıyla mertliğin, savaşçılığın sembolü olan bir ulusun saltanatı ve bağımsızlığının övünçlü dönemleri, dostun düşmanın gözünden saklı mı tutulmak isteniyor?..

Eski İran'ın büyüklüğünün temel harcını kendi savaşçıların kutsal kanlarıyla yoğunmuş olan, değerli evlatları içinde peygamberler dahi bulunan, üstün değere sahip büyük komutan ve padişah kuşakları yetiştirmiş bir ulusun, ulusal kıvancından yoksun bırakılması; adsız, belirsiz bir topluluk haline getirilmesi insaftan uzaktır. Şayet bu kitapçıkta gerçekleri örten bu karanlık perdeyi kaldırabilirsem sevinirim.

İHSAN NURİ

(*) Irak'ta bir zamanlar bakanlık yapmış olan Emin Zeki Beg 1931'de Bahan (Sorani) Kürtçesiyle iki cilt olarak "Xulaseye Tarixê Kurd û Kurdistanê"yi yazmış eser Bağdada Dar-es-Selam matbaasında basılmıştır. 1936 yılında Mısır'da Mihemmed Eli Ewri Beg bu kitabı kısmen gözden geçirilerek Arapçaya çevirmiş ve Es-Saade matbaasında basılmıştır. Kitabın yazarı Emin Zeki Beg, 250 İngilizce, Fransızca, Almanca eseri incileyerek bu kitabı hazırladığını, buna rağmen duyurduğu kitabın dilinde incileyerek eleştirmesini istiyor özünde.

I. BÖLÜM
İRKİ KÖKLER

Kürt Ulusu çok eski yüzyıllardan beri insanlığın karmaşık-
lığına çeşitli adlarla katılmış ve Ortadoğu'nun sözü geçerli ulusla-
rından olmuştur. Kahramanlık Menkıbeleri ve Fetihler Tarihi,
bu topluluğu o eski adlarıyla kaydeder:

Lagaş Kralı Adadnari M. Ö. 2400 yıllarında Karda Kabile-
si'nden sözeder ve M. Ö. 2200 yıllarında Ur Padişahı Kmil Sin
(Kemil sin), Kurde Toprağını Prens Verdenne'e bırakmıştır.
1370'de Hitit Padişahı Şubilkubme, Gurde adında bir toplulu-
ğun adını anar. Daha sonraları Asur Kitabeleri'nde Kardaka
Yaylası'ndan ve Kurtie, Kurti topluluğundan söz edilir. M. Ö.
401 yılında Ksenefon adındaki Yunanlı Tarihçi ve Kumandan'ın
önderliğinde 10.000 kişilik ordu İran'dan dönüşünde Cudi Da-
ğı'na yakın Zaxa (Zaho) Vadisi'nde Kardular'a rastlar (*). Bun-
ların padişahları Erventas imiş ki Eski Farslar'da Erventaspe,
bugün ise Luhrasb diye bilinir (**).

(*) Bu konuda daha fazla bilgi için bak. Ksenefon, Onbinlerin
Kürdistan'dan Geçışı, İstanbul, Komal yayınları, 1977.- Ç.N.

(**) Diğer bir adı Keyluhrasb olan bu padişah, İran ve civarında
hüküm süren dört ünlü tabakadan Keyanî ailesine mensuptur. Babası-
nın adı Ervend'dir. Keyanîler'in diğer padişahları : Keyqubad (Keyku-
bat), Keykawus, Keyxusro (Keyhüsrev)'dur. Key, Farsçada adalet de-
mek olup padişahlara ünvan olmuştur. Bugün muhtar, muhafız gibi

M. Ö. 334'te Makedonyalı İskender, İran üzerine yürüyünce Kardlar Dariyus (Dariyus)'un (*) saflarında yer almıştı. İskendername'nin yazarı Büyük İskender'in uşağı Aristoles şunları yazıyor :

"Dara (**), İskender'in geleceğini duyunca 30.000 süvari ve 30.000 piyade Pinaros (Ceyhan?) Nehri'nin ötesine gönderip saflar halinde dizdirdi. Makedonyalı İskender'in askerlerinin önünde 30.000 kişilik görevli Yunan askeri, arkalarında 60.000 Kurdak askeri dizilmişti. Kurdaklar, vatanları Van Gölü'nün güneyinde olan bir topluluktur."

Lakin Kürt Milleti bugün sadece o Karduklar'dan ibaret değildir. Belki Kardular bize bugünkü Kürtler'in kökenleri hakkında doğru bir buluş sağlar.

Genel olarak tarihler Kardular'ın vatanını Dicle ve Fırat'ın yukarı havzası ile Cudi Dağı yöresi olarak gösterir. Aramiler (***) bu yöreye Kardı yerine, Akarata demişlerdir. İtalya'da da Napoli'nin 20 mil kuzeydoğusunda Kazarata adında bir şehir vardır.

Eski tarihçiler, Bakarda (Baqarda) Kenti'nin ilk kent olduğunu ve Nuh Tufanı'ndan sonra, Cudi Dağı'na yakın bir yerde kurulduğunu söylerler.

anamlara gelen keya (kiya) sözcüğü burudan gelmiştir. Türkiye'deki Kurmanc ve Dımlî (Zaza) Kürtleri arasında bu sözcüğü halen muhtar anlamında kullananlara rastlanır. Keza Dımlî (Zaza) Kürtçesinde keya (kiya) ev, kabile, aile anlamlarına gelir - Ç.N.

(*) Dariyus. Bu adla üç padişah vardır : I. Dariyus (M.Ö. 521), II. Dariyus (Dariyus Nothus, Büyük Dariyus) - M.Ö. 404-, III. Dariyus : Burada söz konusu olan Dariyus budur. 331'de saltanatı Makedonyalı İskender tarafından yıkılmıştır. Ahamenidler Sülalesi'nin son padişahıdır. - Ç.N.

(**) Yunanlıların Dariyus dediği padişahlara İranlılar ve Kürtler Dara demiştir. Burada sözü edilen Dara, II. Dariyus'dur. Gencine-i Guftar'da Keyanîler'in IX. padişahı olduğu belirtilir. Babası Darab, dedesi Behmen-i Dıraz Dest'dir. (dıraz dest : Uzun kollu demektir). Darab, oğlunu çok sevdiğinden bu adı vermiştir. - Ç.N.

(***) Aramiler, M.Ö. tahminen 1500 yıllarında yaşamışlardır. - Ç.N.

Bazıları Cudi adının, tarihten önce bu bölgeye yerleşen kahraman, savaşçı Kürtler'in ataları Guti (Juti) adından alındığına inanırlar. Bugünkü Kürt aşiretlerinin çoğunluğunu içine alan Kurmanclar, beceriklilik ve kavgacı nitelemelerine karşılık olarak "Jêhetî" sözcüğünü kullanırlar (*). Bu sözcüğün de Juti (Guti) adından gelmesi mümkündür. Bu Guti Kavmi ile Baqarda (Bakarda) adını alan kavim aynıdır. O da Juti, Guti'dir.

Bilinen yazılı kaynaklar, Gutiler'in faaliyetlerini yukarda adı geçen bölgede M.Ö. 3100 yıllarına ulaştırır. O tarihte Emnatum adlı Guti padişahı, Elamlılar'la savaşmıştı, Lugalzakis adındaki Guti padişahı M.Ö. 2900 yılında Sümer ve Erux (Eruh) padişahı olmuştur.

Dr. Spayzr, Sümerler'in özel adlarının çok eskiden Sümer ülkesinde Gutiler'in yaşadığını (1) kanıtladığını belirtir (**).

Mezopotamya'ya güneydeki Babilliler "Sümer" adını vermişlerdi. Akadlar da "Sümer" diyorlardı. M.Ö. 4500 yıllarında çağına göre gayet uygar bir yöre idi burası. Ünlü Hammurabi Yasaları, Sümer yasalarına göre düzenlenmiştir. Kemerli aylar da Sümerler'in armağanıdır.

Kanşık soydan insanlardan oluşan Babil halkı, farklı dillerin sözcüklerini kullanıyordu. Sümerler bunların en uygarları -

(*) Jêhat (Jîhat) sözcüğü, Zaza Kürtçesinde de aynı anlamda kullanılır. - Ç.N.

(**) "Özellikle Sargonlu Hanedanı, kuzeydeki dağlardan inen Sami olmayan küçük dağlı bir kavim olan Guti adındaki barbarların darbeleri altında 2622'de son bulmuştur. Bu Gutiler, M.Ö.2498'e kadar ülkeye egemen olmuşlardır... Pensilvania Üniversitesi Profesörlerinden E.A. Spayzr, Mezopotamyalıların Kökenleri adlı eserinde, Kürtlerin Gutiler'le ve Zağros Hlubileriyle aynı ırktan oldukları görüşünü ileri sürer." (Bak. Bazil Nikitin, Kürtler, cilt : 1, İstanbul, Özgürlük Yolu y. 1976, s : 31 dipnot).

Burada geçen Hulubi adı da ilerde geçecek olan Lolobi adını andırıyor.- Ç.N.

idi. Dinsel törenler Sümer diliyle yapıldığı gibi, harfleri de Sümer harfleri idi.

Londra Üniversitesi eski profesörlerinden Vadin (Wadn) "Sümer Aryan" adında bir sözlük yayınlamıştır. Bunda Sümerler'in dahi Aryaî (Arî) kökenli oldukları belgelendirilmiştir.(2)

Üstelik bugüne dek bilinen en eski tarihlerden beri Aryai'ler Mezopotamya'da bulunmuşlardır.

Lolobiyum Ülkesi'nin adı Gutiyum, Asur padişahu Sargon (Sarkun) devrinde yazılanlarda (M.Ö. 2700) da görülüyor. Her ne kadar Lolobiler, Lurlar'ın ataları olarak görünüyorsa da Luristan, Enzan Bölgesi'nin bir bölümüydü ki eski yerlileri Kusular idi. Bunlar miladî zamana dek yerlerinde idiyse de sonradan o yörede görünmez olmuşlardır. Bu konuda yeri gelince açıklamayı yapılacaktır.

III. Salmanasar zamanına dek hüküm süren Lolobiler'in hakimiyetine M.Ö. 828'de Asur Devleti tarafından son verilmiştir.

Bugün Kurmanc kesiminin insanları, birini çağırdıklarında veya sohbet esnasında hitab ederken genellikle ad yerine "lo lo!.." diye söylenirler.

Bilindiği gibi Lolobiler'in bir kısmı sonraları Kadular'a karışmışlardır. Kürt aşiretlerinden bir tanesi bugün dahi Lolo adıyla Kerman vilayetinde çadır hayatında, göçebe tarzında yaşar (*)

Lur adı Dzful adlı şehirden alınmış olup onun doğu bölgesindedir. Yaqutê Hemewî şöyle yazıyor : "Lur, bir Kürt Aşireti olup Xuzistan- İstefan arasındaki dağlarda yaşarlar." Bubdetu'l- Tewarix (Zubdetu'l Tevarih) 'de de bu konuya ilişkin şöyle yazılıdır, "Lur'a Lur denmesinin nedeni şudur: Manrud Vilayeti'nde Kurd-

(*) Irak'ta ve Türkiye'de Tunceli yöresinde Dersıman aşiretleri arasında Lolan adında Kürt aşiretleri günümüzde de mevcuttur - Ç.N.

diye bir köy bulunmaktadır. O yörede Lur dilinde Pul denen bir vadi vardır. Vadinin bir kesimine Lur denmektedir. Çünkü bu bölgedeki topluluğun asıl geldiği yerin adı Luran'dır."

Gutiler M.Ö. 26. y.y. ortalarında Akad, Sümer Ve Elam'ı işgal edip 120 yıl kadar Babil'de saltanat sürdürdüler. Sonra Erux (Eruh) (3) Şehri'nin Padişahı olan ve adından Gutiler'den olduğu anlaşılan Oton Lugal Devri'nde Tirikan, Gutî Padişahını yenerek sonunda Gutî Devleti yok edildi. Elam'ın kuzeydoğusunda Enzan Bölgesi'nde bazı hükümdarlıklar doğdu. Enzan; dağlık demek olup Kürtçe'de Zozan şeklinde görülür. Bextiyarî (Bahtiyari) Dağları'nda Sımaş'ta bağımsızlığını ilan eden Gîr adında bir emîr vardı. Hitit Padişahı Şubilkuma, Kitabelerinde Gurde'lerin tapındıkları tanrılardan birinin adının Gîr olduğunu belirtiyor. Böylece Bextiyarî Dağları yerlilerinin tanrılarının adı da Gîr'dir denebilir. Emîr, adını bu tanrıdan almış olup Gurde insanlarıyla aynı soya mensuptur.

Çünkü Karda adı, Tirikan yenilgisinden sonra doğmuştur. Bu yenilgi sırasında Dicle'nin yukarı kesimlerinde bir kısım Gutiler, Karda adını aldılar. Akad ve Sümerler savaşçı, pehlivan, kahraman anlamında kullanıyorlardı Karda'yı. Bu sözcük sonradan Xurdu (Gurdu), Kurdu (Kurdo) olmuştur.

Bugün bile bu bölgelerdeki Kürtler, yiğit gençlerine "xorto" derler ki bunun da Gurda sözcüğünden kaynaklandığı düşünülebilir(*). Kürt ve Kürdistan Tarihi'nde bu konuda şöyle bir açıklama vardır "Asur Kralı Tugulti İnor (Tiglet Eynur) bir olayla ilgili olarak iki levhada açıklama yapıyor Birinde Kutî sözcüğü, diğerinde Kutî yerine Kurtî sözcüğünü kullanıyor." Mezopotamya Kavimleri adlı eserin yazarı, açık belgelerle Kürtlerin Gutî soyundan geldiğini saptamıştır.

(*) Ayrıca Kürtçede Xûrt sözcüğü Büyük, iriyan, güçlü anlamına gelir.- Ç.N.

Doğu bilimci Drawer'e göre, ya Guti ile Kurti adı tek kavme aitti ya da Kurtiler, Gutiler'in en büyük bölümüdür. Çünkü Kurti söcüğü ilkin tüm Kutiler (Gutiler) için kullanılmıştır.

Kurus'un Babil fethine dek Gutiler'in bir bölümünün eski adlarını korudukları iddia edilir. Muşiru'd-Dewle Tarihi'nde şöyle belirtilir : "Guti valisi Ugbaru, ordusuyla Babil'e girdi. Bir ay sonra Gutiler Büyük Marduk Tapınağı'nın kapılarına dek kuşatmışlardı".

"Bu kutsal yere mızraklarını sokmadılar, bayraklarını da asmadılar. Merheşwan- bir Babil ayı'nın üçünde Kurus'un kendisi de Babil'e vardı, şehre dokunulmayacağını ilan etti ve Ugbaru'yu vali tayin etti. Merheşwan'ın onbirinci gecesinde Ugbaru savaşa gitti ve padişahın oğlunu öldürdü. 27 Mart'tan 3 Nisan'a dek yas tutuldu." Bilindiği gibi fethi yine Kürtler'in dedelerine nasip olan Ninowa gibi Babil'e kılıçlarının zoruyla ilkin giren ve Babil padişahını esir eden topluluk, Gutiler olmuştur. Tarih böylece Babil'in fethi şerefine Kürtler'in dedelerine ait olduğunu kanıtlıyor.

Babil'in düşüşü sırasında, eski din adamlarından birinin ağzından yazıldığı anlaşılan iki belgeden birinde: "Babil Padişahı, Marduk'u ihmal ettiği için o da Kurus'un Padişah olmasını istedi. Gutiler'i ve Umandalar'ı onun emrine verdi" denmektedir.

Babililer "Umanda"dan, toprakları Elam'dan Karadeniz'e dek uzanan halk topluluklarını kastederek.

Diğer yüzyıllarda Guti adı her yerde, Kmarda, Kurti, Kutsi, Kusi şekillerinde görülür. Kürtçe yazılan Mîju y Edebî Kurdî (Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı kitapta (4) : "Dr. Kontinov'un M.Ö. 4000 yıllarında Güney Sibiry ve Rusya halklarının Zagros Dağları'na doğru göç" ettiklerini ve gittikleri çeşitli yerlerde kendilerine Azyatik, Asyaî (Asyalı) dendiğini, "3.bin'de, bu yerlerden ikinci bir göçün" başladığını; Zagros Dağları'na varan bu topluluklara eski bilginlerin Ari veya Hind-Avrupalı" dediğini;

"bu iki göç sonunda bir kısmı Mezopotamya'ya gelip kaynaşan toplulukların Guti, Kusi diye anıldığını" yazdığı nakledilir.

Diğer bir yerde Ojen Pftar'ın görüşlerini Fon Loşan şöyle yazıyor : "Bugün Sovyet Türkistanı'nda toplu bulunan Aryailer'in bir kısmı Güney İran'a doğru hareket etmişler ve orada ikiye ayrılmışlardır. Bir kısmı Himalaya Dağları'nı aşarak Hindistan'a gitmiş, Hint Ulusunu meydana getirmiş; diğer kısmı, İran'a yerleşmişlerdir. Buraya da genel olarak İran adı verilir (*)

Bunların geliş tarihi M.Ö. 2500 yıllarına doğru olabilir. Gelenlerin bir bölümü de Zagros Dağları'na doğru grup grup gitmişlerdir. Zamanla Lolo, Guti, Kusi, Mamai, Karduş, Xaldi (Haldi, Khaldi), Kardu ve Mad (Med) adlarını almışlardır.

Bu bilginlerin düşüncelerinden şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Zagros Toplulukları bir soydan, Ari bir milletin soyundandırlar. Lakin, Gutiler'den önce bu bölgede yaşayan topluluğun adı henüz bilinmemektedir. Kazı ve araştırmalarda adı geçen bölgede Gutiler'den daha eski bir millete ait belirti yoktur. Dr. Spayzr, bu konuda : "M.Ö. 6000 yıllarında Zagros dağlarında Madlar'ın Gutiler içinde oldukları anlaşılıyor" dedikten sonra, Aryani olan Zertuş Peygamber'in soyu konusunda Madlar'a değinerek ,M.Ö. 2300-3000 yılları arasında Kalde'de saltanat süren Keldaniler ile ilgilerini hatırlatıyor.

Gutiler o yüzyıllarda, Kalde yöresinde zaman zaman hüküm sürmüş olduklarından dolayı bazıları bu kavme Keldani demişlerdir (**). Genellikle gerçekçi araştırmacıların Gutiler'in Sami olmadıklarını belirttiklerini biliyoruz. Bazı Asyalı topluluklar -

(*) İran sözcüğü Ar'a mensup demek olan Ari sözcüğü ile aynı köktendir. Ari, Hint-Avrupa ırkına mensup olanlara Aryan da denir. İran bu sözcüğün değişik bir biçimidir. Hatta İran Şahları bugün de kendilerine Aryamehr (Ari ırkın güneşi) derler.- Ç.N.

(**) Rus Bilgini Kunik, tarihi olgulara dayanarak Ön-Asya'nın eski uygar kavimleriyle Kürtlerin tartışma götürmez bağına kanıtlarken, Kürt dilinin İran dili ile akrabalığına ilişkin malzemeleri kullanarak yalnız

ve Asyaik -Aryai karışımı diye kabul edilen Kusiler'e gelince; Zagros eteklerinde yerleşmiş olup, Sami değildirler.

Yukanda da doğu bilimcilerin yazdıklarına ek olarak yapılan titiz incelemelerin saptadığına göre, Gutiler, en eski Aryai kavimlerdendirler. Mazdeist Edebiyatı adlı değerli eserinde sayın üniversite profesörü ve Zend-Avesta dili mütehassısı İran bilimci (İranolog) Bay Por Dawud, Kutsal Kitap Avesta'nın tercümesi baskısının arkasında bir yerde şu açıklamada bulunur : "Giutme adına ilişkin bu kitapta belirtildiği üzere Zertušt'un rakiplerinden biri Giutme adını almıştır. Sanskritçe'de (*) de ilahi söyleyenler zümresinde Wida (Veya) Gutme adı verilmiştir. Budizmin kurucusunun bir adı da Gutme olmuştur. Guti, yazarın görüşüne göre Guti sözcüğünden kaynaklanmıştır ve öküz (Gab) anlamındadır. Zertušt'un Gatha'sında Sayın Por Dawud şöyle yazar: "Şimdi Guş dediğimiz Giuş Urwan , öküz (Gab) demektir. Avesta'da her geçen ayın ondördüncü günü bu melek yardımıyla Giuş Urwan Ahuramazda'nın yarattığı ilk ruhtur." (**)

Tevrat'daki Kaldeliler'i değil, aynı zamanda bütün Küçük Asya uygarlığının da İrani, dolayısı ile Ari kökenden olduğu sonucuna varınaktadır. (Melanges Asiatiques. Cilt : 1, S : 540). Kunik'in fikirleri Renan tarafından geliştirilmiş ve Dom'un etkisiyle de P. Lerch hiçbir araştırmaya başvurmadan Kürtler'i daha "M.Ö. 3000 yıllarında savaşçı bir ruhla dolu dağlılar olarak Dicle-Fırat ovasına inip buradaki Babilonya'nın güçsüz Sami aşiretlerine baş eğdiren ve taze güçleriyle bu devleti canlandıran o savaşçı ve kuvvetli İrani Kaldeliler'in torunları" olarak görmektedir. (B.Nikitin, Kürtler, Özgürlük Yolu Y. Sayfa 30-31.-Ç.N.)

(*) Sanskritçe Hintlilerin Hint-Avrupa dil ailesinden olan eski kültür dili. - Ç.N.

(**) Ahuramazda Zertušt Dini ve Mazdeizm'de İyilik Tanrısı, Gök ve Işık Tanrısı olup kendisinden kopan karşıt güç Ehrimen (Angra Mainyu) adındaki Yeraltı ve Karanlıklar Tanrısından korkar.- Ç.N.

Bu Guş, aslında Kusi'dir. Giuş, telaffuzda Guş ve Kusi olduğu gibi Avesta'daki Giute, Guti olmuştur. Bu, Giuşe ile aynı anlamda olan ökü (Gab) demektir.

Doğu bilimciler ve araştırmıcılardan Espikl (Saykl) Avesta Tercümesi'nde 12. fıkrada, Giutme sözcüğünü özel isim değil de köylü anlamında çevirmiş, başka bir yerde de Geldnere bir kabile ehli diye tercüme etmiştir.

Yusni, Giutme'yi Mezd Yesna'nın düşmanlarından biri diye andığına göre, bu sözcüğün özel ad değil, cins ad olması gerekir.(5)

Giutme adını bir kabile adı olarak kabul eden bilginler, tarihin başlangıcından Avesta zamanına dek Zertuş'tun vatanı ve vatanına komşu yerlerde Gutiler'den başka bu adda bir topluluk olmadığını biliyorlardı. Asurlular bu taifeye Gütiyum demişlerdi. Avesta'daki Giutme de Guti olabilir.

Buda Hazretleri Güney Nepal sınırına yakın bir yerde doğmuştur. Babası, emirlerden Sud Hodan idi. Kabilesi de Sekya'dır. Bazısı asıl adına Sid Hita, ailesininkine ise Gutme diyorlar. Çünkü Dariyus'un saltanatı döneminde Gut taifelerinin adlarını Sekalar arasında görürüz. Muhtemelen Sekya Kabilesi Sekalar idi. Herhalde Giutme, Giute, Gut ile aynı olan Guti olarak Aryai adlarından sayılır.

Gutiler'in Zertuş't Peygamber'i kabul etmediği, ona karşı çıktıkları ve Zertuş'tun da doğuya göçe mecbur kaldığı biliniyor!...

Ayrıca :

1- Babil'in eski eserlerinde Guti soyuna övücü sözlerle değinildiği ve onlara ilişkin Mamruti sözcüğünün kullanıldığı görülür. Rahmetli Reşid Yasemî, Sümerce ve Akadcanın da bu anlamda birbirine hayli yakın olduklarını hatırlatır.

"Manru" ve "Mahru" sözcükleri birbirlerine çok benzedikle-

ri gibi, aynı anlamda oldukları da söylenebilir (*).

2- Guti Padişahları arasında, "Şerlek", "Losıram", "Tirikan" gibi adlardan onların Aryai olduklarını anlıyoruz.

Şerlek adının ilk hecesi olan şer, Fransızca savaş demek olan "guerre" sözcüğünün karşılığıdır. Lek ise 10.000'i ifade eder ve bunlar, Ari dillerden olan Hintçe ve Kürtçede kullanılırlar. Salarye denen Deylemi Kürt Devleti döneminde bazı komutanların adı "Şermeyın" idi. Bu da Şerlek gibi Kürtçe bir deyim olup, " Büyük Savaş" anlamındadır.

Mezın sözcüğü, Sanskritçedeki "meha" sözcüğünden kaynaklanır. Avesta'da "maza" denilen bu sözcük bugünkü Kürtçede "mezın" (mazın) şeklinde telaffuz edilir ve büyük anlamındadır.

Losırab, Tirikan adları da Aryai belirtileri taşıyorlar. Sasani-ler döneminde Tirmah Bayramı'na Tirmirikan denirdi.

3- Naramsin döneminde, "Put Madal" adındaki "Nemır" Eyaleti, yönetici Akadlar'a düşmanlık taşıyordu. Fransızcada küçük anlamında pöti (petite) kullanıldığı gibi, Kuzey Kürtleri de küçük kız çocuklarına pîf (pîtê) derler. Bu sözcüğün çok eski Aryai bir köke dayandığı anlaşılıyor. "Puti Madal"daki "Madal"ın ise "Metra" (Mitra) da denilen eski bir Aryai Tanrısının adı olduğunu kimse düşünememiştir. Oysa "Puti Madal"ın tam karşılığı "Küçük Tanrı" oluyor. Burada, Nemrud meselesini hatırlatarak "Nemır" ile "Küçük Tanrı" (Puti Madal) 'yı kıyaslamak yerindedir. Bu konu, kitabın sonunda ayrı bir bölüm halinde açıklanmıştır.

(*) Mah (Sümerce) : Kuvvetli, büyük, en yüksek, tanrı.

Mahru (Akadca) : Önceki, birinci sınıftan . (Bak. Edgar H. Sturtevant 1946, Eti Dili Sözlüğü, T.D.K. Yayınları, İstanbul.

"Nemır" sözcüğü İranî bir sözcük olup, Kürtçede bugün ölümsüz anlamındadır.

4- Zagros'ta kendisini padişah ilan eden eski bir Arizen adına rastlanır. Ari Zen sözü, Arizantet adlı bir Mad topluluğu adından farksızdır.

5- Oton Lugal, M.Ö. 2500 yıllarında Erux (Eruh) padişahı idi. IX. Miladi yüzyıl sonlarında Alman kralının adı da Oton idi. II. Oton, 981'de Titofano adlı Rum İmparatoru'nun kız kardeşi ile evlendi (*).

Bu benzerliklerden dolayı bu Aryai sözcükleri alan ve aynı bölgedeki topraklar üzerinde yaşayan milletlerin de Aryai ırktan oldukları kabul edilebilir. Gutiler de bu özellikleri ile Aryai'dirler.

Sonraları bir kısım Gutiler, Kusiler adıyla Mezopotamya'da siyaset sahnesine çıktılar ki, Kusiler'in de çoğu padişah ve tanrıların adı Aryai idi.

Lolobi padişahı ve "Anubanini" yüzyıllar sonra Gutî ve Kusi padişahı sayılıyor. Bundan da anlaşılıyor ki, Gutî, zamanla bazı yerlerde Kusi, Kasi, Kesi şekillerinde telaffuz edilmiştir.

Nitekim Gutiler'in Enzan'daki ve Zagroslar'daki yerleri, Kaşen (Kaşin) diye biliniyordu. Bunun da aslı Kasi'dir.

Alman araştırmacısı Hertsfeld der ki : "Hazar Denizi'nin Avrupa dillerinde adı Kaspın'dır. Adını bir topluluk adından alır. Bu topluluk, milattan önce Hazar Denizi'nin güneyinde ve doğusunda oturan Kusi, Kasu, Kesesi (Kesisi) adındaki topluluktur. Kasu sözcüğü, Kasp, Kesy, Kespın sözcüklerinin çoğuludur. Hazar Denizi'nin adı Kespın'den alınmadır."

(*) Lugal : Aslında Sümerce bir sözcük olup kral' demektir. Oton Lugal ise kral Oton demek olur. - Ç.N.

Hertsfeld'e göre, Qazwin (Kazvin)'in (*) adı da Kesp'in'in bozulmuş şeklidir.

Zertušt'un Gatha'sına daha önce değinilmişti. Arap ve Fars tarihlerinde Kuş Kavmi diye ünlü olan Kuş sözcüğü (6), Avesta'da Ğuş şeklinde "Gab?" anlamına gelir. Kısaca Gutme, Geutme (Gute) aynı anlamdadır ve her ikisi aynı milletin adıdır. Çeşitli bölgelerin lehçelerinde Gute, Giuşe, Guti, Guş, Kusi biçimlerini almıştır.

Guti adını eski Akad ve Asur eserlerinden öğreniyoruz. Bunları anlatanlar Hazar Denizi'nin Batısındaki dağlarla temas etmemişlerdir. Belki orda da bu Guti adı geçiyordu. Örneğin Afganistan'ın Hindistan'a yakın kesiminde "Pîr Guti" diye bir taife mevcuttur.

Bazı araştırmacılar derler ki

"Hint- Avrupa kavimlerinden bir kısmı M.Ö.II. binde Türkistan ovalarından Kafkasya ve Hazar Denizi'ni kuzeyinden kalıp İran'a, Kasular'ın memleketine doğru geldiler ve onlarla karıştılar..."

Mösyö Anderkda adlı tüm eski İran eserleri müdürü de, "İran'da Bilimsel Kazılar" adlı bir makalesinde (Pars takvimine göre 1310) açıklamalar yapıyor :

"Luristan'da toprak altından çıkanları eşyada, dağlı oldukları anlaşılan, ne zaman yaşadığı bilinmeyen, Hazar dağlık bölgesinde oturup sonunda savaşçı kabilelerin hücumlarına uğrayan ve vatanlarını terk ederek yaklaşık olarak 4000 yıl önce Luristan'a gitmiş olan, tarihte Kassitler diye tanınan kavimdir. Bu kavim, Babil'i fethederek 600 yıla yakın orada hüküm sürdü. Sonraları dağlarına geri dönmüşlerdir. At besleyip satmakla uğraştılar. Atlarını düzenli Asur süvarilerine satıyorlar, servet-

(*) Kazvin Bugün İran'da bir şehir adıdır.- Ç.N.

biriktirebiliyorlardı. Bu tunçtan yapılan nefis eşyaları, savaş aletlerini, at dizgin ve eğerlerini; mücevherler, topraktan çanak çömlekler, kaplar ve görülmemiş zevk ustalığıyla sanat değeri olan eserler yaptılar. Bunlar onların servetlerinden kalan armağanlardır." Yazar bu görüşleriyle Hertsfeld'in görüşlerini pekiştiriyor.

Demek ki, Hint - Avrupa taifelerinden, yerlerinden kopup Luristan'a gelenlerin eski yerleri , İran'ın kuzey bölgelerine yakındır. Hertsfeld'den önce de Kusiler'in İran'ın kuzey yerlileri oldukları adlarından ve yerlerinin, dillerinin yakınlığından, soy akrabalıklarından dolayı biliniyordu.

Batı İran yerlilerinin dilleriyle Hazar Denizi civarındakiler arasındaki farklılıklar konusunda M.Ö. IV., III., II. bin yılları dönemini anmak gerekir. Öyle ki, Sasaniler devrinde İran diliyle, daha önceki dil veya bugünkü İran dili arasında ne derece açık bir fark vardır?!..

O yüzyıllardaki kitaplar ve yazılı belgelerin korudukları sözcükler, dil ve diğer konular azçok geçerli olur. M.Ö. 3000 yıllarının tersine, II.bindeki Zagros taifeleri bu nimetten yoksun kaldıklarından Guti, Kusi dilleri yakınlarında bulunan diğer küçük Asyaik taifelerin dillerine benzerse bunu da eski Aryalıların dili olarak kabul etmemiz yanlış olmaz. Arkadan gelip Zagros'a varan diğer gruplar yeni bazı diller oluşturdular. Genellikle aynı soydan olduklarından kolayca kaynaştılar ve kısa bir sürede siyasi birliklerini sağladılar.

Dillerinin değişimi ile ilgili Prof. Reşid Yasemî'nin Mecerle-i İran'da (9. sayı) "Dillerin Dirilişi" başlıklı makalesinde geçmişle ilgili olarak şöyle deniyor (7) "İlk Aryai büyük taifesi Kurti (Cyrtî)'lerin meskenini doğu bilimciler, İran'ın doğusu diye gösteriyorlar. Bu taifenin ilk bölümünün İran'ın doğusundan geldiğini ve Sakarti olduğunu, bunlara Asurlular'ın Zakruti dediğini belirtiyorlar. Asur padişahı Tugulti İnör da komşuları Gu-

tilere Kurti diyordu."

Gutiler hakkında elimizdeki en kesin belgeler Asur padişahlarına ait belgelerdir. Artık şüphe yok ki Kurd, Guti'den değişmiş; Kurtiler'den gelmiştir. Gutiler'in büyük bir kısmını içermektedir. Şayet doğu bilimcilerin görüşlerini gözönüne alırsak, Gutiler'in vatanı İran'ın doğusuna dek uzanır. Sonra bir kısım Kurtiler ordan, İran'ın doğusundan gelmiş, Kurtiler'e İran'ın batısında ve Dicle-Fırat havzasının kuzeyinde katılmışlardır. Kuşkusuz doğulu Kurtiler'in dilinde bazı yenilikler olmuştur.

Bu Kurtiler'in bir bölümü İran'ın doğusunda ve Hazar Denizi'nin güneyinde kalmışlardı. Sonraki yüzyıllarda bir kısmı yine Kurti, Kurd adıyla orada ortaya çıktılar. Ebu Müslim-i Xorasanî (Horasani) bu Doğu İran Kürtlerindendir.

Gutiler'in eskiden Elam'ın kuzeyinde yaşayan bölümü Elamlılar zamanında Amanos Dağları'na (*) dek yayılmış ve bu geniş bölgeyi ellerinde bulunduyorlardı. Elam'ın kuzeyindeki dağlık bölgede yaşayan bu topluluklar, sonraları bağımsız Enzan Devleti'ni kurmuşlardır.

Bextiyarî (Bahtiyari)'ler bölgesindeki Mal a Mir (8), yöresinde Kul-Fere (9) de ve şikeft (10)'te bazı kitabeler vardır. Bunlar M.Ö. XII., XIII. yy'la aittir. Bunlardan Gutu ve Emardi padişahlarının Enzan'la ilgisi anlaşılıyor.

Belgelerden açıkça görülebileceği üzere, asıl Enzan yerlileri Cutiler'dir. Cutiler'le Kusiler farklı değil, aynı. Yine Gutiler'le ilgili olan Emardi'ler de bir Kürt taifesi idi. Aynı dönemde Enzan'da rahat bir hayat süren Kusiler'in bunlarla ilişkileri vardı. (Enzan padişahı, Kusiler'in yerine yeniden intisap eden Guti ve Emardi adlı Kürt taifelerine değinir).

Akad, Sümer ve Asurlular zamanında Zagros Dağları etek-

(*) Yazar, Amanos Dağları'nı Adana civarında kabul ediyorsa da, Antakya (Hatay) civarında demek daha doğru olur. - Ç.N.

lerinde Sami olmayan birçok taifenin varlığı, bunlar arasındaki çarpışmalar, çeşitli ve dağınık ırkların bulunuşundan gerçekten adı geçen taifelerle Guti ve Kusiler hakkında ayrıntılı bilgi edinilemiyor.

Zagros Dağlarıyla Amanos Dağları arasındaki bölgenin Gutiler'in hakimiyeti altında olduğu yüzyıllarda aynı yerde Subariler, Elam'ın kuzey sınırlarından Amanos Dağları'nın kollarına dek görülüyorlardı. Örneğin Naramsin, Subartim diye bilinir. Bu Subariler, Gutiler'den bir taife idiler. Hatta bazı araştırmacılara göre Subari, Gutiler'in başkenti, diğer bazılarına göre Subari, Gutilerin coğrafi alanlarının adıdır. Sonra aynı bölgede Nayriler, Dicle ve Fırat'ın çıktığı yerlerle Bitlis - Toros Dağları yöresine yayılmışlardı. Eşkaniler Devrinde İranlıların Yaptıkları adlı kitapta, Urartu padişahlarının kendilerine Nayri Şahları dedikleri belirtilir. Büyük bir olasılıkla bunlar yukarda söz edilen eski "Nemır"lardır. Şemdinan bölgesindeki Nehri adı bu taifeden kalmadır. Bu Nayiri (Nayri)'ler, Subari ve Guti taifelerindendirler. Miju y Ebedi Kurdi (Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı kitabın ikinci bölümünde nakledildiğine göre, Mycerson der ki: Eğer M.Ö. XII.-XV yy. ortalarında Kutiler Devrine göz atarsak, bu Nayriler dikkati çeker. Kürdistan'da iyi bir yaşam vardı, komşularının gönlüne korku salmışlardı. Bu kavim sonraları adını değiştirip Kurd adını almıştır. Gerçekten Nayriler Gutiler'den olup, bu bölge Gutiler'i de sonraları Kurti diye bilinmişlerdir. Nayri hakimiyetinden sonra bunlar, ulusal adaları olan Kurti adıyla tanınmışlardır. Şüphesiz bir süre sonra Kurmanc, Kelhur, Lur adlarını da almışlardır.

M.Ö. 1150 yılında da Muşki taifesi iktidara geçip Kuzey Kürdistan illerini egemenliği altına aldığı gibi, M.Ö. 1100 yıllarında Kapadokya ve Kilikya'yı da fethettiler. (Kapadokya'ya eskiden Kepudukiye veyahut Kaptu denirdi). Kapadokya ve Kilikya; Xarput (Harput), Halep'in kuzeyi, Adana, Konya (batısını-Ç.N.), Sivas (güneyini Ç.N.)'ı kapsayan bölgedir. Muş

şehri, adını bu Muşki taifesinden almıştır. M.Ö. VIII. yy'da yaşayan Lidya kralı Midas'a bazı tarihçiler Mitay Muşki diyorlar. Bu bize, Mitaniler ile Muşkiler'in aynı olduklarını gösteriyor. Muşki ve Mitaniler, Lidya üzerinde egemenlik kurmuşlardır. Muşki ve Nayriler'den sonra Araratiler, Lolobiler devrinde bağımsız yerel devletler kuruldu. M.Ö. XVIII., XIX. yy'daki Asur yöneticileri, Lolobi Kavmi'nden idiler. Suriye'de yaşayan Lolobiler devrinde de padişahlardan biri, İmaş Guş adını taşır. Guş (Kuş), bilindiği gibi Kusiler'in diğer adıdır. Kısaca, Kafkasya ve Akdeniz kıyıları, İran'ın doğusundan Adana'ya dek olan dağlık bölgeyi bu taifeler ile Mannai, Mitani, Parsu ve Mad (Med)'lar kaplamışlardır. Yukanda Miju y Edebî Kurdî'den naklen düşüncelerini verdiğimiz Ojen Pîtar Solak ve Fon Löşan 'ın görüşleri böylece doğrulanmış gibi oluyor. Aynı ulusun parçaları olan bu toplulukların ataları meçhul gibi oluyor. Aynı ulusun parçaları olan bu toplulukların ataları meçhul bir zamanda adı geçen bölgeyi işgal etmiş, bir kısmı Kafkasya, Doğu İran, Karadeniz kıyılarında yerleşmişlerdi. Diğer kavimlerin baskısından dolayı göç edip Zagros Dağları ve Nifates (11)'deki soydaşları arasına gelenler de vardır. Bazı taifeler, bunlardan aldıkları destekle savaşlara girmişlerdir. Dış düşmanlara karşı genellikle birbirlerinin yardımlarına koşmuşlardır.

Kusiler Babil'e saldıncıca, Guti ve Lololar'ın yardımını almışlardır. Akadlar devrinde Akadlar, Lololar'ın topraklarını zaptetmişlerdi. Guti askerleri, Akadlar'ı yenince Lololar iki kez bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Anlaşıldığına göre, Asur padişahı Adalnirari (*), Kasi , Guti, Lolo, Subari orduları ile savaşmış, onları yenilgiye uğratmıştır. Bu padişah, Gutiler'e Kuti diyordu.

Öyle sanıyoruz ki; Asur padişahları, güçlü yenilgilere birer fetih süsü vermişlerdir. Bu konuda İran Dergisi (Kude)'nin 8.

19) Bu padişah M.Ö. IX. yy' da yaşamıştır. - Ç.N.

sayısında açıklamalar, örnekler vardır. Biz, doğru ya da yalan olsun bu Asur padişahlarının yazdıklarına dayanıyoruz. Bizim için gerekli olan şeyler kabilelerin, kişilerin ve yerlerin adlarıyla yaklaşık olarak olay tarihleridir.

Son Babil Devleti'nin Kurus tarafından ortadan kaldırılmasında Gutiler de İranlılar'a yardım etmişlerdi.

Hepsinden de önce Xaldi (Khaldi), Ararati, Subari, Nayri, Mitan ve Muşkiler'in Gutiler'den olduğunu gösteren açık tarihsel bir belge vardır. Bu belge I. Salmanasar'la ilgilidir. Kürt ve Kürdistan Tarihi'nden çevirip ilgili bölümü aynen aktarıyoruz. Bu padişah 1280-1261 yılları arasında saltanat sürmüş olup adı geçen kitabede şunları yazıyor :

"Bu yy.'da bir yıldız gibi parlayan Guti Kavmi, yalnız çokluğuyla değil, belki azimle, şiddetle, dehşet ve yakıcılıkla tanınmışlardır. Düşmanlıkları bana karşı sürüp gitti."

Savaşın sonra ise onlar için şöyle diyor :

"Ararat sınırından Tur Abidin'e dek bu memleket içinde su gibi Guti kanı akmıştır."

Kürt ve Kürdistan Tarihi yazarı rahmetli Emin Zeki Beg, yine şöyle yazıyor :

"Bundan anlaşılıyor ki Guti Kavmi'nin isyan yeri Ararat'dan Tur Abidin kollarına dek uzanıyordu. Bu belgeye göre ve Tugulti İnorta'nın rivayetine göre, genellikle Zagros Bölgesi, Guti Kavmi'nin vatanı olmuştur. Bextiyari (Bahtiyari) Mal a Mîr Kitabeleri'nden daha önce sözedildiği üzere açıkca anlaşılıyor ki, adı geçen bölge de, yani Enzan da Guti kabileleri ile meskun idi."

Eski yazarların Gutiler'in elinde diye gösterdiği bu bölgeler de bugün dahi tümünden Kürtler yaşıyorlar.

Kürtler'in atalarının yaşadıkları yerlerde kurdukları bu Guti, Subari, Lolo, Kusi, Mitani, Nayri, Muşki, Xaldi (Khaldi), Man-

nai, Mad (Med) devletleri konusunda rahmetli Emin Zeki Beg'in adı geçen tarihinde uzun açıklamalar vardır. Buna yukarıda değindik. Ne yazık ki, Kürtçe yazılıp Arapçaya da çevrilen bu kitap Farsçaya çevrilmemiştir. Oysa İranlı ırklara ait değerli bilgiler içermektedir.

Çeşitli taifelerden oluşan milletler ayrıca özel adlar almıştır. Bu kabilelerin sayıları ve nüfusları giderek çoğalmış olup halen de göçebe hayatı yaşayan toplumlarda bu eskilerin kalıntıları vardır. Örneğin:

Kuzey Kürdistan'ın büyük bir bölümü iki büyük kabileye ayrılır:

a) Zilan : Zil, Kürtçede birot olup dağlık yerlerin bitkisidir. (*)

b) Mılan : Mıl, Kürtçede dağın zirve noktası demektir.

Zilan Kabilesi'nin başkanı, Zil olduğundan. mensuplarına bu ad verilmiştir. Zil'in büyük oğlundan Celal adında bir torunu olmuştur. Ayrıca iki oğlundan biri Heyder, diğeri Memê'dir. Zil'in ölümünden sonra çocuklarının her biri ayrı ayrı kendi adlarına nisbete Celali, Heyderi, Meman aşiretlerini meydana getirdiler. Ama bir bölümü yine çeşitli kollara ayrılmıştır. Aslında hepsi de Zilan'dan olan, bu kollardan Zilan adını koruyanlar diğerlerinden sayı itibariyle azdırlar. Bunlar genellikle azaltılmış durumdadırlar. Türkiye'de ulusal düşünceyle, öfkeli özgürlük çabaları oluşmuştur.

Acaba farklı ad taşımaları ve bazen birbirlerine düşmeleri nedeniyle bunların ayrı soya ya da ayrı ulusa bağlı oldukları söylenebilir mi?

Geçmişe dönüp baktığımızda bu konuyu açıklayabiliriz!..

(*) Zil : Kürtçede filiz, kamyş gibi anlamlara da gelir. - Ç.N.

Kusiler'in tanrılarından adı Huza (Hoza) olan bir tanrıya Varsaniler devrinde de Xuzo (Xozay) denirdi. Örneğin Quzay Namek, Şehname'nin eski adıdır. Xuza (Huza), sonradan Xudê (Xuda), Xwedf olmuştur. Xwedf (Xodan), sahip anlamında olduğu gibi, Xuza (Hoza) da Rab anlamındadır. (Rab'ın anlamlarından biri de -Arapçada - sahip'tir-Ç.N.)

En güçlü Kusi Padişahı Kuş (Guş) Babil'de Egum Kakrim idi ki, M.Ö. 1700 yıllarında tahtta idi. Bu padişah, tüm Sümer illerini ele geçirmiş, Akadlar'ı etkisine almış, onlar tarafından Karduniyaş diye adlandırılmıştır. Kürt ve Kürdistan Tarihi, açıklama yaparak: "Bazıları Karduniyaş'ın, Kasai dilinde Babil'in adı olduğunu söylerler. Doğu bilimci Sir Kig der ki : 'Karduniyaş, Akad ve Sümerler'in bitişik iki vilayeti demektir.' Sir Sidney Smith ise, Nunyaş'ın bir Akad Tapınağı olduğunu; "Kar"ın ise; ülkenin toprakları anlamına geldiğini belirtir. Karduniyaş; Tanrı Dünyaş'ın Memleketi oluyor. Acaba Karadu ve Kardu, Karduniyaş'la ilişkili değil midir? Karduniş'teki nîş, nîj; eski İran dillerinde bağlılık (mensubiyet), dahil olma anlamından doğmuştur. M. Ö. 145 yıllarında Kusi padişahının adı 'Kara İndaş' idi. Bazen Kardular'a da Karduş deniyordu."

Osmanlı tarihçilerinden Ahmet Refik Bey, Tarih-i Umumi'sinde, Kusiler'i bugünkü Kürtler'in ataları olarak gösterir. İranname veya Eşkani'ler Devrinde İranlılar adlı kitabın II. cildinde de Kürdistan'la ilgili bölümde : "Aryailer'den M.Ö. 1800 yıllarında Babil'de devlet kuran, felsefe ve hukukla da uğraştıkları anlaşılan, Kasu ya da Kasit adlarıyla tarihte tanınmış olan kavimlerin bugünkü Kürtler'in ataları olmaları mümkündür" şeklinde açıklama vardır. Kürtler konusunda Tarihu'l - Arus da şöyle yazıyor : "Kurd bin Kenan bin Kuş bin Ham bin Nuh."

M.Ö. XVI.yy.'da Dicle-Fırat'ın yukarı havzalarında yani Gutiler'in vatanındaki bir bölüm Subari toprağında güçlü bir Mitani Devleti kuruldu. 1. Nehutmes adlı Mısır Firavunu'nun saldırısına karşı koydu. Sonra Kuşan Rişi Asam adlı Mitani pa-

dişahı Suriye'yi işgal edip burayı sekiz yıl egemenliği altında tuttu. Doğuda da Asur topraklarını istila etti, egemenlik sınırlarını Kerkuk'a dek genişletti. Bu devletin Hitit devleti ile M.Ö. 1350 'de yaptığı anlaşma kitabesi eski Hitit başkenti Boğazköy'de bulunmaktadır. Bunda Mitani yöneticileri, Tannı Andar Varuna (İnduwawrun) adına yemin etmişlerdir. Andra adında Hint Aryailerinin de bir tanrısı olduğuna göre, Hindistan tarafına giden kabilelerle ilişkileri olduğu söylenebilir.

Mitaniler devleti, batı ve güneybatıda Hitit ve Mısırlılar'a komşuydu. İlk Kassitler, Hitit ve Mısırlılarla savaştıklarına göre, Mitaniler'in Mısırlılarla ilişki kurmaları gerekirdi. Nasıl olur da Mısırlılar ve Mitaniler arasında savaş ve de ilişki olur?

Denebilir ki; ya Mitaniler Kusilerle savaştılar ve onları püs-kürttüler ve Mısır sınırlarına vardılar ya da Kusiler istekleriyle yer boşalttılar veyahut da Kusilerle Mitaniler aynı soydan olup Mitaniler ismen Kusiler'e bağlı, ama kısmen özgürdüler. Çünkü Kusi ve Mitaniler'in arasında bir çatışma olduğuna ait bir belirti yoktur. Son şık gerçeği gösteriyor. Doğu bilimci Sir Kig, Mitaniler'i Kusiler'den sayıyor. Censın da : "Mitaniler aslen Subariler kavminden bir hükümdar sülalesiydi" diyor. Yine Emin Zeki Beg de Kusi, Mitani ve Subariler'in yakınlığını belirtmiştir.

"Artatne" adı hem Kusi padişahları, hem de Mitani padişahları listesinde görülür. Bu Mitani padişahı (Artatma), kızını Mısır Firavunu'na vermiştir. Delo Port adlı bir araştırmacı da, Mitaniler'i Kusi Kavmi'ne bağlı sayıyor. Kürt ve Kürdistan Tarihi'nde belirtildiğine göre "Adı Umman Maıda olan ilk kavim, Mad zümresinden Sît idi. Karadenizin doğu kıyılarında yerleşen bu Hind-İrani soydan küçük bir bölüm hareket ederek Batı Kürdistan'a dek gelmiştir. Bunlardan bir aile Mitani adında bir hükümet kurdu." Sonuç olarak denebilir ki "Kusiler", soydaşları Subariler'in yardımıyla Babil istilası sırasında batıda Hitit ve Mısır devletleriyle savaştı. Sonra, Subariler'den bir kabile

ile bir kısmı kuzeyde Karadeniz'in doğu kıyılarında yerleşen Nayri aşireti, ya soydaşlarının zafer ve fetihlerinden yararlanmak için veya onlara yardım niyetiyle onların savaş alanlarına doğru kuzeyden güneye inip Dicle-Fırat'ın yukarı havzalarına vardılar. Adlarını tanıdıklarının adından alan o taifeden bir kısmı, reisleri önderliğinde Mitani Devleti adıyla bir devlet kurup genişlettiler. Ayrıca Kusiler'in düşmanları olan Mısır ve Hitit devletleriyle savaşış sonras Asur Bölgesi'ni de işgal etmişlerdir.

Mitaniler'in kuzeyde Asurlular'la ilişki kurduğu yüzyıllarda Asur Padişahı, Mitaniler'in bölgesinde "Guti kanı su gibi aktı" diyordu. Burda hepsine Guti diyorlardı. Üstelik Türkiye'de son zamanlarda Tunceli adı verilen Dersim (*) yöresi, Mitaniler'in kuzey topraklarını oluştıuruyordu. Burada adı da Mitaniler devrinden kalan ve bugün de derey Kutı (Kutu Deresi) (**) adıyla ünlü bir vadi vardır.

(*) 1936 yılında General Adıullah Alpdoğan, Mustafa Kemal Başkanlığındaki Millet Meclisince özel yetkilerle Dersim'e vali ve kumandan olarak atanunca Dersim'in adını Tunceli olarak değıştirmişti. Alpdoğan'a Dersim üzerinde istediğini yapabilme yetkisi verilmişti. Orduyu istediği gibi kullanabilir, yasaları istediğince uygulayabilir ya da uygulamayabilirdi. Mustafa Kemal, Türkiye parlamentosunda şöyle demişti o sıralarda "İçişlerimizin en önemli bir aşaması Dersim Sorunu'dur. İçerideki bu yarayı, bu korkunç çıbanı ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılacaktır. Bu konuda en ivedi kararların alınması için hükümete tam ve geniş yetkiler verilmelidir." (Bu konuda daha fazla bilgi için bak. Dr. M. Nuri Dersimî, Kürdistan Tarihinde Dersim, S 258 ve sonrası)- Ç.N.

(**) Bu ad, görüldüğü gibi Guti (Gutu-Kuti) adına yakındır. Bu gözönünde bulundurulduğu takdirde sözcüğün, Türkçedeki kutu ile ilgili olmadığı anlaşılıyor. - Ç.N.

Mitani Kavmi'ni Yahudiler'in Kutsal Kitabı (Tevrat-Ç.N), Aram Neharum diye belirtir. Filistin'in kuzeyindeki; doğusunda Dicle, kuzeyinde Toros Dağlarıyla sınırlı bölgeye İbraniler, Aram demişlerdir. Aram Nehrim (Tevrat'ın Tekvin :25/10.) (*) veya "Peden Aram", yani Aram Ovası deniyor. Bilindiği gibi Mitaniler, Aramiler'in topraklarının bir kısmını almışlardır. Yahudiler'in Kutsal Kitabı bu nedenle, bu kavme Aram Neharum diyor, yani yeri coğrafi adıyla anıyor. Mısırlılar Nuhari demişlerdir. Neharum veya Nehari, daha çok Nahri adını andırmaktadır. Bunlar, Subariler'in bir zümresiydi. Ararat padişahları da kendilerine Nayri demişlerdir.

Xaldi(Haldi)'lerin arkalarında bıraktıkları da Ararat Mille-ti'ne kalmıştır. Kafkasya'da, Karadeniz kıyılarında, Mitaniler'in memleketi olan Palu ve Malatya'ya dek, Karadeniz'in güneydoğ-u kıyılarında bile Nayriler'in oturduğu söylenebilir. Mitaniler'in oradan güneye geldikleri konusuna Nayriler'den söz ederken değindik.

Guti, Kurti ve Kusi adlarını ayırmak gerçekten güçtür. Gutiler'in ülkesi olan yerlerde Kurti ve Kusileri; Kusiler'in kaldığı bölgelerden Erzan, Luristan (Loristan) gibi yerlerde de Kutî ve Kurtîleri; Kardu ve Kurîlerin kaldığı ülkelerde de Gutî ve Kusileri görürüz. Artık şüp-he yok ki, bu üç ad ya aynı milletin adlarıydı ya da Kusi ve Kurtîler Gutîlerin en büyük kabileleriydi; üstelik bunlar karışık yaşamışlardı. Sonraları da genel Kurd adını almışlardır. Eski vatanları İran'ın doğu-sundan Adana'ya, Kafkasya'dan Hazar Denizi ve Karadeniz kıyılanna, Şuş (Sus)'a dek uzanıyordu. Bu Ulus, Gutî ve Subarî adlarıyla Şuş'un kuzeyinden Adana'ya dek saltanatını sürdürmüştür. Kusiler ise, Hazar Denizi'nin güney ve batısında dağlık bölgelerden Kassit adıyla M.Ö. 2000 yıllarında güneye doğru göçmüşler, Luristan'a gelmişlerdir.

(*) Tevrat'ın Türkçe çevirisinde bu bölümde Nahor adı geçmektedir. (Bak. Kitabı Mukaddes, İstanbul, 1958 ilgili bölüm) . - Ç.N.

Enzan'ın kuzeyindeki Kusiler'in birtakım aşiretleri, Gutiler'in yardımıyla Babil'in üzerine yürümüşlerdi. Bunlar kuzeyden gelen Hititler'e karşı koyup Babil'de Karduniyaş Devleti'ni kurmuşlardır. Sonra da Mitani Hanedanlığı, kuzeyde Mitani Devleti'ni kurmuştur. Her ikisi de aynı millettendirler. Luristan'daki kazılarda bulunan bronzdan yapılmış süslü bir bıçağın kabzasında, "Kassit Padişahı Buxtunnasr" (Buhrunnasr) diye yazılıdır.

Kürt Vatanı Cemiyeti (Civatê Welatê Kurd) Xoybun yayınlarından Kürt Sorunu (Qaziye'l-Kurdiyye) adlı kitapta belirtildiğine göre Kelhur Aşiretleri, o bölgede bulunan eserlerin kanıtı olduğu gibi, kendilerini İbni Rehan adını alan Coderz bin Gîw (Gîw oğlu Gohderz)'in soyundan sayarlar. Bu İbni Rehan (Goderz), Behmeni Giyani tarafından Kudüs'ü yıkmak ve Yahudiler'i esir etmek için gönderilmiştir. Ruham, Arap kaynaklarında Buxtunnasr (Buhtunnasr) diye ün kazanmıştır. Sonradan torunlarına Curan (Guran?) Melikleri denmiştir.

Buxtunnasr, M.Ö. 562-604 yılları arasında Babil'in Padişahlığını yapmıştır. Aynı zamanda Mad padişahı İxtowiko'nun damadıydı. Xuziston (Huzistan)'ı fethetmiş olan bu padişah, Mad padişahının kızı olan kansı için asma bahçeler yaptırmıştır. Bunun Gîw oğlu Goderz olduğu düşünülebilir. Avesta, Luhrasb'ın adını Keyluhrasb diye anar ve onu Keyani (Geyani)'lerden sayar.(*).

"Esb" de, Aryaniler arasında sevilen kavim büyüklerinden çoğunun adının sonuna ekledikleri bir sözcüktür : Luhrasb, Kuştasb, Eşbbere... Esbî Nudata (Newdata) (12) v.s. Eğer Keyluhrasb'dan esb (asb) adını atarsak, geriye Keyluhr kalır. Keyluhr Taifesi adının da bundan gelmesi mümkündür!..

(*). Bak. Sayfa 20'deki 2 nolu dipnota. - Ç.N.

II.
BÖLÜM
KÜRT TARİHİ

Yukanda belirtildiği gibi, eski devirlerde Kürt atalarından çeşitli taifeler çeşitli tarihlerde Kürdistan'da başlıbaşına devletler kurmuşlardır. Tün Kürt tarihinin bilinmesi için bunların egemenlik tarihlerinin yazılması gerekir. Meydana gelen olaylar, yeraltından çıkan eserler ve eski yazılı belgeler ile bu konudaki kitabeler henüz tam detaylarıyla elimize geçmemiştir. Fakat eski İran ve Asur yazıları bize köklü kanıtlar gösteriyorlar.

Verilen açıklamalara göre, İran ile Irak ve Suriye'nin kuzeyinde Aryani ırkın egemenliği Gutiler'den başlamıştır. Şehname'nin konusunun ve Batı İran olaylarının durumu da bunu pekiştirir. Belirtildiğine göre Cemşid, Kassit padişahlarından ve milleti de Kusiler'den başka bir şey değildi. Pehlevicedeki Xuzay Namek ve ulusal Kürt destanlarından konuları itibariyle kaynaklanan Şehname'yi gözardı edemeyiz. En eski tannısal bir belge olan Avesta'nın ibadetlerinin aynısı, III. Hicri yy'da "Kurd Dini" yazarı "Anzfembeğ?" zamanına dek vardı (13). Makedonyalı İskender devrinde, İranlılar'ın kitapları ve aynı zamanda Rum tarihçisi Polin'in (Miladi 1.yy) dediğine göre Avesta Kitabı, 2 milyon şiir ile Pehlevi ve Arap kaynaklarınca 12 bin cilt kadar Ahamenidler (Hexamensi) şahinşahlığı sarayında yan-

gına yem oldu. Eşkaniler ve Sasaniler, kalan bazı yazılı belgelerden, ağızdan ağıza gelen efsanelerden ve anlatılan hikâyelerden Pehlevi diliyle eserler yazmışlardır. Araplar İran'a gelince kendi dinsel inançlarını halk arasında yaydılar ve onları İslamlaştırdılar. Bunlar, Müslüman olmayanların kitaplarının dediğine göre, etrafa ateş saçtılar. Bir süre ülkenin resmi dili Arapçaydı. İslamiyetin yayıldığı yüzyıllar şiirin fesahat ve belâğat (açık ve güzel söyleşi) dönemi idi. Derice (An Fars dili), Pehlevi dilinden daha açık ve kolay idi. Edebiyat dili olarak İran çevresinde yayılmıştı. Güçlü emirler, o dili, ülkelerinin resmi dili olarak benimsediler. "Xuzay Namek" Araplardan zarar görmüyordu, rahattı. Hicri 342'de Horasan Sipah-Salar (baş komutan)'ının fermanıyla Ebu Mansur Muhammed İbn Ebdurrezzak-ı Tusî ve Ebu Mensur Mu'merî, birkaç ünlü şair aracılığıyla bilinen (eski) Ulusal Destanları topladılar. Xuzay Namek'i Farsça'ya çevirip kendi bildiklerini de ekleyerek "Şehname-i Ebu Mansur" adıyla bir kitap yazdılar. Bir kaç yıl sonra rahmetli Firdevsi, bu kitaptan yararlanarak İranlılar'ın ulusal duygu ve heyecanlarını dile getirmek için hikâye ve efsaneleri şairce hayalleriyle süsleyip "Şehname" adıyla yazdı. (*)

(*) Firdevsi'nin yaşadığı yıllar kesin olarak bilinmemekle birlikte Miladi 941-1020 yıllarında yaşadığı belirtilir. İran'ın en ünlü klasik birkaç şairinden biri olup daha çok Şehname'siyle tanınır. Şehname ise 60 bin beyitlik manzum bir eser olup, "Faulün, faulün, faulün, faul vezni ile yazılmıştır.

Çağdaş Gazneli Mahmut'la ilgili şiirler söyleyen Firdevsi, ilkin Mahmut'tan ilgi görmemiştir. Bu arada bazan maceralı ve yoksul bir hayat geçirmiş; çeşitli yerleri gezmiştir. Şehname, çeşitli tarihlerde çeşitli dillere çevrilmiştir. Latinceye (1774), İngilizceye (1785, 1907), Almancaya (1851- 1861), (189.- 1895); İtalyancaya (1886-1888), Fransızcaya (1837-1878, 1876-1878); Doğu'da XII.yy'da Arapçaya ve daha sonra Türkçeye ilkin 1510'da, ikinci olarak 1514'te Şerife Amidî'nin Kansu Gavri adıyla tercümeleri vardır. Eser son yıllarda Necati Lugul tarafından Türkçeye çevrilerek M.E.B. Yayınları arasında çıkmıştır. (Bak. Firdevsi, Şehname, Çev. Necati Lugul, CI, III. Baskı, Ankara, M.E.B.Yayınları, 1967, Onsöz) - Ç.N.

Gerçi Şehname'deki adlar asıllarıyla tamamen aynı değildir ve çoğu yerde olaylar da uydurmadır. Yine Avesta'da adı geçen padişahlar ile Xuzay Namek ve Şehname'de anılan padişahlar aynı değildirler. Avesta'da yazılanlardan anlaşılıyor ki, onlar Arap taifelerinin padişahları olup Kuzey Batı İran'dandırlar. Çoğunun faaliyet alanı Çiçist- Rızaiye (Urmiye) ve Hosrewe-Van Gölü etrafında yani Aryai Peygamberi Hz. Zertuş'tun doğum yerindedir. Bu konuda yerinde açıklama yapılacaktır. Bu durumda hepsini temelsiz ve köksüz sanmak, tarihsel yazılarda İrani soya katılmamaları akıl ve insaftan, gerçekçi buluşlardan uzaktır.

Gerçi eski tarihler, bugün efsane ve hurafeler şeklinde görünüyor. Veda Kitapları (*) da Avesta'dan kaynaklanır. Lakin; Kürt toplumu bugünkü haliyle o eski temiz soyluların ve diğer bazı toplulukların torunlarındandır. Kürtler, kendi dağlık bölgelerinde çoğu dil ve geleneklerini koruyorlar. O geleneklerden biri, atalarının savaş ve anlaşmazlıklarını, çekişmelerini türküler ve hikâyeler şeklinde aktarmaktır. Gerçekte Kürt türkülleri çoğunlukla bu türden atalarının kavgalarını, savaşlarını öykülerini anlatır. Kürt halkının ses sanatçıları canlı bir tarih gibidirler. O karanlık olmayan, çok eski zamanlarda şahıların ve savaşçıların menkıbeleri böyle ağızdan ağıza, kulaktan kulağa geçmiş, tarihe belli bir döneme dek geçmemiş, unutulmaya terkedilmiştir. Zamanın geçmesiyle bu hikayeler arasında hayli değişme ve kısaltmalar meydana gelmiştir.

Kişi ve olay yerlerinin adları da kısmen değişmiştir. Lakin asıl olaylar toptan ortadan kalkmamıştır. Bu durumda gerçeğin anlaşılması için bu konuda derinliğine inceleme gereklidir.

Yazanın görüşüne göre tarihsel kişiler, dinsel efsane kahra -

(*) Veda: Sanskrit dilinde bilme anlamındadır. Eski hint kutsal yazılarına, dinsel metinlerine bu ad verilir. - Ç.N

manlarıyla yer değiştirmiş ve öylece tarih kitaplarına girmişlerdir. Yani tarihçiler efsanevi kişileri ünlü kahramanlar haline getirmiş, geçmiş tarihe büyük hizmetler yapmışlardır...

Örneğin; Kiwmers'e Avesta'da Giye Mert (Gih Mert) deniyor ve ilk ünlü erkek insan olarak kabul ediliyor. Yine Avesta "Meşya ve Meşyane", yani Adem ile Havva, ölümünden sonra onun soyu olarak meydana gelmişlerdir. Tarihçiler bunları akla uygun bir görüşle Nuh'un çocukları sayarlar. İran'da güçlülüğüyle ünlü Cemşid, Sanskrit edebiyatında "Yemi" adıyla ilk insan çifti olarak ünlüdür.

Keşfedilen eserlerden, İran'ın egemenliği ve yönetiminin merkezinin Kürdistan olduğu ve bunun zamanla değişikliğe uğradığı anlaşıyor. Bu dağlık bölgede eskiden Gutiler, Kusiler, Mad ve Partlar yaşıyorlardı. Bu durumda eski İran padişahlarını bu taifelerin padişah ve önderleri arasında aramalıyız.

Dariyuş (Darius), Keyxusro (Keyhusrev) ve Kuruş (Kurus)'a dek durum açıktır. Hatta çoğu tarih bilginlerinin dediğine göre, Keyaniler'in ilk şahı olan Keyqubat (Keykubat), Diyako-Diwsis (Diyosis) adıyla Mad saltanatı'nın kurucusu olup, aslında Mannai Aşireti'nin reisiydi. Feridun'un Aryas adlı Kürt olduğu ve yaklaşık M.Ö. 900-800 yıllarında yaşadığı söylenir.(*). Bu hesaba göre Dahhak'ın yaşadığı dönem M. Ö. 900 yıllarına yakındır. Bu dönem, Babil'de Kusiller'in yenilgileri sonrasına rastlıyor. Dahhak'tan önce, Kusiler'in Babil'deki bu egemenlikleri döneminde Cemşid vardı. Kusiler'den de önceleri Gutiler'in egemenlikleri dönemi idi. Zagros tarihi de Gutiler'den aydınlanmıştır. Bu durumda Kiwmers'tin Juti (Guti), Kürtlerin -

(*) Feridun, Pişdadiler'in altıncı padişahı olup Cemşid sülalesinden Demirci Kawe'nin yardımıyla Dahhakê Mârî'yi öldürmüştür. Bilindiği gibi Kawe (Gawe) de Kürt olup zulmüyle ünlü Dahhak'ı öldürmekle suçlanan halk ayaklanması'nın önderliğini yapmış, dillere destan olmuştur. Bugün İran'da Feridun bir yana, Kawe'nin dahi Kürt olduğu unutturulmaya çalışılmaktadır.- Ç.N.

ilk şahı olarak kabul edebiliriz. Her ne kadar tarihler, Kiwmers'ten önce Ceyaniler (Keyaniler) saltanatını anar ve Kiwmers'i de onların soyundan sayarlarsa da, Kiwmers'ten önce Mihabad denen peygamberin olduğu söylenir. Mihabad büyük abad demektir. (Abad ise kelime olarak sağlam, sonsuz, bayındır demektir.-Ç.N.) Bu peygamberlerin saltanat dönemi Azer Abad'ın sonuna rastladı. Azer Abad, ibadetle meşgul idi. Halk arasında kötülük ve kargaşalık yaygınlık kazandı, inzivaya çekilen Cey Efran (Cî Efran) adında bir zahit vardı (Cey Pehlevi dilinde temiz demektir.) Devrin akıllıları ve beyaz sakallı yaşlıları, hükümet reisine ricalarda bulundular. Mihabad'ın (*) dininin canlandırılıp kabulü istendi. Önceleri kabul etmediyse de sonra Cebrail Aleyhisselam vahy getirdi, o da uydu. Cey Efram Azer Abad (**) 'ın oğlu imiş. Onların soyundan gelen padişah kuşakları Ceyan (Cey'ler) adını taşır. Efram ise İbrahim'i andın-

(*) Bu konularla ilgili olarak başvurduğumuz kaynaklardan şu bilgileri edindik : Adap eski İranlıların inancına göre kendilerine en önce gelen peygamberdir; buna Mihabad'da denir. Bunların dinsel kitapları Desatır'dır. Bazı yerlerde Mehabad'ın İran'da ateşe tapanlara gelen en eski peygamber olduğu belirtiliyor. Bugünkü İran'da Mehabad kentünün adı bizce bu eski Mihabad adından kalmadır. Bilindiği gibi burada 1946'da bir Kürt Cumhuriyeti kurulmuştu. - Ç.N.

(**) Azer Abad adındaki "azer" sözcüğü Farsça'da ateş demek olup, bugün Kürtçe'nin Dımılî, yani Zaza lehçesinde de ateş bu sözcüğü yakın olan "ader" veya "adır" denir. Azer; İran'da ateşe tapanlara göre, güneşle ilgilenen melecğin ve aynı zamanda Mart ayının adı olup adı geçen melek bu ay içindeki olayları yönetirmiş. Mart ayının Kürtçe karşılığı ise Adar (Avrder)'dir. Azer Abad da bugünkü Azerbeycan sözcüğünün kökü olup eskiden Tebriz'de bir ateşgede (ateşe tapanların yakıtıkları büyük ateş yeri)'nin adı idi. Dolayısıyla bu yöre Azerbade-gan, Azarbaygan, en sonunda da Azerbaycan şeklini almıştır. Konumuzla doğrudan doğruya ilgili olmasa da bu sözcüğün dönüşüp değişmesi sonunda aldığı şekil, diğer bazı kelimelerin de tarihsel süreç içinde nasıl değişikliğe uğrayabileceğini hatırlatması yönünden önemlidir. Kaynaklarda belirtilmemesine rağmen, öyle anlaşıyor ki Tebriz'deki eski ateşgede de adını yukarıda yazarın söz konusu ettiği Azer Abad'dan almıştır. - Ç.N.

yor. Bilindiği gibi, İbrahim (Peygamber) de Azer'in oğluydu. Burada Cey'in Cuti'nin bozulmuş şekli olabileceğini de söyleyebiliriz. Sami lehçesinde bu Guti şeklindedir.

Şehname'nin yazdığına göre, Kiwmers'ten önce Keyqubat-Diyako'ya dek 2441 yıl geçmiştir. Tarih Diyako'nun tahta oturmasını M.Ö.705 yılı olarak gösteriyor. Bu hesaba göre, Kiwmers'in padişahlığı M.Ö. 3146 yılına rastlar.

Şimdiye dek bilinen ilk Guti padişahının adı Annatom idi. M.Ö. 3100 yıllarında yaşamıştır. Tarihsel hikâyeciler çok uzun zaman geçtiği halde Gutiler'in ilk zamanlarını bize iyi aktarmışlardır.

Ne yazık ki, tarihte Ceyani ve Mihabadi diye bilinen çok eski Gutiler hakkında ise somut belgeler elimize geçmemiştir. Sümer'deki saltanatları hariç!...

Kiwmers'i, Avesta, Giye Merten (Gih Merten) adıyla ve ünlü ilk insan olarak gösterir. Pehlevicede, Kiwmerd (Kiyu Merd) şeklindedir. Yahudi tarihi onu Nuh soyundan sayar. Ziy-netu'l-Tevarih der ki: "Nuh'un torunlarıdır". Bu tarihsel açıklamalar gösteriyor ki; Kiwmers ve milleti, Nuh'un ülkesine yakındı. O bölgede yerleşen kavimle, soyları aynıdır. Sümerler'den kalma bir kitabe Nuh Tufanı'ndan söz etmekte, Hz. Nuh'u Ziw Keyd (Ziyu Kîd) ve Patzi adıyla anmaktadır. Kusiler yöneticilere "patzi" diyorlardı. Gutiler'in eski yerleri de Ziy Kuye (Zey Kuye) idi. Asurlular devrinde o bölgede yaşayan topluluk Zikirtu adını taşıdığına ve Tufan da Gutiler'in toprağında meydana geldiğine göre, üstelik Hz. Nuh'a da Ziw Keyd dendiğine göre, onu Guti padişahı sayabiliriz. Tufan öyküsünü eski milletlerin bir çoğu kendi bölgelerine ait saymış, bununla ilgili olarak çoğu kez birbirine benzeyen efsanevi bir kişiyi anmışlardır. Konumuzun dışında olduğundan onlardan söz etmeyeceğiz. Aslının hangi bölgeden kaynaklandığı da bilinmemektedir. Yukarıda Sümerler'in Aryai olduklarına işaret edildi.

Asurlular da Ninowa (Ninova)'da, yani Nuh'un vatanında Kusiler'in Babil'de saltanat sürdükleri dönemde ortaya çıkmışlardır. Denebilir ki Babil, Kusiler tarafından işgal edildence Sami soyundan olan bir kısım Babilliler kuzeye göçedip Ninowa'nın yerinde yerleştiler. Keza, Dr.Z. Behruz'un İran Kude Dergisi'nin 8. bölümünde yazdığına göre, Ninowa ve yöresinde bulunan eski uygarlık eserleri gösteriyor ki, buranın eski yerli halkı Sümer ırkından ve İran yaylalarının halkı idiler. Bu yerler, bir zamanlar Xetti (Hatti), Mitani, Kasi (14) hakimiyeti altında kalmıştı. Oralarn halkı Xetti ve Mitaniler idi.

Kutsal Kitap da Nuh Tufanı konusunda açıklamalarda bulunur. Nuh'un Gemisi; Kuran-ı Kerim'in buyurduğuna göre, Cudi Dağı, Hristiyanların dediğine göre Ararat Dağı'na oturmuştur. Bazıları, Nuh'un gemisi oturmuş diye Ararat ve Cudi dağlarını aynı dağ sayarlar. Hatta Amerikalı Mr. Haks'ın tercüme ve telif ettiği Kutsal Kitap Sözlüğü de Ararat kelimesini buna yakın şekilde açıklıyor : "Ermenilerin Missis, Türklerin Ağrı Dağı, İranlıların Kuhé Nuh (Nuh Dağı), Avrupalıların genellikle Ararat ve Arapların Cudi dediği yüksek bir dağdır." Oysa Ararat: İran-Sovyet-Türk sınırında; Cudi ise Musul'un kuzeyinde Türkiye-Irak sınırındadır.

Her iki dağ da eski Gutiler'in vatanındadırlar. Erux-Şımax (Eruh-Şımak) yolundaki dağlık bölgelerdeki belgeler ve tarihsel işlemlerde Tufan'la ilgili belirtiler görebiliriz. Burası Cudi'nin kuzeyinde olup Kardalar'ın vatanıdır. Tufan esnasında suda kalan hububat, suyun çekilmesinden sonra çamurda kalmıştır. Yüzyıllar sonra bu taşlaşmıştır. Bugün de kesek halinde olup hububat tanelerini andırmaktadır. Çamur içinde kalarak taşlaşan ve hububat biçimini andıran bu şekiller belki de küçük hayvan fosilleridirler. Gerçekten Tufan'ın oluş yeri Cudi Bölgesi olarak kabul edilebilir.

Cudi Dağı, Şımax ve Erux dağlık bölgesinden daha alçak ve ovaya yakındır. Botan, Şemdinan, Rewandûz bölgesi yani Erbil,

Cezire ve Musul ovalanna yakın olan yüksek dağlarda şiddetli bir deprem (veya jeolojik bir başka olay Ç.N.) ile bazı göller ve derelere akın etmiş, halkı ve hayvanları birlikte sürüklemiş olabilir. Hz. Nuh, dağlık bölgenin yerlisi ve oranın reisi idi. Ova yerlisi olsaydı su gemisini denize doğru götürürdü. Ovanın yüksek kısmında bulunan Cudi Dağı'na varan gemi (Nuh'un Gemisi) tehlikeyi sezince burayı aşamadı; gemi ve maiyetinin kurtulması için ovaya yakın Cudi Dağı'na oturdu.

Gerçekte Rewandûz (Revandiz) Nehri, Rewandûz Kasabası arkasından bir derin dereden akar. Derenin iki yanıysa keskin taşlardan ibarettir. Buranın jeolojik bir olay sonucu birbirinden ayrıldığı anlaşıyor.

Gîh Mert (Giye Mert)'i, "giyan" (can, ruh) ve "morden" (ölüm)'den saymak, ölümlü hayat anlamını verdirir. Avesta'nın deyişiyle, eğer ilk yarattığı Gab (Öküz) ve ilk insanı "Wedait". Nehri'nin iki yanında sayarsak bu durumda ona "Giw Mert" de-yip Gab ve Mert (erkek insan) anlamında kabul etmemize ve onun efsaneleşmesine bir engel kalmaz.

Eğer sözcüklerin anlamını incelersek bu kitabın ilk bölümünde belirtildiği gibi "Guti" sözcüğünün aslında Giwti (Gi-utî)'den geldiğini kabul edebiliriz. İlk hece olan Giw yani gab (öküz) oluyor. Bu hayvan Zagros yerlileri yanında eskiden beri bu kavmin çocukları için önemli işler görmüş ve üstelik çift sürmekte ve göç esnasında kışlaklara gidip geliş esnasında bu ulusun taşıma aracı görevini de görmüştür.

Öküzün önemi, Aryai uluslar için ne kadar çok ise, dinsel kitaplarında da öküz ve insan aynı anda yaratılmış gibi gösterilmiştir.

Eğer Gutiler'in torunları ile Kuzey Avrupa'nın Gowt topluluklarının dillerinde biri Got, diğeri Gutıyın şeklinde ortak olan tanı adları gibi ortak sözcükler bulunması ve dil benzerliği düşünülürse; bugün de Almanlar'ın aynı adları, Kürtler'in ise Tanrı

için Guti adını andıran Xudê.(Hudê) adını kullandığı görülür. Buna göre diyebiliriz ki, Gotlar ve Gutiler bilinmeyen bir eski zamanda aynı bölgede ve aynı ad altındâ yaşamışlar sonra da birbirlerinden ayrılmışlardır.

Herodot, Darius'un ordusuyla Trakya'da Sekalar ülkesine hücumu konusunda Gotlar ülkesinden sözeder. Almanlar da Gotlar'ı Karadeniz kıyılarında kabul ederler. Oradan da kuzeye gittiklerini söylerler.

Kiwers'e, Gîwu Merz (Giyu Merz) de denir. Ülkenin ve sınırların padişahı demektir. Bu sözcük isimden çok lakaba benziyor.

Şehname, "Kiwmers'in oğlu Siyamek , ordu komutanıydı, devlerle savaşırken öldü" diyor.

Gerçekten Gutiler M.Ö. 27. yy. sonlarında Akadlar'la savaşırlar. Reislerini yitirdiler. Naramsi'nin, Şarkali Şari'nin ele geçen M.Ö. 2688-2711 yıllarına ait Kitabesi'nin bildirdiğine göre Guti padişahı Şerlek, bu padişahın eline esir düşmüştür.

Bu savaşta Gutiler saldırdılar, komutanlarını kurtarmak istediler, başaramadılar. Babil de ellerinden çıktı.

Gutiler fetih alanlarını genişlettiler. Savaşta padişahları Şerlek'i kaybetmişlerdi. Onun tebaasını düşmanları kendi egemenlikleri altına geçirdiler. Şerlek'in adından zamanla Siyamet adı ortaya çıktı. Çeşitli lehçelerde "Ş" yerine "S"; "Y", yerine "R" ve "M" yerine "L" kullanılır.

Avesta'da Siyamek, Meşya'nın oğlu, Kiwmers'in torunu olarak geçer.

Şehname, Huşeng'in Kiwmers'den sonra tahta geçtiğini yazıyor. Guti padişahı İkş Huş 'un adı bu Huşeng adına benziyor.

Avesta'da bu padişahın adı Huşenghe, lakabı Perizattır. Huşenghe (Hoşenghe), Ferdak'ın oğlu -Siyamek'in oğlu- Meşya'nın oğlu ve yeryüzünün ünlü ilk padişahı olan Kiwmers'in oğlu olarak gösteriliyor.

Perizat (Perzat) Pehlevi'de Pişdat ve Derice'de Pîşdad'dır. Onlardan sonda gelen padişahlar Pîşdadîler (Pişdadiyan) adını almışlardır.

Şehnameye göre Huşeng'den sonra Tehmurs gelir. Tehmurs (Tahmurs), devleri bağlayıp hapsederdi. Bu nedenle Tehmurs, "dîv bend" (devleri bağlayan) lakabını almıştı. Bilindiği gibi bu, Gutiler'in en güçlü sultanıydı.

En büyük Guti padişahı olan Anri Dapzir, egemenlik alanını hayli genişletti. Naramsin sınırına dek ele geçirdi. Yaptıkları Tehmurs'un yaptıklarına uyuyor, adları da benziyor! Dapzir adı zamanla Depurz (Deperz), Demurz (Demirz), Temurz (Temerz), Tehmurs şekillerini almıştır. Bu padişahın adı Avesta'da Texm Orup (Texm Ewrop), lakabı ise "Ezinewent"dir. Sonraları Zinawent olmuştur. Silahlı anlamına gelir. Toxm Güçlü ve zorlu anlamındadır. Ezine Demir anlamındadır. Bugün de Kürtler demire hesin derler ki ezin ile aynıdır. (*)

Bunlar Gutiler'in seçkin padişahları idiler. Adları geçmişte ve sonraları torunlarına ad olmuştur.

Tehmurs'den sonra Cemşid şah olmuştur. Bazı tarihler Cemşid'i Tehmurs'un kardeşi olarak kabul ederler. Ebu Hanife Dînewerî, bununla ilgili olarak şöyle der : "Cemşid, Erfehşed'in torunuydu. Erfeshed ise Kiwmers'in kardeşiydi. Acefîler Erfehşed'e İran dediler."

Cemşid'in adı Avesta'da "Yemxeşete" (Yemxeşite) şeklindedir. Asıl adı "Yem"dir-(Xeşite) ise bir aile veya kabile adı olabilir-. Wîw Neghunet (Wyw Negehunet)'in oğludur. Sanskrit eserlerinde "Yem Wîwsent" yani "Sonsuz Varlık" olarak bilinir.

Ebu Hanife'nin yazdığından anlaşılıyor ki, Tehmurs ve Cemşid arasındaki boşluk döneminde, yönetim Kiwmers'in kar-

(*) Kürtçe'nin Dımîlî (Zaza) lehçesinde demir karşılığı olarak kullanılan 'asin', 'esın' sözcükleri 'ezin'e daha da yakındır. -Ç.N.

deşinin torunlarının eline geçmiştir. Acemler Erfehşed'e, "İran " dediklerine göre Cemşid'i, Aryai sözcüklerin Zagros-lar'da yayıldığı devirde aramalıyız.

Geçmişten günümüze dek Cemşid adı çeşitli dillerde geçmiştir. İran'ın tarihsel bir yeri de Tehtê Cemşid (Taht-ı Cemşid, Persepölis.Ç.N.) adını taşıyor.

Tarihlerin yazdığına göre Cemşid egemenlik alanını epeyce genişletti, dünyayı fethetti, gururlandı. Tanrılık idda-sında bulundu. Tanrı, Dahhak'ı Cemşid'e musallat etti. Cemşid'in ömrünün 700 yıl olduğu belirtilir.

Yediyüz yıl bir insan ömrü için imkansız ve akıl dışıdır. Bu yediyüz yılın bir sülalenin padişahlık yılları olması mümkündür, yoksa bir kişinin değil!..

Batı İran topluluklarından Gutiler'den sonra, Kusiler ün kazandı.Uzun süre Babil'i ellerinde tuttular. Bunlar Gutiler'in yardımıyla İran sınırından Suriye'ye dek ulaşmışlardır.

Bu kavim, M.Ö. 1896 da Babil'e saldırdı. M.Ö. 1749 da Kusi padişahı Kandiş (Gandis), Babil Devleti'ni yıktı ve kendisini dört yanın padişahı ilân etti. M.Ö. 1171' de Elam padişahı tarafından yenildi. İlk kez dağlarına geri çekildi. Karduniyaş adındaki iki nehir arasındaki (Mezepo-tamya) Devleti yıkıldı. Bu taifeden 35 kişi Babil'de şahlık yaptılar. Onların en önemlileri Egum Kakrim idi. Kakrim, Hititler'in daha önce Babil Devleti'nden ayırdığı şehirleri geri aldı.

Bu duruma göre, 1896-1711=725 yıl saltanat sürdüler. Bu da 700 yıllık Cemşid'in ömrüne yakındır. Babil'de 578 yıl kaldılar. Pahlevi rivayetlerine göre Cemşid, 100 yıl gizli kaldı, 616 yıl saltanat sürdü (15). Hükümeti döneminde 38 yıl Babil'de kaldı. Newruzla ilgili bir Pehlevi ilahisi, Cem'in, Dîv (dev)'lere tahtını hazırlamalarını emret-

tiğini belirtir. Tahtı hazırlanınca onu omuzladılar, Demawend'den Babil'e götürdüler.(*)

Halk onu gördüğünde tahtında parlıyordu. Hayret ettiler ve onu gökteki güneş sandılar. Aynı gün gökte iki güneş görünmüştü. Bu olay ferverdin ayının ilk günü (21 Mart.-Ç.N.) meydana geldi. O gün, halk tahtının etrafında toplandı ve hepsi bugün yeni gündür, "Newruz" dur dediler! (**)

Bu açıklamadan da Cemşid'in başkentinin Babil olduğu anlaşılıyor. Babil aynı zamanda Kusi ve Kassitler'in merkeziydi.

Yukarıda Kassitler'in, Kusiler'in bir bölümü olduğu yazılmıştı. M.Ö. 2000 yıllarında Hazar Denizi batısındaki dağlardan Luristan'a doğru gittiler. Oradaki Kusiler'le Guti ve Lolobiler yardımıyla Babil'e saldırdılar. Bazı yeni Aryai sözcükleri beraberlerinde getirip Zagros kavimleri arasında yaydılar Yani Aryan adını İran'da onlar yaydılar. Bu, "Acemler, Erfehşed'e İran demişlerdi" diyen Ebu Hanife Dinewerî'nin görüşlerine de uyuyor.

(*) Buradaki Demawend şehri ile ilgili olarak çeşitli eserlerde, "Her yıl 31 Ağustos'ta Demawend Şehri'nde bir merasim yapıldığı ve buna İyd-i Kurdi (Kürt Bayramı) veya Mihrican dendiği" şeklindeki açıklama önem taşımaktadır. Diğer bazı yazarlarla beraber bunu nakleden Kürtlerin yazarı Dr. Fritz, yine bununla ilgili olarak devam ediyor : "İran Tarihi yazarı Sir J. Malcolm, bunun İranlılardan alındığını söylerken; Alman tarihçisi Hammer, bunun Kürt tarihine ait yegane bir fıkra olduğunu söyler." Bak. Dr.Fritz, Kürtler, Cilt :1, İstanbul, Matba-i Orhaniye, 1918.

Nikitin de İyd-i Kurdi ile ilgili olarak "Morier'e göre (bak. İkinci Gezi, 1812), o tarihte her yıl 31 Ağustosta Demawend'de İran'ın Zalim Zohhak'tan kurtuluşu kutlanıyor ve bu bayram Aydı Kurdî (Kürt Bayramı) adını alıyordu" diyor. (Bak. B.Nikitin. Kürtler, Özgürlük Yolu Yayınları, 1976 s. 47.)

Anlaşıldığına göre Morier'in 1812'de Demawend'e yaptığı gezide bile bu çok eski Kürt Bayramı daha kutlanıyordu. Bu olayı nakleden de Morier'dir. - Ç.N.

(**) Bak. Ferdevsi, Şehname, s. 42'de buna benzer bir açıklama vardır. - Ç.N.

Delaport (?)'un yazdığına göre, Aryai Kusiler'den Babil'de saltanat sürenler, Mitaneler'e bağlıydılar.

Cemşid'in "cihangirliği" konusuna gelince:

Kusiler'in batı sınırlarında Babil istilâsından sonra Hitit ve Mısırlılar'la çatışıp Mitaneler aracılığıyla İsrailoğullarını egemenlikleri altına almışlardı.

Bilgin P.P. Belseronan tarafından yayınlanan İran ve İnsan Uygarlığının Gelişmesindeki Önemi adlı kitapta belirtildiğine göre; "Doğuda da Dariyüş'un Hindistan'ı istilasından çok önce İran ve Hindistan arasında daha eski bağlar bulunduğu, eski Hint ve İran dinsel inançları, adetleri incelendiğinde anlaşılır. İki taifenin sosyal bağlarının tanıkları, dilleri, örf adetleri, dinsel inanç ve alışkanlıklarının benzerliğidir."

"Tüm araştırmacılar, İran Aryaileriyle Hint Aryailerinin M.Ö. 1500 yıllarında ayrıldıklarını kabul etmişlerdir. Bilgin Smith ise bu tarihi daha da yakınlaştırmak M.Ö.VII. yy. ortaları olarak kabul ediyor."

M.Ö.VII yy. ortalarında, söz konusu edilenler bir Mad tairesi olabilir. Çünkü bazı tarihçiler onların Hindistan'a gittiklerini belirtirler.

M.Ö. 1500'ler Kusiler'in fetihçi devirleriydi. Doğuda Hindistan'a gittikleri de biliniyor. Indo-Ewrun (İndo-Oron) Tanrıları ve Mitaneler'in bazı ünlü adları bu görüşü pekiştirir.

Adı geçen kitapta belirtilen belgeler arasında şöyle de denir: "Cemşid'e eski İran efsanelerinde Yema, Hintlilerin efsanelerinde de Yama adı verilir. Her iki taraf da onu ulusal kahramanlarından sayarlar. Bu da Cemşid'in her iki bölgede de padişahlık yaptığının kanıtıdır. Yine Cemşid'in sınırlarının genişliği o zamanki fetihçiliğine uygundur. Dinsel Veda ve Avesta kitapları bu padişaha çok önem verirler, onu sonsuz hayat derecesine verdinler. Sanskrit eserlerinde ilk Aryan padişahı olarak tanın-

mıştır. O zamanlar Aryan adını yüceltenler Kassitler'di. Dünyaya Aryanlar'ı tanıtanlar onlardı. Eskiden Newruz Bayramı'nı Cemşid'in icad ettiği söylenirdi. Nitekim ilk Şemsi yılbaşını (Newruz'u) 471 Hicri yılında bilge Ömer Hayyam anlatır. Bu, güneşin burcuna girmesi zamanına rastlıyordu. Aslında yılbaşı eskiden de bayram olarak kutlanırdı. Hayyam bu şenliği ortaya koyanın Cemşid olduğunu belirtir."

Yukanda Newruz'un nasıl ortaya çıktığını açıkladık. Sasani-ler'den önce mihramada (Eylül Ayı. -Ç.N.) Mihrigan Bayramı (*) vardı. Bugünkü yılbaşı (Newruz) bayramı adı bunun da üstünde bir önem kazandı. Mihr, Mitr'den gelmiştir. Bu da Kasi tanrılarından birinin adıdır.

Bu bayrama Mitra Bayramı (şenliği) da denir. Zamanla Ceşnê Mit (Mit Bayramı) kelimelerinin Ceşmit, Cemşit şeklini aldığı söyleniyor. Kusi padişahlarının yaptıkları işler Cemşid adına kaydedildi.

"Mit" ve "ra" dan meydana gelen "Mitra" kelimesi bileşik bir kelimedir.

İran peygamberlerinin lakabı olan "Zertuşra" sıfatındaki "ra" da "güneş" anlamındadır. Bugün de Kürtler güneşe "ro" derler.

Misra, Avesta'da aydınlık ve savaş meleği ve büyük tanrılardandır. Mis ve Mit tanrı adlandırılır. Mitra güneş tanrısıydı. Kutsal Kitap Sözlüğü de Mitra sözcüğünü Güneş Tanrısı diye açıklar.

Bir ilahide Newruz'la ilgili olarak söylenenleri aktarmıştık. Bu da belgeliyor ki bu bayram (şenlik) güneşle ilgilidir. Cemşid de adını bu şenlikten almıştır. Halk onu tahtı üzerinde görüp güneşe benzetince 'Mitra' dedi. Ve şenlik adını da böyle (Mitra-

(*) İranlılar'da yılbaşından sonra 6 günlük en büyük bayramdır.- Ç.N.

diye) koydular. Bu "Mit" sözcüğünün Cemşid'in Tanrılık iddiasında bulunduğu şeklindeki efsanenin nedeni olması mümkündür.

2 - (*) Ya bir şah ailesi veya Kuslar'dan bir taife adı olan Kassit sözcüğü de Xeşite adına benziyor. Kassit, Casid, Cemşid sözcükleri de birbirlerine yakındırlar.

3 - Hepsinde de açıkça görüldüğü üzere Babil fatihi, Gandiş (Kandiş) adlı Kassit padişahıdır. Kürtler ışına "tî", "tîş" ve bazan "tirij" derler. Eskiden de "diş", "tiş"; Gandiş, Frotiş adlarında görülebilir. Çünkü Farsçada "diş", "şid" olmuştur. Ganşid olmuştur. Daha sonra da Canşid ve Yemxeşite (Yemheşite) gibi Cemşid şekline dönmüştür. Gandiş'in Giyandiş'ten gelmesi mümkündür. Işık ruhu anlamına geliyor. Bu nedenle Cemşid sonsuz varlık olarak tanınmıştır.

Açıktır ki, "Yema" Gandiş'le benzerlik göstermiyor. Ama Aryailer'in kutsal kitapları Veda ve Avesta'nın Yema konusunda yazdıkları özellikler gözönünde bulundurulmalıdır. Buradaki özelliklerle ilahi, Şehname ve diğer tarihlerin söz konusu ettikleri Cemşid arasında hayli fark vardır. Cemşid, Dahhak, Feridun, Gerşasb ve diğer birçok İran efsaneleri ile Hint, Rum ve Yahudi hatta Çin efsaneleri de biri diğeriyle benzeşirler. Yine de bunların mutlaka İran padişahı sayılması gerekmez. Örneğin birbirinin benzeri olan Hint ve İran'ın Yem ve Yema efsanesi Yunanlılarda Plute adıyla söylenmiş; Dahhak Efsanesi'nin benzerleri Yahudi ve Hristiyan eserlerinde değişik biçimlerde yazılmıştır.

Gerşab, Zal ve çocukları konusunda 1928 de "Asyatik Sosyete Bengal" dergisinde yazılan bir makalede, yazar bu pehli -

(*) Kitabın aslında da burada görüldüğü gibi bu paragraf 2, ve bundan sonraki paragraf da 3 diye numaralanmıştır. Oysa bunlardan önce 1 diye numaralandırılan bir bölüm yoktur. Kitabın aslındakine biz de uyduk.- Ç.N.

vanları aslen Çinli sayıyor. Yazar İran ve Çin efsane pehlivanlarını kıyaslıyor ve Gerşasb efsanesinin, Çin pehlivanı Yînkine benzediğini yazıyor. Rustem ve Suhrasb'a karşılık Çinlilerde Lî Chang (Lî Çang).ve No Cha (Noça) vardır. Bay Abbas Xan Muhammed Eli Şuşteri İrannâme veya Eşkaniler Devrinde İranlılar adlı eserin II. cildinde yukardaki açıklamalardan sonra:

"Bu karşılaştırma Hind-İran ve Yunan-İran pehlivanları arasında da yapılabilir fakat hangisinin önce olduğu saptanamaz" diyor. Daha önce de yazdığım gibi; tarihçiler, tarihsel kişileri efsanelerdeki padişahlara benzetip tarih yazmışlardır.

Mitani ve Kassit padişahları yani Kusiler, her yörede egemenlik alanlarını genişlettiler ve yaptıkları Yem Xeşite'ye benzediği için, ona Cemşid dediler. Gerçekten yedi yüzyıl civarında olan bu kavmin fetihçi devrini, Cemşid'in yaşı olarak kabul ettiler.

Avesta'nın arkasında Cemşid Devri yaşantısı ile ilgili olarak şöyle yazılıdır: "Yema Kiti'nin padişahlığı döneminde ne çok sıcaktı ne soğuk. Halk arasında ne yaşlılık, ne ölüm, ne de devlerin yarattığı gıpta ve kıskançlık vardı. Baba ile oğul birlikte yolda yürüdüklerinde ikisi de 15 yaşında görünürlerdi. Bu nedenle Yema'nın şahlığı devrinde böylesine mutluluk ve huzur vardı." (16)

Avesta Kitabı arkasında şöyle yazıyor: "Cemşid uzun mutluluk zamanında yaşadı. Yedi ülke üstünde insan ve devlere şahlık yaptı. Ama gün geldi doğrudan yüz çevirip yalanı huy edindi. Tanrı şanı ondan uzaklaştı ve o kuş gibi kanat çırpıtı, güneşe yapıştı. Cemşid artık perişan oldu, başboş dolaştı. Tanrı Ejidehak'ı ona musallat etti (*).

(*) Görüldüğü gibi Dahhak'a Ejidehak da deniyor. Kütçe'de aynı şekilde, yani "Ejideha", "Ejdeha" olarak kullanılan kelimenin buradan

Spityura (Espityura) Cemşid'in kardeşiydi, onu testereyle iki parçaya böldü" (*) (17). Bu olayın, bir benzerinden kaynaklanması da mümkündür. Çünkü Kusiler'in Babil'de yenilgisinden, bu millet arasında meydana gelen karışıklıklar ve kardeşler arası düşmanlıklardan düşmanları yararlanıp Kusiler'in hakimiyetine tümüyle son verdi.

Eski tarihler genel olarak Dahhak'ın İranlı olmadığına hem fikirdiler. Cemşid'e karşı başan gösterip onu yok edince İran'ı fethedip kendi egemenliği altına aldı. Dahhak'ın ömrünün bin yıl olduğu belirtilir. Bu da Cemşid'in ölümü gibi yabancıların Kusiler üzerindeki egemenlik dönemi olsa gerektir. Aslında bu, belli bir süre olmayıp değişiktir.

Gerçi M.Ö. 1171 yılında Babil'e saldırıp işgal eden Kutir - Nahunte, Şutruk Nahunte'nin oğluydu. Ama Elam tahtına oturduktan sonra, Kusi toprağını tümüyle istila eden, Kusi egemenliğini tümüyle ortadan kaldıran ve M.Ö. 1154 yılında Asur egemenliğine de son veren Kutir Nahunte'nin kardeşi "Şilhak İnşuşinak" Şuş (Sus), Kusi ve Asur padişahı olmuştu. Elamlılar'dan sonra Asurlular güçlendiler ve İran'a saldırdılar. Elam, Asur padişahlarından Dahhak'ı, "Kusi padişahlarını kendine

geldiği anlaşıyor. Aynı kelime Türkçe'de kullanılan Ejderha kelimesinin de kökenidir.

Dahhak için yaptığı şu açıklamayı da konumuzla ilgili gördüğümüzden aktarıyoruz: "Şehname'ye göre Arap olan Dahhak, bir söylentiye göre de Hint mitolojisinin bir şahsiyetidir. Dahhak ile Feridun (Cemşid'den sonra tahta oturdu.- Ç.N) arasındaki maveranın kaynağı Zendaveştadır. Hint mitolojisinde Azidahaka adındaki bir ejderle onu öldüren Seritun adındaki bir melikten bahsedilir. Kamusu'l Alam sahibi Dahhak-ı Dazi (Arap Dahhak)'in Azdahak'dan ve Feridun'un'da onu öldüren Seritun'dan çıktığını söylüyor. Hatta Astiyag adının da aynı da bağlanması imkânını da kabul ediyor. (Bak. Firdevsi, Şehname, M.E.B.Yayınları 3.basılış, Ankara 1967- Ç.N.

(*) Şehname'de Dahhak'ın Cemşid'i "Testere ile iki parça edip dünya vücudundan temizledi"ği yazılıdır. (Bak. Firdevsi, a.g.e, s.55.) - Ç.N.

bağlayan Şilhak İnşuşinak" olarak tanınmalıyız. Anlaşıldığına göre bu ad, zamanla kısalıp basitleşerek (Şehat, Şeynak) (Şinak) olmuştur. Zulmünden kinaye olarak "Şehak" zamanla "Zehhak", "Zeyak" ve "Zehhak - Şinak" şekillerini, en sonunda da "Zehhak - Şunek" şeklini almıştır. Bunun da Kürtçedeki anlamı, "Bir omuzda bir ejderha"dır!..

Kürtler bugün de ejderhaya Zeha, Zeya derler. Zehhak ,yani "bir ejderha" ve Şunek de "bir omuz" demektir. Bu da Zahhak'ın (Dahhak) (*) omuzlarındaki yılanlara ait efsaneye benzetmektedir. Bugün de Kürtler, zararlı ve eziyet eden birini nitelemek istediklerinde, "Mırov (meruv) nıne, Zehhake; " yani, "adem değil, büyük bir yilandır" diye nitelerler. Gerçekte; Asur padişahlarının zulmü de tarihte bilinmektedir. Düşmana karşı zafer kazanılınca çocuk ve kadın tutsakların başlarını kesiyor, tutsakların kesik kafalarından kaleler meydana getiriyorlardı. Yaşı kesiyor, kuruyu yakıyorlardı kısacası. Katliamlardan arta kalan yaralıları ve hayvanları esir olarak kullanmak üzere götürüyorlardı.

Örneğin Asurbanipal, Elam'ı (**) fethinden sonra şunları yazar "Şuşani Şehri toprağı, Madakto şehri ve diğer şehirleri tümüyle Asurlular'a kattım. Bir ay ve bir günlük sürede tüm Elam Ülkesi'nin toprağını silip süpürdüm, bu ülkeyi tebaasından, koyunlardan, hatta müzik nağmelerinden bile nasipsiz bıraktım. Yırtıcı hayvanlar, yılan ve çöl canavarlarıyla geyiklere ise dokunmadım!.."

(*) Dahhak'a Zehhak veya Zahhak da denir. Bunun bir nedeni de bu adın Arap alfabesiyle yazılmasında kullanılan dat (Zat) harfinin "d" ile "z" arası bir ses vermesidir. Bu nedenle her iki şekilde de kullanılır.- Ç.N.

(**) Elam Şimdiki Güney-batı İran'ın Luristan, Kürt bölgesidir -Ç.N.

Kitabelerinde, Asur padişahları, yendikleri insanlardan binlercesinin dillerini çektiklerini övünerek belirtiyorlar. Kesik başlardan birçok tepe meydana getirmişlerdir. Aynı padişahlar esir çocuklarını ateşte yakıyorlardı!..

Aslında bu katı yüreklilik ve şiddete başvurmaları sonucu az sayıyla Gutiler'in ülkesine gelip işgal ettikleri bölgelerin hal-kını kendilerine bağlı hale getirmişlerdir. Tarihler, Dahhak'ın merkezini Babil olarak gösteriyor. Gerçekte Elam padişahı Babil'de Karduniyaş Devleti'ni yendi ve bu tarihsel yönden önemli olan merkezi işgal etti...

Artık öyle anlaşılmıştır ki, Dahhak zamanında bir İran Milleti olarak Kusiler vardı. Şehname, Kürtler'i Cemşid Milleti saydığına göre araştırmacıların Kusileri, Kürtler'in ataları olarak kabul etmeleri yolundaki görüşleri de buna uygundur. Şehname Kürtler konusunda şöyle yazar :

"Her gece ister halktan ister yiğitler soyundan olsun iki genci Aşçı götürürdü padişahın sarayına, ona ilaç yapmak için.

Bunları öldürüp beyinlerini çıkarır, yılanlara yemek yapardı..."

Dahhak'ın Ermail ve Kermail adlı iki veziri vardı. Bunlar bir çare buldular. Hergün iki gençten birini serbest bırakıp dağa gönderdiler, onun beyni yerine de koyun beyni koyup o gençlere şöyle dediler :

"Mamur şehirlerde yaşama! Senin yerin artık dağlar ve ovalardır. Böylece her ay otuz genç kurtulabildi.

Zamanla kimsenin tanımadığı bu insanların sayısı ikiyüzü buldu. Aşçı onlar için ovaya birkaç keçi ve koyun gönderdi.

Şimdiki Kürtler bunların soyundandırılar ve mamurşehir nedir bilmezler.

Evleri hep Pelas (çadır)'dan olup gönüllerinde Tanrı korkusu yoktur..."

Şehname, " Kawê Ahenker'in (Kawê Hêşinker - Demirci Kawe)" ayaklanıp Dahhak'ı öldürdüğünü ve Ferudun'u Şah yaptığını yazar.

Bilge Ömer Hayyam, Newruznamesi'nde Kürt Feridun'un Dahhak'ı esir ettiği gün, İran'ı onun şerrinden kurtardığını ve o günü bayram olarak kabul ettiğini yazıyor.

Morier, bundan aşağı yukarı 150 yıl önce (*) şunları yazıyor: Ağustos'un 31'inde Demawend Halkı İranlılar'ın Dahhak'ın zulmünden kurtuluşlarının anısına bayram yapıyor ve bu bayrama Çeşnê Kurdî (Kürt Bayramı) diyorlar." Bu ad gösteriyor ki, İran Milleti'nin Cemşid ve Dahhak devrindeki ataları Kürtler idi. Demawendliler de atalarını Kürt biliyorlardı. O bayram da atalarından mirastır. Bu nedenle Kürt Bayramı anlamında "Çeşnê Kurd" adını vermişlerdir. "Kürd" kitabının yazarı Bay Eli Esğer Şemin Hemedanî, adı geçen kitabında şöyle yazıyor:

"Kuzey İran Kürtleri arasında Kurdî adıyla bir bayram vardır. Şehname'nin yazdığına da uygun olarak bu bayram, Feridun'un Dahhak'ın zulmüne son vermesine ait törendir."

Türkiye Kürdistanı'nda bu bayram kutlanıyor. Buna "Çeşne Tolan" deniyor. "Toli dan", "Tol Hıldan"ın basitleşmiş şeklidir. Kürtçede intikam almak demektir. Anlaşıldığına göre milletlerinin taç ve tahtlarını gasbedenlerden intikamlarını aldılar, yani yabancı hakimiyetine son verip kendi reislerini (biz bunu Feridun sayıyoruz -İ.N.) başa geçirince bayram yaptılar ve buna kendi Kürt dilleriyle de "Tol Hıldan" yani "intikam almak" dediler.(**)

(*) 1812'de - Ç.N.

(**) Bu bayram ile ilgili olarak şunu da söyleyebiliriz: Başlangıçta Dahhak (Zehhak)'ı öldüren Demirci Kawe'nin önderliğiyle halk kurtulunca, bir coşku havası içinde bir süre bunu adeta şölen biçiminde kutlamışlar, sonraki yıllarda da bunun anısına aynı şenlikler yenilenmiş, giderek bir bayram şeklini almıştır. Lakin bu bayram bildiğimiz kadıyla Newruz'dur. Yazarın da değindiği gibi bayram günümüzde bile

Kürtler arasında kutlanıyor. Yalnız zaman süreci içinde Kürtlerin kutladıkları bayramlar da komplek bir yapı almıştır. Örneğin yukarda 31 Ağustos'ta bayram yapıldığı belirtiliyor. Oysa bilindiği gibi Newruz 21 Mart'ta kutlanıyor. Ayrıca Mewruz'un kutlanışı sarısında ateşler yakılır. Bu ateş yakmanın her ne kadar Kawe'nin ayaklanma hareketinden sonra haberleşme ve sinyal verme anlamında tepelerde yakıldığından dolayı Newruz'a girdiği düşünülebilir de burda bizce ateşe kutsal gözle bakan eski Kürt Dinleri Zerdüşluk vs'nin rolünü de unutmamak gerekir. Örneğin son yıllara dek Piran (Dicle) Zaza-Kürtleri arasında belli bir günde köy halkı damlara veya köy alanına çıkıp kocaman ateşler yakar, sonra da bu ateşten aldıkları köz-odun parçalarını birbirlerine doğru fırlatıp "Çıqlık, çarig!" diye bağırırlardı. Bunun anlamı şudur "Bu köz (ateş) bana bereket getirsin, ekinimi çoğaltsın (16 katına çıkarsın)." Görüldüğü gibi burda ateşten bereket bile umuluyor. Demek oluyor ki sonraki dönemlerde bayram törelerine çeşitli nedenlerle, değişik öğeler katılmıştır. üstelik zaman olarak ta karışıklık görülebiliyor.

Herekol Azizan, Hawar Dergisi'nin 42.sayısında (1942-Nisan) Newruz konusunda yazdığı yazıda Newruz'un 23Nisan'da olduğunu belirttiği gibi Newruz'a neden olarak Bahar'ın başlangıcı oluşunu, canlıların başkaldırdığı, tabiatın en güzel şekle büründüğü günlere rastlayışını gösteriyor. Yine Herekol Azizan bu yazısında Zerdeşt'in Avesta'da bir Bahar (Bihar) bayramından sözettiğini belirttiikten sonra, bunun Newruz olması gerektiğini, bu bayramın Ezidi Kürtlere (Xezidiler) arasında kutsal bir biçimde "Cemayi" adıyla kutlandığını belirtiyor. Bu bayramda Ezidiler en güzel elbiselerini giyip düz bir alanda toplanırlar, her aile yiyeceğini getirip yiyeceklerini orta yere dizerler ve öğlen yemeklerini yerler, ardından halk oynar, türküy söyleyip eğlenirmiş. Bugün dahi (1977) Diyarbakır'ın Dicle ilçesinde bazı Zaza köylerinde baharın güzel günlerinden birinde Yezidiler'in "Cemayi" gününe benzeyen "Rojê Ziyar " kutlanır. Zaza-Kürtler tıpkı Yezidiler'de olduğu gibi güzel elbiselerini giyer, topluca bir alana gider, hatta giderken her aile yiyeceklerini ve kazanını birlikte götürür. Orda yemeğini pişirir, yine Yezidiler'de olduğu gibi yemekler tabaklar içinde yere dizilir; köy halkı yerde bağdaş kurup sıralar halinde karşılıklı dizilir, yemeklerini yer, ardından oyunlar oynanır, sohbet edilir, türküler söylenir, eğlenilir. Bugün her yönüyle bir bayramdır ve birbirinden uzak düşmelerine rağmen bazı Ezidl ve Zaza-Kürt aşiretleri arasında harfiyen aynı biçimde bugün bile kutlanması ilginçtir. Sadece isim değişikliği olmuştur. Buna rağmen Peygamber Zerdüş'un Avesta'da sözünü ettiği Bahar Bayramı bu bayram olabilir. Ç. N.

İslâmiyetten sonra yeni dinlerinin de etkisiyle buna Xızır (Xızır) dediler. Hz. Hızır (Xızır Xocê- Ç.N.) sıkıntı ve güçlük çektikleri anlarda yardımcı diye tanındığına göre, o intikam savaşını da onun yardımıyla başardığını düşünce ve hayallerinde kabul etmişlerdir.

O gece her evde yardımcıya saygı için iki ışık yakılır ve sabaha dek söndürülmez. Böylece evlerine uğrayıp onları şeref-
lendirecekleri umulur. Bu merasimi Kürdistan'a komşu Ermeni-
ler de Kürtlerle aynı günde yaparlar. Ermeni takvimleri ona Diyanet Arac ve halk da "Terandaz" der. Bu, Ezidi (Yezidi) Kürtleri'nin bayramı sayılıyor.

Ezidiler, Kürtler'in bir bölümü olup eski inançlarına en fazla bağlı olanlardır. Bu nedenle Ezidi (Yezidi) diyorlar. Diğer milletler Ezidiler'e yanlış olarak Yezîdî derler. Merkezleri Sincar yöresidir. Sincar ise Musul'un kuzeybatısında ve ona bağlı bir ilçedir. Kürtler (Şenxar), (Şengar) derler. Kutsal Kitap Sözlüğü de, Nemrud'un yeri olarak Babil'e, Şenxar (Şengar) der.

İngilizler 1924-1925 yıllarında Musul sorunu ile ilgili olarak Türkiye ile anlaşmazlığa düştüler. O zamanki Cemiyet-i Akvam'a sorun havale edilince, Cemiyeti Akvam da bu bölgeye tarafsız devletlerin üyelerinden oluşan bir kurul göndererek bölge yerlilerinin eğilimini öğrenmelerini kararlaştırdı. (*) Kurul bu bölgede araştırmalar yapıp bölgedeki yerli halklarla ilgili gözlemlerde bulunduktan sonra 1925 Temmuz'unda görüşlerini bir rapor halinde adı geçen yere sundu. Bu raporda Sincar ilçesinde yaşayan Ezidilerle ilgili şöyle deniyor :

"Ezidiler cennette Kürt diliyle konuşulacağına inanırlar. Tanrı, Kuran-ı Kerim'i Kürt diliyle gönderdiği halde Muham-

(*) Bu kurul şu kimselerden oluşuyordu : 1- Kont Teleki (Eski Macar Başbakanı), 2-Wirsén (Belçikalı Sefir), 3-Poulis (İsveçli Albay)-Ç.N.

med onu Arap diliyle yazmıştır. Bu topluluk ibadetlerini de Kürt diliyle yapmaktadır! (*)

(*) Buna örnek olarak Hawar Dergisi'nin 49. sayısında (1942) bir Ezidi din adamı olan Feqir'in ağzından ölü üzerine verilen telkin ilginçtir

" Mürid, keso! Ser te dar e, bın te dar e. Wê beye ser te Melek Ezrail û Cebril e. Wê ji te bîke pîrs û sewal e. Nebe nebe, tu jê bîki fîkar e.

Mürid, keso!...Telqin e asin e. Wê beye ser te Nîkl û Nîkin e. Wê pîrs bîke, bêje: Tu ji kîjan din e? Tu bêje: Ezi Ezdi me, bî şêxû bî feqi û merebi me. Şêxê mın Şêx Adi ye, Melek Ferxedin, Melek Secadin e, Şêxê Şemsaniya, Şêxê Ebubekra ye, Şêxê Şetenqa ye; her du kurên Sıtiya Zin e. Lı ser Kaniya Sipi runisti ne, hec û tewafa mêrê Ezdi ne.

Mürid keso! Telqin e, asin e. Wê beye ser te Nîkl û Nîkin e, we pîrs bîkê, bêjê tu ji kîjan din e? Tu bêje : Ez i Ezdi me. Bî Musa Pêxember re derketime serê Çiya Tûre Sin e. Bî İsa Pexember re çûme, Meke û Medine.

Mürid Keso! Ter te kevır e, bın te kevır e. Wê beye ser te Melek Ezrail û Cebrail e. Deyne ber wan Mîshofa Reş û man û penir e. Eger pê pail ne bun, rabe bî gopalê feqire.

Mürid, keso! Ewıl bî dev bû paşi wê bîbe bî de. Wê rabe Madi, wê hîline bang û selawa bibêjê bî sultan Ezi û Siltan Şêx Adi.

Amin, Amin Xwedê arîkarê din!"

Türkçesi:

"Ey mürid kişi! Altın ağaç, üstün ağaçtır. Gelecektir üzerine Melek Ezrail ve Cebrail. Sana sorular soracaktır. Sakın tasalanma.

Ey mürid kişi (Ey ölen kişi)! Bu telkindir, güçtür. Üzerine Münkir ve Nekir (Melekleri) gelip soracaklar Hangi dindensin? Sen de ki: Ezidi (Yezidi)'yim ben. Şeyh, Feqir ve Merabilerim vardı. Şeyhim Şeyh Adi, Melek Ferxedin (Ferhedin), Melek Secadin, Şensaniya Şeyhi, Şêxısna (Şehisna) Şeyhi'dir, Sıtiya Zin'in her iki oğludurlar. Ak Çeşme üzerine oturmuş, Ezidi (Yezidi) erkelerinin hac ve tavafını yaparlar.

Ey mürid kişi telkindir, güçtür. Üzerine Nekir ve Münkir (Melekleri, gelip soracaklar: Hangi dindensin? Sen de ki: Ezidi (Yezidi)'yim ben. Musa Peygamber'le Tur-i Sina Dağına çıkan, İsa Peygamber'le Kudüs'ü Serife, Muhammed Peygamber'le Mekke ve Medine'ye giden.

Ey mürid kişi! Altın taş, üstün taştır. Gelecektir üzerine Melek Azrail ve Cebrail, koy önlerine Mushaf a Reş'i ve de ekmek peyniri. Ona

1. Şapur, Hacı Abad'daki yazılı kitabelerinde geçmiş anılarından şöyle söz eder : "Mazad'ya tapan benim. Ezidi soyundan Şapur'un Hurmuzd putu, İran şahinşahları ve Vatiran'ın..." Bu "Tol Dan" Bayramını Kurmanc aşiretlerinden "Çarek"ler daha iyi kutlarlar.

Kuzey Kürdistan'da o gece herkes evinin arkasında, yahut yüksek yerlerde ateş yakar. Bu iş için hazırlanan uzun sopaların (çubuk) ucuna gazyacı veya hintyağı konur aydınlatılırdı.

Bu hareketlerden anlaşılıyor ki, Dahhak'a karşı yapılan ihtilâl sırasında evlerin arkasında yakılan ateşler aydınlatmaya neden oluyor, ateşlerin dolaştırılması da ayaklanmanın başlama-sını haber vermeye yarıyordu.

Eskiden telefon, telgraf gibi haberleşme araçları bulunmadığından bu iş için ateş alevini yüksek noktalara çıkararak ondan yararlanmışlardır. Bir işin tüm ülkede birden son bulmasını istediklerinde bekçiler, merkezi şehirdeki ateşi yakar, köy ve kasabalardaki bekçiler de bu işi bir diğerine bildirirlerdi.

Mervani Hükümeti (*) döneminde, Mervan hükümdarlarının zulmünden kaçan Zilan aşiretleri arasında, Huxşter (Hugşter)'in Sekkalar'ın reisleri için yaptığını yaptılar. Yani itaasizlikten dolayı aşirete gelen 80 süvariye evlere dağıttılar. Gece, önceden aralarında kararlaştırdıkları üzere damın arkasında aşiret reisi bir yorganı hint yağına bulayıp ateşe vererek etrafı ay-

da kanınazlarsa kalkıp Fegir'in sopasına sarıl.

Ey mürid kişi! Başlangıç sözle idi, sonu öyle olsun. Kalkacak Madi, kaldıracak, salavat (dua ve yakarışları) yıkılacak kilise, mescit ve kadi'ler; kimse İsa, Musa ve Muhammed Peygamber demeyecek. Halk Siltan Ezi ve Siltan Şêx Adi diyecek.

Amin, Amin, Tanrı olsun dinc yardımcı." (Bu metin adı geçen dergide sadece Kürtçe olarak vardı. Türkçe'ye biz çevirdik-Ç.N.

(*) Mervaniler : X ve XI. yüzyıllarda Diyarbakır ve Silvan'da egemenlik kuran Kürtlerdir. (Bunlarla ilgili bilgi için bak. Ibnu'l -Ezrak-Mervani Kürtleri Tarihi Koral Y.)

dınlattı. Onu gören herkes bu ateşle verilen işaret üzerine misafirini öldürdü. Üçüncü ateşte hepsi göç edip kuzeye gittiler. Aşiret reisinin evindeki başkan öldürülmek istenince, bu, yiyecek ambarına kaçtı. Orada onu yakalayıp öldürdüler. Bu nedenle Zilan reislerinin ailelerine bugün de "Kulin bı Xûn" deniyor.

"Tol Dan" Bayramı, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rumi 14 Şubat (Fevrie), yani 18 İsfend'e rastlıyordu (*). Şu anda 25 Behnen'e rastlar (**). Nedeni de şudur : Osmanlı Devleti Rumi takvimi kullanırdı. Miladi takvimden 13 gün daha sonra olduğundan, Birinci Dünya Savaşı zamanında Alman müttefikleriyle uyuşsun diye Miladi takvimi benimsediler. Kendi takvimlerini böylece 13 gün ileri aldılar. Bu nedenle de 14 Şubat (Fevrie), 25 Behmen'e rastladı.

Demawend'de kutlandığı belirtilen Kürt Bayramı ve Kurmanclardaki "Tol Dan" arasındaki aşın uzaklık için de şunu demek mümkün 31 Ağustos'ta Demawendliler bayram yapıyorlardı. Bu 9 Şehriyer'a rastlıyor. Mihrimah'ın (***) başındaki eski Newruz Bayram'ından iki gün önce, yani yılın son ayının başlarındaydı. (****). 8 İsfend'deki Kurmancların "Tol Dan" Bayramı da yine bugünkü hesaplara Newruz'dan 21 - 22 gün öncedir. Yine yılın son ayının başlarına rastlıyor.

(*) İran takviminin onikinci ayı olan İsfend aslında 20 Şubat-20 Mart arasındadır.-Ç.N.

(**) Behmen ise genel olarak 21 Ocak - 20 Şubat günleri arasındadır.-Ç.N.

(***) Şehriyar ve Mihrimah birer İran ayıdır.-Ç.N.

(****) Bilindiği üzere Newruz yılbaşı olup 21 Mart tarihine rastlar. Bundan önceki ay ise doğal olarak yılın son ayıdır. Burada belirtildiğine göre, Demawend'de kutlanan Çeşna Kurd (Kürt Bayramı), Newruz'dan 22 gün önce, yani yılbaşından önceki, yılın son ayının başlarına rastlıyor.-Ç.N.

Eski zamanlarda pek ince hesaplar yoktu. Feridun'u bayramla kutlamak yılbaşından 21 gün önce diye biliniyordu. Zamanla yılbaşı bayramı, Ferverdin'e; "Tol Dan" Bayramı da, İsfend ayına rastlar oldu. Yine Newruz'dan 21 gün önceydi bayram. Pehlevi eserleri, Büyük Mihrigan Bayram'ını Feridun'un Dahhak'ı yenmesiyle ilgili gösterirler. Denebilir ki, zamanın geçmesiyle ve yılbaşı bayramının değişmesiyle tarihte bu Kürt Ulusal Bayramının uygulanışında da değişiklikler belirdi. Bu büyük bayram büyük bir ihtimalle Şehriver ve Mihrimah'a yakın günlerde İranlı Aryanlar tarafından kutlanmıştır. "Der a mazinan" Bayramı veya Dimah'ın 16'sında yapılan "Kaksıl" da yine Feridun devrine bağlanır.

"Der a mazinan" Kürtçedir. Yani büyüklerin dergahı anlamındadır. Zertuştiler, Behmen'in 10. günü ay batınca büyük bir ateş yakarak şenlik yaparlar. Bu bayram "Sede " adını taşır. Eski Parsiler'in inancına göre Huşeng, o gün ateşi bulmuş ve yine o gün Kürt Feridun, Dahhak'ı yenmiştir. Zertuşti tarihlerindeki bayramla "Tol Dan" arasında yaklaşık bir ay fark vardır. Şu farkla ki, Kürtler "İntikam Almak" Bayramı diyorlar. Zertuştiler ise II. Zertuşt-Huşeng tarafından ateşin bulunmasına ve dolayısıyla Feridun'un galibiyetine rastladığını kabul ediyorlar.

"Tol Dan" Bayramı günü, Kürtler birbirlerinin evine gidip tebriklerini iletir, ziyafetleri kabul ederler. Bu "Tol Dan" Bayramıyla Demawend'in Çeşnê Kurd (Kürt Bayramı) şunun için olabilir : Mad Padişahı Huxşter bir gece Seka (Saka) reislerini perişan edip ülkeyi ve hakimiyetionların elinden aldı.

Kaw ê Ahenker (Demirci Kawe) konusu hem bu bayram, hem de Kasidiye Savaşı sırasında Arap Komutanı Sa'd bin Wakkas tarafından İranlılar'ın elinden alınıp halifeye teslim edilen Dırefs ê Kaweyani (*) açısından önemlidir. Aramiler o yıl-

(*) Demirci Kawe'nin ayaklanmada bayrak yaptığı deri önlüğü. Sonradan bu , yeşil (kesk), kırmızı (sor), sarı (zor) renklerle süslenip

larda Asuristan'a gelmişlerdi. İranlılar da bundan yararlanıp bir darbeye Asurlular'ı aralarından uzaklaştırdılar.

Önemli sayılabilecek bir şekilde intikam aldılar. Öyle ki, halefleri olan Kürt milleti o bayramları bugüne dek yaşıyor ve bayram, adını "Tol Dan" (intikam almak) bayramı olarak koruyor.

Firdevsi Feridun'un soyuyla ilgili olarak Feridun'un annesinin ağzından şöyle der :

"Tanıyasın ki İran ülkesinde bir adam vardı, Abtin adında.

Keyan (padişahlar) soyundan, uyanık akıllı ve kimseyi incitmeyen bir yiğitti.

Soyu yiğit Tehmurs'a varır, atalarının hepsini bilirdi..."

Burada sınır ehli ve Guti padişahı Dapzir soyundan olduğuna ait belirti vardır. Yani Feridun Cemşid'in oğlu veya torunu değil; yani Kassit padişahlarının ailelerinin soyundan değildir.

* * *

Avesta'da Feridun adı "Teraiton" ve Veda'da "Teraîtné"dir. Pehlevi yazılarında Feritun diye geçer. Avesta "Tur aitiun"un vatanını "Wern" olarak gösteriyor. Tarihçiler ise Wern'i Deyleman-Geylan diye kabul ederler.

Eski kitaplar Mazenderan'ı asi devlerin yeri diye gösterir. Hatta "Minokhart" Feridun'un Dahhak'ı yakalamasıyla Mazenderan'a devlerin saldırdığını ve Xînîns (Hinîns) ülkesinden çıkardığını açıklar.

bayraklaşmış ve Kawe (Gawe)'nin adına nisbetle Kawe'ye bayrak anlamında, "Dîrefş ê Kawe'yanî" adını almıştır. Bugünkü İran ve 1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nde kullanılan bayrak da bu renkleri taşır.-Ç.N.

Türkiye sınırlarında bugün Xınıs (Hınıs) adını taşıyan eski kaleler vardır. Muşkiler'in merkezi olan Muş'a yakın ve Hosrew Gölü'nün, Van Gölü'nün batı bölgesindedir. Bu Xınıs (Hınıs) adı Xınfırs'ten gelme olabilir. Xınıs (Hınıs) (*) da Hazar Denizi'ne değil, Van Gölü'ne yakın bir bölgededir.

Avesta, Deylem-Geylan ülkesindeki Wern'in yalana tapanlarıyla, Mazenderan devlerini, yani Mazenderanlı müşrikleri aynı yerde anmıştır

Avesta'dan anlaşılıyor ki, bu iki ülkede eski dinden olup Zertüşt Dini'nden olmayan bir grup kalmıştır.(18)

Zayıf bir ihtimalle kabul edilebilir ki, Zertüşt; Feridun'u Wern'in yalana tapanlarından ve Mazenderan dini müşriklerinden sayıyordu.

Eski Azerbaycan padişahlarının kışlık saraylarına Wera denirdi ki, bu ad Wern'e benziyor. Oğlu İrec'in egemenliğindeki ülke ile ilgili, daha sonra bilgi verileceği üzere, yakınlık vardır. Darmîs Tetr'in inancına göre, Etuye(?) ailesi bireyleri tanım ahalisi idi. Onların çoğunlukla adı Gaw (Avesta'da Gîw) ile başka bir kelimeden meydana geliyordu.

M.Ö. 41 yıllarında İran sarayında II. Erdeşir'in doktorluğunu yapmış olan Tarihçi Ktezias, Feridun'u Aryakis adıyla Madlar'ın ilk şahı olarak göstermiştir. Batılı tarihçiler de adının Aryas olduğunu ve Mad Kavmi'nden olduğunu belirtirler.

Asur yazılarına göre, ilk Mad padişahı Frortûş (Fevertûş)'dir. Bu sözcük Feridûn'la benzerlik göstermektedir.

Batılı tarihçiler, Ninowa fethinin Aryas-Feridun eliyle tamamlandığını kabul ederler. Bu önemli tarihsel fetih, Frortûş (Fevertûş)'in oğlu Huxşter eliyle yapılmıştır. Gerçi Herodot'un deyişine göre, Asur'a ilk saldırıyı başlatan Fera Urtis olmuştu.-

(*)Hınıs (Xınıs) : Bugün Erzurum'a bağlı bir ilçedir-Ç.N.

Hatta Asur sınırındaki şehirlerden birine saldırmakla meşgul iken öldüğü belirtilir. (M.Ö. 653). Ölünce, tebaası mezarını Kürdistan dağlarından birinde bir mağarada yaptılar.

Rahmetli Reşid Yasemî'nin yazdığına göre: "Bilginlerin yaptığı araştırmalar bu mezarın aşağıdaki yerlerden biri olabileceğini gösteriyor."

1 - Kermanşah civarında, Lolobiyum padişahu Anubanni'nin kitabesi yakınında,

2 - Bisutun yakınında,

3 - Şehrizer'un kuzeyinde,

4 - Rızaiye (Urmiye) Gölü'nün güneyinde. Fakat araştırmacılar buralardan birini kesinlikle belirtmemiştir. Açıkça görüldüğü gibi, bunların hepsi Hexamensi (Ahamenid) Devleti'den öncedir.

Frortiş - Feraurtiş'in lakabı da Huxşterite'dir. Asurlular Kuştarite (Koştaryeti) demişlerdir. Bunun için baulı tarihçiler Huxşter'i, Hoxşterite'ye benzetmişlerdir. Batı tarihçiler de Fera Urtis'i Terayitne'ye benzetmiş ve Feridun olarak kabul etmişlerdir. Gerçekten de Guti ve Kusiler'in saltanatından sonra Pars (Fars) ve İran'ı birlikte işgal eden ilk kişi ve İran'da güçlü bir devlet kurarak Asur gücünün etkinliğini Zagros Bölgesi'nde sarsan Frortiş idi ki, yaptıkları da Feridun'unkine benzemektedir.

Frortiş ailesinin adları genellikle Gaw (Giw) ve diğer bir kelimeden meydana geliyor. İxtovikiw (ihtovi kiw), Diyakiw gibi Etuye ailesi konusunda kaydedilmişlerdir.

Yukanda da öküz (Gaw)'ün sadece tarımda kullanılmadığını açıklamıştım. Mad taifeleri bol miktarda hayvan sürülerine sahiptirler; hatta Avesta'da Yem ve Teraiton (Cemşid ve Feridun)'u çok sayıda hayvan sahibi diye tanıtır. Zorunlu olarak kışlak ve yaylalara giderlerdi. Bazan da uzun süre sarp dağlık arazi ve ovalarda dolaşıyorlardı. En güçlü nakil araçları bu-

günkü halefleri Kürtlerde olduğu gibi genellikle öküz olmuştur.

Böylece açıkça görülüyor ki; "Çeşnê Tol Dan" veya "Çeşnê Kurdî" (Kürt Bayramı), Hoxştere'nin Seka (Saka)'lara karşı zafer kazanmasından dolayıdır.

Mad padişahı Diyakiw (Diyako) devrinde, yani M.Ö.VII.yy.'ın başlarında savaşçı, korkusuz, çevik bir kavim olan Kimmer'ler, Kafkasya taraflarından aşağılara doğru inip Mannaller toprağına yer yer girdiler. Onları takip ederek Sitler'den bir gruba (İşkuzai) yetiştiler. Bunlar korkusuz, savaşçı, yağmacı ve savaş alanında çarpışmada önde giderlerdi. Asur padişahı Asurhadun ve oğlundan kalmış olan kitabede belirtildiğine göre; Asurlular, Mannailer'in egemenliğine zarar getirmemiş, tersine onlarla birleşip yardımlaşmışlardır. Yalnız şu da var ki; o sıralarda Mannai Emiri Ahşeri (Ehşarî) Asurlular'a karşı isyan edip başkaldırmıştı. Ahşeri'yi cezalandırmakla Asurlu Ardeş (Artey ê Asurî) görevlendirilmişti. Bu, Kimmerli bir taifenin saldırısına uğradı. Gerçi bu padişah Mannailer'i parçalayıp mütefrikleri olan Eşpakaya, Sekalar'ı (Sakalar'ı) bozguna uğratmayı iddia eder. Fakat Asur padişahı Asurhadon'un oğlundan kalan kitabeden anlaşıldığına göre, bu olaydan yıllar sonra Ahşeri (Ehşarî) henüz isyancı idi. Hatta Mannailer de Şerwaykubi (Şeruikebi) Şehri'ni babası zamanında ele geçirdiler. Sonda da Mad padişahı Pera Urtis, nüfuz sahibi Asurlular'ı o taifenin yardımıyla Zağroslar'dan uzaklaştırmaya başladı. Sekalar, Fera Urtis'ten sonra Madlar'ın düzen ve huzurunu bozarak Mad Devleti'ni zayıf düşürdüler. Babasının yerine tahta oturan Fera Urtis'in oğlu Huxşter bir tertip kurdu. Bir gece tüm Seka (Saka) reislerini öldürüp memleketi şerlerinden kurtardı.(20). Pera Urt'u Feridun diye tanıdıklarından ve Fera Urt'un lakabı da Xesterite olduğundan, büyük bir olasılıkla bu olay Dahhak'ın Feridun eliyle öldürülmesine benzetilmiştir. Tol Dan Bayramı ile Demawendliler'in Kurdî (Kürt) Bayramı da Dahhak'ın Feridun tarafından öldürülmesinin bayramıdır.

Sekalar'ın (Sakalar'ın) artıkları ise Madlar arasında yayılıp sonraları Kürtleşmişlerdir.

Madlar'ın "Fera Urtis"i her şekliyle Avesta'nın "Teraiton"u ve Veda'nın "Teraîrne"si değildir. Tarihlerin belirttiği Feridun'a ait özellikler ve işler Dara'da vardır, adı da Feridun'a benzemektedir. Pehlevi yazarları, türkücü ve hikayecilerin ağzından Fera Urtis hakkında söylenenleri işitmiş bunu Teraiton'a bağlayarak Feridun (Peridun) demişlerdir. Eğer durum böyle ise, tarihte şahların saltanatında öncelik-sonralık konusunda karışıklık olmuştur.

Şehname der ki : "Feridun ülkesini üç oğlu arasında paylaştı. Doğuyu Tur'a, batıyı Selm'e ve ikisi arasındaki İran'ı da İrec'e verdi. Tur ve Selm kıskanarak gelip İrec'i öldürdüler."

"Din ê Kûrd (Kürt Dini)" kitabında bu padişahın adı Erc şeklindedir. Selm'in adı da Avesta'da "Siyrim" (Serm)'dir. Doğubilimci Mar Kwart bu adı Aryai soyundan olan ve nehirle, Ural Gölü sınırı arasında yaşayan Sermet kavmi olarak kabul eder. Bunlar çadırda göçebe şeklinde yaşıyorlardı. Tarıma önem veriyorlardı, uygarca yaşamaktan ve şehir yaşamından pay almamışlardır. Bazı İran tarihçileriyle Rum tarihçileri Madlar'ın kendilerini Sermetler'den saydığını söylemişlerdir.

Araştırmacılar Tur'u da Sekailer'den saymışlardır. Sekailer'in (Sakalılar) sınırları Çin Türkistanı'ndan, Moğolistan'a; batıda da Mazenderan Denizi ve güneyde Afganistan'la şimdiki İran'a dek uzanıyordu.

Sayın Prof. Por Dawud Mazdeist Edebiyatı adlı kitabında bu konuda açıklama yaparak der ki : "Turanlılar İrani soyundan olup yanlışlıkla Moğollar'dan olan Türkler'e Turanlı denmiştir." (*)

(*) Turan sözcüğü Tur'un çoğulu olup "Tur"lar demektir. Tur ise Feridun'un oğullarından biridir-Ç.N.

Ama Selm ve Tur konusunda "Pehlevi Xuzay Namek" ve Şehname'ye gelince denebilir ki, bunlar tarihsel adlar olup Avesta'daki Sirim (Serm) ve Tur'la ilişkili değildirler.

Asur yazılarından anlaşılmıştır ki, birkaç yıl önce ülkeleri Aramiler tarafından işgal edilmiş olan Asur Devleti onların egemenliği altından kurtuldu, ünlü padişahları Atur Nazirpal M.Ö. 884 yılında İran'a saldırdı, Tiglat Pleser'in sınırını işgal etti. Sonra Selmanasar, İran'a asker gönderdi. İki Asur padişahı (Atur Nazirpal ve Salmanasar) Tur ve Selm idiler. Tarihçiler sonraları Avesta'daki Teraitmon'un çocuklarına benzetip Tur ve Selm demiş, efsanelerini yazmışlardır.

143-144. fıkralarda İran ülkelerinden sonra Turan, Selm, Sain ve Dahi adları geçiyor. Mazdeist Edebiyatı ile ilgili kitapta da belirtildiği gibi Sainliler ve Dahi ülkesinin yeri bugüne dek kesin olarak belirlenememiştir.

Keldani tarihçisi Brus'un yazdığına göre, Gurus (Kurus), Dahi Kavmi'yle savaşıp öldürüldü. Dahi (Deha)'ler Sekaî (Sakalı) bir kavimdi. Gurgan (*) yöresinde yerleşmişlerdi. (21)

Kürdistan'da birçok eski şehir vardır. Bunlardan biri Sain Qeleg bir diğeri Dıhok (Dhuk) adını taşır. Bunlar Sain ve Dahe'nin anısını taşıyorlar.

Armen adlı Yunanlı Tarihçi Milâdın birinci yüzyılında İskender'in savaşında III. Dariyüş'un askerleri arasında ok atıcı Dahe suvarilerinden söz eder. Bazı Eşkaniyan (Eşkaniler) askerleri arasında da yine bu Dahe'ler vardır. Herodot'un belirttiğine göre, Pars taifelerinden birinin adı Dain idi. Bazı araştırmacılar bunları Sekaî (Sakalı)'lerden sayıyorlar. Bunlardan bir taife Hazar Denizi'nin güneydoğu kıyılarında Dahe adıyla bulunuyordu. Bir kısım araştırmacılar da Sainler'i Çin ülkesi, bazıları Seme -

(*) Gurgan İran'ın kuzeydoğusunda Horasan ile Hazar Denizi arasında bir şehir ve bir nehir adı olup Curcan da denir. (Bak. Ferheng-i Ziya)-Ç.N.

qend (Semerkant), diğeri bazıları da Belx (Belh)'de saymışlardır. Yine araştırmacıların görüşüne göre savaştan kaçınan İranlılar genellikle İran'ın doğu taraflarına gitmişlerdir!...

Örneğin Avesta'nın açıkladığına göre, Tur padişahı diye bilinen Efrasiyab'ın faaliyet alanı Çiçist (Rızaiye - Urmiye) Gölü yöresidir. Kürt Dini (Din ê Kurd) Zertuştname'nin 39. fıkrasında belirtildiğine göre, Siyavuş oğlu Keyxusro (Keyhüsrev)'nin etkisiyle Efrasiyab ve kötü emelli yandaşlarının egemenliğine son verildi. Çiçist (Urmiye) Gölü kenarındaki büyük putperest anıtı yıkıldı.

XXVII. Fasil, 59-63 fıkralarda, "Keykusro'nun yaranı Efrasiyab'ı öldürmesi ve Çiçist Gölü kenarındaki puthaneyi yıkmasıdır" diyor. "Mazdeist Edebiyatı"nda ise şunlar yazılı :

"Keyxusro bir süre sonra babası Siyavuş'un intikamını almak için, Tus'u, donatılmış askerleriyle Turan üzerine gönderdi. Keyxusro'nun kardeşi (Siyavuş'un oğlu) öldürüldü. İranlılar başarı gösteremedi geri döndüler. Keyxusro, ikinci kez Tus'u Efrasiyab'ın cengine gönderdi. Bir süre sonra çarpıştı..." Kısaca Efrasiyab kaçır, ilkin bir mağarada saklanır, sonra aynı dağda bulunan Hum (*) tarafından yakalanır. Hum bu dağda inzivaya çekilmişti. Yolda Efrasiyab çözülüp kurtuldu ve Çiçist (Urmiye) Gölü'ne battı, kayboldu. Sonra çıkarılıp öldürüldü.

Böylece kabul edilebilir ki, Avesta'da Efrasiyab'ın egemenlik alanı, Urmiye Gölü yakınında idi. Hazar Denizi'nin doğusunda, Turan'da değil!..

Salmanasar devrinde Uwalki adlı Asur komutanı M.Ö. 829'da Mannai toprağı ile Parsu toprağı arasında bir emir ile savaştı. Bu emirin adı Artsari, Arçari idi. Şehname'deki İrec, bu

(*) Feridun'un evlatlarından bir zahit ismidir. Efrasiyab Keyhüsrev'e mağlup olup firar ile dağlarda gizlenince, Hum bir aralık onu yakalayıp Keyhüsrev'e teslim etmiştir. (Bak. Ferheng-i Ziya)-Ç.N.

Arçari veya Artsari olabilir. Artsari, Arçari, zamanla dilden dile geçerek İrec olmuştur. Avesta'nın sonunda bu padişahın adı Eiri (Airi) diye kaydedilmiştir.

Avesta'nın XXIII. faslında bir yerde belirtildiğine göre "Serm, Turc ve İrec'i öldürdüler ve Huboxtıgan (Hubohtıgan)'ın çocuklarını dağıttılar."

Cudi Dağı'nın kuzeyinde "Boxtan" (Bohtan) adında bir yer vardır. Huboxtıgan (Hubuxtgan)'ın zamanın geçişiyle bugünkü telaffuzda Boxtan (Bohtan) olması uzak bir olasılık değildir(*).

Bu bölge de Artsari mıntıkasında olduğundan yukandaki görüşleri pekiştirmiş oluyor. Herhalde Avesta'daki Senn ve Turc ile Pehlevi Xuzay Namek ve Şehname'nin Tur ve Selmi tarihsel olay olarak ya da ad benzerliği yönüyle olsun Atur Nazirpal ve Salmanasar adlı Asur padişahlarının aynıdır.

Şehname şöyle der : "Menuçehr dünyaya geldi, büyüdü, babasının intikamını aldı." Gerçekte Asurlar'da iç kanışıklıklar Salmanasar saltanatını sona erdirdi. Van Gölü yöresinde ortaya çıkıp yükselen Ararat Devleti padişahı Minewaş (Minuvaş), Asurlular'a saldırdı. Parsuwa vilayetini Asurlular'ın elinden çıkardı. Bununla da yetinmedi; Urmiye Gölü'nün güneyindeki Mannai toprağını işgal etti, orada, anısına bir kitabe bıraktı. Bu padişahın adından sonra, Menuş Cesr'den sözedilir. Oğlu veya ondan sonra gelen Eiri, "İrec" şeklini almıştır. Hanedanının adı da Avesta'da Eir Yawe olup "İranlıların yardım edeni" anlamın-

(*) Mardin'e bağlı Cizre ilçesi yöresi Botan (Bohtan) diye bilinen yerdir.

Bugün Botan denilen Boxtan (Boxtlar,Bohtlar) sözcüğüyle ilgili Şerefname'de Boxt konusunda bir açıklama vardır : Rivayete göre Cezire hükümdarlarından birinin Boxt ve Becn adında iki çocuğu vardı. Hükümet Boxt'un eline geçti. Bunun soyundan gelenlere Boxtı denir.

Bir rivayete göre de, küm Kürtler Boxt ve Becn'in soyundandırılar. (Bak. Şerefname, Şerefhan, Yöntem Yayınları, S: 183)-Ç.N.

dadır. Ces, Cet, Şet; şah demektir. Çes, Çe ve Şe de bunlarla ilgili olup benzerdirler. Aslında "Minuwaş" (Minewaş) adıyla aynı olan "Menuş" ile Mad padişahlarının lakabı olan Xeşserite (Haşserite) ve Avesta'nın Cesra'sı hemen hemen aynıdır denebilir.

O yörede hükümet eden taife Nayri (Nayiri) adında idi. Hatta Ararat padişahları da kendilerine Nayri diyorlardı.

Eiri'nin, Artsari adı olması da mümkündür. Aslında bu da Nayri'dir, Eîryawe de ondan gelmiştir.

Her ne kadar Minuwaş (Minewaş)'ten önce, Asur padişahı III. Salmanasar'ı, Ararat padişahı Sardures (M.Ö. 777-883) yendiyse de, Minewaş (Minuwaş), Avesta'daki Menuş sözcüğü ile tamamen benzeşiyor, Sardurs buna göre açıklanabilir.

Şehname, Menuçehr'den sonra oğlu Newzer'in Şah olduğunu, Turan padişahı Efrasiyab'ın gelip onun taç ve tahtını aldığı, Newzer'le Fars reislerini de esir ve hapsedtiğini yazar.

Tur ve Selm'den söz ederken değindiğimiz Efrasiyab'ın egemenlik alanına göre bu Efrasiyab III.Tiglat Pleser'dir. Yaklaşık olarak M.Ö.748-728'lerde yeni Asur Devleti'ni kurdu. Egemenlik alanını İran yaylasından Akdeniz'e dek genişletti. M.Ö. 742 yılında Madlar'a saldırdı, 60.500 esir ve birçok hayvanı beraberinde memleketine götürdü. Esirleri sürdü. Şu da olabilir :

Ehşari'yi takip eden Asurbanipal Madlar'ın toprağına girince "Biriş Hunerî" adlı Mad emirlerinden birini iki oğluyla esir edip Ninowa'ya götürmüştür.

Tarihlerin yazdığına göre, bundan sonra İran ileri gelen büyükleri "Zu-Zab"ı şah olarak seçtiler. Bu da beş yıl sonra ölünce, oğlu Gerşasb tahta oturdu.

II. Sargon devrinde Mannai padişahı "İranzu"adını taşıyordu. İranzu'dan sonra M.Ö. 716'da tahta oturan padişahın adı "Aza" idi. Bu durumda "Zu-Zab" bir kişi değil, iki kişidir. Bu

iki kişi biribiri ardından tahta oturmuştur. Aza, "Bexdati" (Bağ-datî) ve Mitatû adlı iki komutan tarafından öldürüldü.

"Zu"yu İranzu ve "Zab"ı Aza kabul etmek gerekir. Avesta'da da bu padişahın adı Uzewe (Ewzewe)'dir.

Aza'nın öldürölmesinden sonra Asur padişahı Sarkon (Sargon), Aza'nın kardeşi Ewlosono (Ulusono)'yu tahta oturttu. Bunu da Gerşasb olarak kabul edebiliriz.

"Mefatihöl Ulum" adlı eser, Gerşasb'ı Zab'ın kardeşinin oğlu olarak kaydeder. Bundan sonra "Diyako-Keyqubat" adı ortaya çıktı!...

Tarihlerin yazdığına göre, dokuz yıl sonra Gerşasb öldü. Efrasiyab İran'a saldırdı. İran'ı istila edip Pişdadiler'i sona erdirdi.

Bu Efrasiyab da yine Asur padişahı II.Sargon olup M.Ö. 715 yılında Mannai toprağına askerleri ile girdi, reisleri "Diyaku" veya "Diyako"yu yakalayıp sürdü.

Ewlosono (Ulusunu ve Ulusono) adlı Mannai padişahı Asurlular'a bağımlıydı. Ölümünden sonra halk Asurlular'a itaat etmeyip başkaldırdı. Diyako'nun buyruğunda Asurlar'a karşı mücadeleye başladılar. Zağros taifeleri arasında tam birlik sağlayamadılar, bir süre çarpıştıktan sonra Diyako esir düştü.

Bir rivayete göre de : Diyako, "Manda" valisi idi. Oğlu Diyosis, "Dîwsis"i Ararat padişahı olarak tayin etti. Diyosis-"Dîwsis" Ararat ordusuyla Mannai toprağına girdi, Sarkon (Sargon) buna karşı geldi ve Diyosis (Dîwsis)'i esir etti.

Babilliler Karadeniz'e dek tüm kuzeyli aşiretlere "Umman Manda" diyorlardı. Mr. Hol (Hul)'in dediğıne göre "Manda" deyiimi, Mad ve Sitler'in ortak adıdır. Bu, o taifelerin hepsinin aynı soydan olduklarını ve aynı ünvanla adlandırıldıklarını gösteren bir belgedir. Ararat Devletleri, Mannai ve Madlar arasında soy ve dil farkları yoktur.

Yunan tarihçilerinin belirttiğıne göre Mad-Babil birliğinden

sonra, bunlar "Umman-Manda" Şahları ünvanını benimsediler. Babil padişahı Napuid, Ninova'nın düşüşü ile ilgili kitabede Mad padişahını Umman-Manda padişahı diye tanıtır.

Şehname'nin yazdığına göre, Keyqubat, Elburuz Dağı'nda inziva hayatı yaşıyordu. Rüstem gidip onu getirdi ve Zal, halkın görüş birliğiyle onu tahta oturttu.

Tüm araştırmacıların görüşüne göre Keyqubat, Diyako (Diyakiw)'dur. Asur padişahı Tiglat Pleser'in andığı ve Suriye bölgesinde yaşadıkları belirlen Mad aşireti -Bunlar Mitaniler olabilirler- aracılığıyla kaçıp milletin arasına gelince millet de ittifakla onu kendileri için şah olarak tanıdı.

Avesta'da bu padişahın adı Kuwat (Kewat) olup Qubad denmiştir. Kuwat sözcüğü telaffuzda Diyeku (Deyku)'nun tersidir. (*) Yani Diyaku, Deyku'yu tersinden okursak "Kuyed", Kuwat, Qubat şeklini alır.

Pehlevi dilinde Key Büyük, güçlü, zorlu demektir. Bugün de Kürtler büyüklerinin adına "Ka, Kak" eklerler. Kabra, Kak Ehmed, Ka Elî gibi (**).

Keyqubat, Menuçehr oğlu Newzer'in soyundan olarak bilinir. Ararat padişahı olan Diyosis, Ararat ordusuyla güneye hücum eder. Ararat padişahı Minwaş (Menwaş)'tan sonra gelenler de belirtilmiştir. Aslında bunlar aynı aileden olabilirler. Ararat-

(*) Bu durum Arap alfabesiyle yazılan bu sözcüklerde daha iye belli olur. Latin alfabesinde yazılınca tersini anlamak için, hece olarak tersini düşünmeliyiz. Yani Diyeku (Deyku)'nun tersi Ku-yed şeklinde olur. Burada belirtildiğine göre Kuwat bu "Kuyet" şeklindedir-Ç.N.

(**) Türkiye'deki Kürtler arasında genellikle Kek (Kak), büyük kardeş (ağabey) anlamında kullanılırsa da bazı bölgelerde, örneğin Adıyaman'da evin büyüğü olan babaya da Kek (Keko) dendiği görülür-Ç.N.

ve Mannai arasında fark olmadığına göre, Ararat padişahı Mannai reislerinden de sayılır.

Herodot der ki : "Adı Dikus (Dicus) olan bir köylü, halk yararına birçok şey yaptıktan sonra muvaffak olmayınca bir köşeye çekildi. Hırsızlık ve eşkiyalık bu sırada arttı. Mad halkı toplanıp bunu şah seçtiler."(M.Ö. 705)

Almanlar da kendilerine "Doyç" (Doç) derler. Bu da muhtemelen aynı anlamdadır. Diyako'nun en eski Zagros yerlileri olan Gutiler'e ait bir sözcük olması uzak bir ihtimal değildir.

Amadai ve Parsuwa adını M.Ö. 837 yılında Asur padişahı Salamanasar, bir kitabede kullanmıştır.

Mad sözcüğü değişik kavimlerin lehçesinde, Mad, Med, Midya, Amadai şekillerinde geçmiştir.

Keldani tarihçisi Brus (Berus)'un yazdığına göre, çok eski devirlerde Mad milleti Babil'i fethetti. İkiyüz yirmi dört yıl orada egemenliklerini sürdürdüler. Yine adı geçen bu ünlü Kaldeli tarihçi ve önderin belirttiğine göre, Zertuş'tun Mad soyundan olduğu anlaşıyor. Kaldeliler M.Ö. 3000-2300 yıllarında Kalde'de egemenlik sürdürdüler. Kendisi de Keldani olup, Hexamenşi (Ahamenid)'ler devrinde yaşıyordu. Bu nedenle Madlar'ın durumunu iyi biliyordu.

Doğu bilimci Madisan-Grayent (Xrayet), Madlar'ı eski ve asıl Zagros yerlileri olarak kabul eder. Milattan 6000 yıl önce-leri Madistan (Mad ülkesi -Ç.N.)'da yaşadıklarını belirtir.

Mirza Ebbas Xan İqbal (Mirza Abbas Han İkbal) tarihinde şunları yazar : "Madailer, Hamurabi Devri'nde Mezopotamya'da tanınmışlardı. O devirde Keldaniler Mad milletinden güzel atlar satın alıyorlardı."

Tarihçi Demerkan (?) da şunları yazıyor : "Mad taifesi M.Ö. 2000 yıllarında Kafkasya'dan geldiler. Güçlü Ararat Devleti yollarının üzerinde bulunduğundan ordan gidemediler, doğu ta-

rafından geçtiler."

Tarihin sözünü ettiği en eski Zagros kavmi Gutiler'dir. Bunlar eskiden Elam'ın kuzeyinden Adana'ya dek geniş bir bölgeyi işgal etmiş, hatta bir zamanlar Sümeri de istila etmiş ve M.Ö.XXVI. yy. başlarında Akad, Sümer, Elam'ı işgal edip 125 yıl Babil'de saltanat sürmüşlerdir. Demarkan'ın deyişine göre, M.Ö.2000 yıllarında Kusi ve Kassitler Kafkasya'dan gelmişlerdir. Bazı araştırmacılar ve tarihçilerin dediğine göre, Madlar'ın üst taraflarında Guti ve Kusiler'in torunları vardı. Yazanın inancı da onların soydaş olduğu yolundadır.

Tevrat, Madlar'ın Yasef soyundan olduğunu ve "Madaî" lerin torunları olduklarını belirtir.

Amerikalı Mr. Haks'ın tercüme ve telifi olan Kutsal Kitap Sözlüğü (Qamus'ê Ktebê Muqeddes)'nde Tufan'dan (Nuh Peygamber tufanı.Ç.N.) sonraki kavimlerin yerleşim bölgesinin haritası vardır. Orda Kızıl Deniz'in kuzey kıyısındaki bir bölge, Medyan diye adlandırılmıştır. Burası yaklaşık olarak Akabe Körfezi'nin doğusundadır. Medyanlılar ve Hamoğulları diye de bilinmişlerdir. Elam, Asur ve Araplar Sam oğullandır (*). Şenxar (Şengâr-Sincar)'ı (22) Babil'in yerinde; Kuş'u da iki yerde göstermiştir Birini Elam'ın kuzeyinde, diğerini Hazar Denizi'nin batısında. Onlar da Ham oğullarından sayılmışlardır. Kitap metninde (Tevrat kastediliyor. Ç.N.) de Medyan, İbrahim'in Qeture adlı karısının olan bir çocuğu (Peydayeyeş Tekvin Oluş : 25/2 ve 4); İsamililer de, Medyan yerlileri olarak geçer.

III. Tiglat Pleser devrinden kalma Asur kitabelerinde Parsuwa Vilayeti ile büyük ve güçlü Madlar'ın Zogruti Şehri'ni ve Nişai ülkesini görüyoruz.

(*) Sami sözcüğü Sam'a mensup olanlar anlamında bu ırk için kullanılır-Ç.N.

M.Ö. 728-846. Diğer bir Asur padişahu olan Şemş Edad da Madlar'la ilgili birisidir. M.Ö.813-824.(Kitabın aslında da bu paragrafın başında ve sonunda bulunan bu tarihleri aynen aktardık.-Ç.N.)

Burada bir inkılapta Mannai padişahu Aza'yı öldüren Zagroti ahalisinden bir Mitani komutanının Zagrotiler'i güçlü be büyük Madlar saydığını hatırlatalım. Onlar Mannailer'le aynı millet idiler. İç inkılabı da onlar yönetmişti. Büyük bir olasılıkla Zagrutiler en eski Zagros taifesi olup Zagrosi, Zagrutiadlarını almışlardır.

Bazı tarihçiler bu taifeye Sakartiler demişler ve Kurtiler'den olduklarını belirtmişlerdir. Bunlar Erbil ve Kerkük yöresinde yerleşmişlerdir.

Yukanda belirtildiği gibi, M.Ö.II.bin ortalarında Mitani Devleti, Dicle-Fırat'ın yukarı havzasında-Cezire (Cizre)'nin kuzeyinde ortaya çıktı.

Mitani adı Mida'ya benzemektedir. Bu Subari-Guti ve Kusi-ler zümresinden olarak bilinir.

Muşiru'd Dewle Tarihi yazıyor :

"M.Ö.VIII.yy.'da Lidya'da saltanat süren Midas adlı padişaha tarihte 'Mitay Muşki' de denir. M.Ö.770 civarında bu padişah, Ararat padişahları ile birleşip Asur Sultanı III. Sargon'la savaştı. Lidya sınırını Karadeniz-Marmara-Akdeniz'e, doğudan Kızılırmak'a varıyordu. Bazılarına göre Urartu veya Van memleketinde de bu savaş sırasında çarpışma oldu."

Burada ayrıca Mitani ve Muşkiler'in birliği de anlaşıyor. Bu kavmin Lidya'ya hakim oluşunu ve Ararat-Mitaniler,Ararat-Mad dostluğunu da gösteriyor.

Sözü edilen Van Devleti'ndeki saldırı sırasında yapılan savaş tarihinde, henüz Mad Devleti asıl güç ve nüfuzunu bulmamıştı. Mannailer padişahlarıyla Ararat padişahları aynı aileden idiler.

III. Tiglat Pleser, Suriye'nin kuzeyinde Mad aşiretleri bulunduğu söyler. Bu aşiretler Mitani aşiretleri idi. Asur padişahı bunlara Mad demiştir. Burdan da Mîd ve Mitani arasında bir fark olmadığı anlaşılıyor. Mad sözcüğüyle Mîd'in, Mitani'den gelme olasılığı vardır.

Asur padişahı Asarhaden bir kitabesinde lakabı Xeşterite (Xoşterite) olan Frortiş (Fera Urtiş)'e, kendi şivesiyle Keştarite (Koştariyeti) demiştir. Bunu aynı zamanda Karkaşî şehri reisi diye göstermiştir. Bilginler, Karkaşî şehrini Zagros merkezi olan Kusi Vilayeti'nde kabul etmişlerdir. (23) O kitabede Keştariti'nin Mad'lı tebaası ile Asur şehirlerine saldırdığı yazılıdır. Karkaşî şehri olan Keştariti ve Kusiler'den olan tebaasına da Mad denmiştir.

Tüm bu belgeler Madlar'ın Kusiler'den, Kusiler'in de Gutiler'le aynı millet olduğunu gösteriyor. Sonraları hepsi Kurd ismini almışlardır.

Madlar iki bölgede yayılmışlardır :

1-Küçük Madlar Bunlar şimdiki Azerbaycanlılardır. İst-rabon (Strabon) XI. kitabının 13. faslında değinir. Atropoti Tatarix, Makedonya'ya saldırdı, büyük bir çarpışma oldu. Satrap (Bir çeşit vali-Ç.N.) Atropatis buranın Makedonyalıları kalmamasını önledi. Bunun üzerine padişah oldu.

Bu yüzden onun egemenlik alanına Atrapatkan demişlerdir. Daha sonraları bu Azerbaycan şeklini almıştır.

2- Büyük Madlar : Bugünkü Kürtler'in oturduğu Irak, İsfahan, Rey, Horasan (Xorasan), Mazenderan, Hûzîstan (Xûzistan), Luristan bölgelerinden ibarettir.

Herodot altı Mad taifesinin adını şöyle anar :

1-Bozlar (Les Boses)

2-Partakenler (Les Partacenes)

- 3-Estru Xatlar (Stru Chats)
- 4-Arizantlar (Les Arizantes)
- 5- Bodinler (Les Loolliens)
- 6- Majlar (Les Mages)

Bazı eski tarihçilere göre :

- 1-Bozlar: Irak'da,
- 2- Partakenler: Rey Şehri'nde ve Hazar Denizi kıyılarında,
- 3-Estru Xatlar: Merw ve Xwarezm (Harzem)'de,
- 4-Arizant'lar: Azerbaycan ve Aras Nehri yöresinde yaşamışlardır.
- 5- Bodinler: Hindistan'a gitmişlerdir.
- 6- Majlar: Bunlara Mecusî (Ateşperest) de denir. Bunlar asıl Kürdistan'da yaşayanlardır.

Herodot, Dariyus'un Sekalar (Sakalar) ülkesine saldırması konusunda, Bodinler taifesinin Sekkalar arasında olduğuna değinir. Öte yandan Bodinler'in Hindistan'a gittikleri belirtilir. Gutiler konusunda belirtildiğine göre, Buda'nın ailesinin adı Gutim imiş. M.Ö. 223-360 yılları arasında saltanat süren Hint padişahlarından Buda'nın bir kitabesinden anlaşıldığına göre, Buda'nın ölümü M.Ö. 480 yılına rastlıyor. Hz. Buda Madlar'ın saltanatından sonra peygamber olduğuna göre, Madlar'dan olan Buden (Bodin)'lerin Hindistan'a gitmeleri uzak bir olasılık değildir. Madlar'ı da Gutiler'den sayıyoruz. Budinler de-kendi aralarında-birkaç bölüme ayrılabilirler : Onlardan bir bölümü Hindistan'a, diğer bir bölümü Sekkalar arasında Trakya'ya gitmişlerdir.

Örneğin Derapikler, Ural Gölü'ne yakın bölgede yaşayan

Sekkaî kavimlerden idiler. Herodot bunları çadır hayatı yaşayan bir Fars taifesi saymıştır. Bilindiği gibi bu taife iki bölüme ayrılmıştır. Bunlar da aynı şekilde ikiye ayrılırlar.

Bir süre Hexamenşi (Ahamenid)'lerden II. Erdeşir'in yanında tabip olarak bulunan Yunan Tarihçisi Ktezias, Mad padişahlarının adlarını şöyle yazmıştır :

Aryakis	Saltanatı	28	yıl sürmüştür.
Mandakis	"	50	"
Susarmeş		30	
Artiyas		50	
Arbiyanes		22	
Arseyus		40	
Artenus		22	
Artibarnas		14	"
Astiberas		40	
Espendas		35	
Astiyakis		35	

Ktesias der ki : "Son Mad padişahı 'nın adı Esperes, lakabı Astiyakis idi." Fakat Herodot'un yazdığına göre :

"Mad padişahlarının sayısı dört olup adları şöyledir,

Diyokis (Dîwkîs) Saltanatı 50 yıl sürmüştür. Asıl adı Di-yako'dur.

Fera Urtis : Saltanatı 22 yıl sürmüştür. Asıl adı Frurtîş (Fer-wertîş)'dir.

Seyakzar (Syakzar) Saltanatı 40 yıl sürmüştür. Asıl adı Huxstere'dir.

Astiyaz : Saltanatı 23 yıl sürmüştür."

Padişahların sayısında Herodot ve Ktezias arasındaki fark şundan dolayıdır : Ktezias, bazı Mad taifelerinin güçlü reisleri-

nin adlarını ve Mannai ile Araratı padişahlarını da Madistan padişahı olarak anmış olabilir. Örneğin II. Sargon'un vergi alıcılarının listesinde Aryak, Artık ve Mandak adları vardır. Bunlar ise Aryakiz, Artiyas ve Mandakis olabilirler. Bu üçünden her biri aynı zamanda kendi bölgelerinde hükmediyorlardı.

Herodot, eskiden Madlar'ın genel olarak Aryan diye bilindiklerini, lakin Aten'e gelince Aryanlar'ın yanında bu adın Mad adına dönüştüğünü yazar (24).

Bu büyük milletin nasıl olup tarih sahnesinden kaybolduğu, adının unutulmaya terk edildiği ve Şehname'de bile adının geçmeyişi ilginçtir. Bugün Mad diye bir aşiret de yoktur. Madlar'ın komşuları olan milletlerden Asuri, Keldani, Armeni (Ermeni) ve Farslar az çok eski adlarıyla anılıyorlar. Oysa örneğin Asuri ve Keldaniler, Madlar'dan daha önce siyaset sahnesinden çekilmişlerdir!... Acaba tüm Madlar'ın adlarını yitirmeleri ve özellikle Madistan'ın merkezinde Kurd Milleti'nin ortaya çıkması nasıl olmuştur? Mad sözcüğünün kaybolmasından sonra Madistan (Mad Ülkesi) Sasaniler devrinde "May" şeklini almış, İslamiyetten sonra "Mah" olmuş, daha sonra ise Kurdistan adını almıştır. Bu aşama sonucu Madistan adı yerini Kurdistan'a bırakmıştır.

Yukanda ilk "Karda" sözcüğünün Cudi yöresinde ortaya çıkmış olduğu ve bunların Guti (Cutî) soyundan oldukları belirtilmişti.

M.Ö. 1068-1098 yıllarında Asur Padişahı Tiglat Pleser, bugün Sason adını alan Azo (Hazo) dağlarında Kurtî taifesinin adını anar. Kral Tugulti İnorta da Guti sözcüğünü Kurtî diye kullanır.

Kardular Ksenefon'la savaştılar; İskender'le Dariyus arasındaki savaşa da katıldılar. Bunların yerleri genel olarak Dicle-Fırat'ın yukarı havzaları idi. Bunlar Nayri, Muşki, Xaldi (Khaldi), Mitani, Hani Galbat Devletleri'ni meydana getirmiş-

lerdi. Daha sonra Yunan Tarihçileri, "Kurti" sözcüğünü İran'ın çeşitli bölgeleri için kullanmışlardır. Örneğin Fars'ta büyük Mad Bölgesi Azerbaycan, Hazar Denizi'nin güney kıyıları ve Ermenistan'ı göstermişlerdir.

Strabon: "Ermenistan'da yaşayıp bugüne dek bu adlarını koruyan taifeler ve Kurti Merd, Pars Emerd'leri gibi taifeler genel olarak Atropati (*) dağlılarıyla aynı soydandırılar" diyor. Yine adı geçen yazar Kurti'lerin yerini geniş Mad Ülkesi'nden bir bölüm olarak gösterir. Diğer bir yerde; "Atropati'nin kuzeyinde asi ve soğuk-dağlık bir bölge vardır. Orada dağlı kabilelerden başka kimse oturmaz. Kadusiler, Emerdler, Tapurlar ve Kurti'ler gibi taifeler hep haydutluk yaparlar. Bunlar yerli ve kendi istekleriyle oraya gelen göçebelerden ibarettirler.(**) Adı geçen taifeler tüm Zagros Dağları'nda ve Nifates'de yayılmışlardır" (Nifatis: Cizre'nin kuzeyindedir. -İhsan Nuri) diye yazar.

Prof. Reşit Yasemi şöyle yazıyor "Muhakkak ki hem yer, hem zaman yönünden, hem de tarihsel olaylar yönünden 'Kurd' konusu karışık olup bunları ayırdetmek için sağlam belgeler ele geçmiş değildir."

(Tarixê Gedimê İran) Eski İran Tarihi, "Mad bir Kürd Tai-fesi'dir, Diyalme (Deylem?) de ondandır" diyor.

Prof.Says, inceleme ve araştırmalarının sonucunu "Madlar Kürd Aşiretleri idiler. Vatanları Suriye'nin kuzeyinden Hazar Denizi'ne dek uzanıyordu"diye açıklıyor .

İskender'den sonra bazan Madistan'da Madlar yerine Kurti-ler'in faaliyetinden söz edilir.

(*) Atropati : Azerbaycan'ın diğer bir adıdır-Ç.N.

(**) Th.Noldeke, M. Hartmann, Weissbach gibi doğu bilimciler Strabon'un Kyrtioi ya da Cyrtii dediği toplulukların Kürt olduğunu kabul ederler. (Bak. Nikitin, Kütler, Özgürlük Yolu Y. S 22)-Ç.N.

Mazdeist Edebiyatı kitabının ikinci cildinde yazıldığına göre :

"Mad sözlüğü, Pehlevi kitaplarında Erdeşirê Papkan(*) tarafından eski Hexamenşi terkibi ile 'Madik' şeklinde kullanılmıştır. Adı geçen kitapta Erdeşirê Babekan'ın rakibi olan bir Kürt padişahından birkaç kez Madik diye sözedilir ki, önce Erdeşir yenildi ve kaçtı; bir süre sonra ilk kez donattığı dört bin kişilik ordusuyla gece baskını düzenledi. Kürtler'den bin kişi öldürüldü, bir kısmı da yaralanıp esir edildi. Kürt padişahının çocukları, kardeşleri ve tebaasıyla ayrıca pek çok ganimetle Fars'a gönderildi. Pehlevicedeki Madik, Arapça'da Mahi olmuştur. Ortaçağ İran ve Arap coğrafyacılannın kitaplarında genellikle Mah adıyla buna ratlanır. Fakat daha sonra kapsadığı alan daralınca Batı İran Bölgesi için kullanılmıştır."

"Weys (Wis), Şah Qarun (Karun)'un kızı, şehrin melikesi ve Mah ülkesindeki yüce Şah'ın kardeşi olan Ramin'in sevgilisiydi. Şah Qarun, Mah topraklarında padişahlık yapıyordu."

Madik, Kürd padişahına Erdeşirê Babek tarafından verilen ad olduğundan Madlar'ın ve Kürtler'in aynılığına ait kuşku kalkmıştır. Yalnız, Mad: Hexamenşiş, Sasan, Eşkan gibi Şahlar ailelerinin adı; Kurti ve Kurt ise: milletin esas büyük kısmının adı olabilir.

Wiktor Lankuwa Ermeni tarihçilerin yazılannı incelemiş olup Ermeniler'in Madîler'e Ermenice Mar dediklerini belirtmiştir. Yine son Mad padişahı Ajdehak'tan sonraki Padişahlanna da Ermeniler kendi dillerinde : "Wišta Bazuk ", yani: "Ejderha Çocukları" demişlerdir.(**)

(*) Erdeşire Babekan da denilen bu Padişah, Sasanilerin birinci padişahıdır- Ç.N.

(**) "...Ne olursa olsun Kyrtiiler'den ilk kez M.Ö. 220'de Selefkos-lular Kralı III. Antiokhas'la savaşılan Medya valisinin birliklerinde savaşçı olarak Polybios söz eder. Otuz yıl sonra da Titus -Livius, bunla-

Ermeniler'in "Mar" dediği topluluk Merdler, (*) aynı zamanda Strabon'un "Emerd" dediği topluluktur. Strobon bunları her yerde Kurtiler'le birlikte anar ve aynı soydan olduklarını belirtir. Madlar da o taifelerle aynı soydan olup aynı dili konuşuyorlardı. Marlar'a da Mad denmiştir veya o taifeler Madlar'ı oluşturmuşlardır. (**)

Kurti adına Asur padişahı Tugulti İnarta'dan sonra Yunan Tarihçisi Polib (Polybos) yaklaşık olarak M.Ö. 200 yıllarında yazdığı kitabında şöyle değinir : " Padişah Antiyokos'a karşı ayaklanan Mad Satrapı Melun, Babil vilayetini de fethetti ve bağımsızlıklarını ilan etti. Bu savaşta Antiyakos'un komutanları yenildiler. Şahın, Fırat kıyısına kadar geldiğini duyunca Mad yolunu ona karşı tutup kapatabilirler korkusuyla Dicle üzerinde bir köprü kurdu.

nın Küçük Asya'da aynı Antiokhos'un hizmetinde, 171'de Bergama Kralı'nın hizmetinde ücretli asker olduklarını söyler..." (Bak. B.Nikitin, a.g.e. S: 36).

Nikitin, bunlarla ilgili dipnotunda işe şöyle diyor : "Büyük Ermenistan'da Kürt Ülkesini fetheden Tigran bunlardan 35.000'ini yol yapmak, köprü kurmak, ırmak temizlemek, orman açmak ve diğer askeri işleri görmek için ordusuyla birlikte götürür. Benim klasik antik çağla ilgili olarak çıkardığım bir nota göre, Piutarkhos, Lucullus'un Antakya'da bir Kürt önderiyle karşılaştığını söyler."-Ç.N.

(*) "Eğer Mard'lar Mannalılar'ın torunları ise bu varsayım, Mesudi'nin X. yüzyılda Kürtlerin isim başı olarak verdiği adla ilgili şu şecerede bir dayanak bulur : Kurd-Bin-Şaşaa-bin-Harb-bin-Hawazin."

"Tarihi ve coğrafi olgular gözönünde tutulursa çok, olasıdır ki Kürd Ulusu iki soydaş aşiret olan ve birbirine çok yakın Med lehçeleri konuşan Mardlar'la Kyrtiler'in bileşiminden oluşmuştur. "B.Nikitin, Kürtler, S 37-38 Ç.N.

(**) Ptolemaos da Mardlar'dan Kurtiler'in komşuları olarak söz eder. (B.Nikitin, Kürtler S: 36)

Madlar'ın ve Marlar'ın asıl Zaza Kürtleri'nin ataları olduğunu belirten Veteriner M. Nuri Dersimi, Mad, (Med) ve Mar Dili'nin de Zaza Kürtçesiyle ilgisini belirtir ve örneğin Mar sözcüğünün "mare" şeklinde nikah anlamında bugüne dek Zazalar arasında yaşayan sözcüklerle ilişkili olduğunu hatırlatır. Bazı Kurmançlar arasında da bu sözcük kullanılır.☛

Molon, Babil halkı ve ona yeni bağlanan Xuz (Huz) halkından emin olmadı. O, usta sapan atıcıları bulunan Kurti - Kirti (Cyrti) Kavmi'ne güveniyordu.

Ksenefon da Kurdular'ın usta sapan atıcıları oldukları bildirir.

Molon, egemenliği altına üç kavim aldı : Bunlar Mad, Babil ve Xuzistan (Huzistan)'lılar idiler. Polin'e göre Molon, Babil halkına ve Xuzistanlılar'a güvenmiyordu. O, yalnız Kurti Kavmi'ne güvenmiştir. Burada Polin, "Mad" yerine "Kurti" demişse de bunları bir kabile değil belki bir kavim saydığı anlaşıyor.

Mad sözcüğü, güneş tutulmasından (M.Ö. 585 yılında olan güneş tutulmasını kastettiği sanılıyor-Ç.N.) sonra Mad saltanatının ve bu coğrafi bölgenin adı olmuştur. Zamanla May, Mah (*) demişlerdir. Bunlarla ilgili olarak bu sorunu etraflıca inceliyelim

Nikitin, İran'daki Mukri Kürtleri'nde de bu sözcüğün başlık, evlilik anlamında kullanıldığını belirtir.

Yine Nikitin'in naklettiğine göre Soane, Zerdüş'tün doğduğu yerin de bu Mukri toprağı olduğunu söyler.

Oysa Zaza-Kürt lehçesinde Mad ve Marlar'ı anımsatan daha önemli sözcükler de vardır :(Dersim'inin değindiği gibi, Zazacada bugün anne'ye cümledeki fonksiyonuna göre bazan ma, bazan mar, bazan da may denmektedir. Hatta bazan mard şeklinde takılı olarak kullanıldığı da olur. Yukarda Mar ve May'ın, Mamlar'ın diğer adı, bölge adı ve Dadlar'ın bir bölümü olduğu belirtildi. Zazacada, ataları Madlar'la ve anavatanları Mah, Mayla ilgili olarak bu sözcüğün anne anlamında kullanılması düşündürücüdür. Zazacadaki "Man"ın da yukarı da geçen Mah (veya Mad)'ın son harfinin yutulmasıyla ortaya çıkması mümkündür-Ç.N.

(*) Sasaniler devrinde Kardelan'la Nihavend, Mah Eyaletini meydana getiriyordu. (Bak. B.Nikitin, Kürtler, S: 58'deki dipnot.)-Ç.N.

O bölgelerdeki Kardü ve Kurtie (Kurtiye) adlarından sözetik. İlkın Kutiler, sonra Gutı taifelerinden Subarı, Muşkı, Nayrı, Mitan ve Xaldiler nüfus ve güç sahibi oldular. Tüm Kuzey Kürdistan'ı egemenlikleri altına aldılar. Mitan ve Madlar, Kusi taifeleri arasından kalktılar. M.Ö. 3000 yıllarında Lugal Andre Monda dönemine ait bir levhada Subariler'e Subîr denmiştir. Asurlular ise onlara Subarular demişlerdir. Sınırları ise Elam'ın kuzeyinden Adana yakınındaki Amanos (Dağları) kuzey kollarına dek uzanıyordu. Gutı Milleti de o yüzyıllarda o bölgede saltanat sürdürdü. Bu nedenle bazı araştırmacılar "Subarı"yı coğrafi bölge adı sayıyor ve yerlileri olarak Gutiler'i kabul ediyorlar.

Prof. Spayzr, Mezopotamya Kavimleri adlı eserinde kesin belgelerle Kürtler'in Gutı soyundan olduklarını gösteriyor. (*)

Mitan Devleti toprakları Dicle-Fırat'ın kuzey havzasında idi. Mitaniler Devleti'nin kuruluşundan önce ve yıkılışından sonra Kardü-Kürdiye taifesi gibi soydaşları orada yaşıyorlardı.

Gerçi Kurti olan Sirtiler'i Herodot bir Fars taifesi saymıştır. Fakat bu Kurtilerin yaşadığı bölge İran'ın doğusu ve Parslar'dan hayli uzak olup tersine, Madlar'ın egemenlik alanındadır. Bir kısım Kurtiler ise gerçekten Fars'ta idiler. Bunlar Ermenistan, Mazenderan, Azerbaycan sınırlarında bulunuyorlardı. Asıl merkezleri ise Madistan olmuştur.

Strabon, XI. Kitap-13. fasılda "Asıl Farslar'ın büyük bir kısmı Basra Körfezi kıyısındadır. Mad Devleti yıkılıncaya dek başka bölgelere dağılmamışlardı" diyor.

Aslında Herodot'un da Farslar'dan saymış olduğu Deropikler de Sekalar (Sakalar)'dan olup Ural Gölü yöresinde yaşıyorlardı. Aynı şekilde Farslar'dan saydıkları Dainler de Sekalar'dan olup Hazar Denizi'nin güneyinde yaşıyorlardı. Budinler

(*) (Bak. B. Nikitin, Kürtler, S : 31 dipnot)-Ç.N.

de Madlar'dan sayılmıştı. Oysa bunların adını Dariyus'un Trakya'ya sevkettiği orduda, Sekalar (Sakalar) arasında görürüz. Acaba, Kürtler'in ataları olan Guti, Kusi, Mad ve Mitanlar, Pars taifesiyle aslında Sekalar (Sakalar)'dan mı idiler? Eskiden Sekalar'ın sınırı Türkistan ve Moğolistan'ın doğusunda ve Afganistan'ın güneyinde, şimdiki İran'da Mazenderan Denizi'nin batısında diye gösterilmiştir. Aslında Toroslar'a dek uzanmıştır. Bu kavim tarafından işgal edilmiş, taifeler kendi adlarına egemenliklerini kurmuşlardır.

Eski İran Tarihi'nde (Tarîxe İranê Bastan): "Yunan ve Rum tarihçilerinden bize ulaşan haberlere göre Madlar kendilerine, Sermetler'in akrabaları demişlerdir. Sekalar ve Sawermatlar (Sawurmatlar)' da savaş narası "Mêrha merha", yani "erkek erkeğe" imiş. Bugün Kürtler erkeğe 'mêr' diyorlar" deniyor.

Yine, Dariyus'un Sekalar Ülkesi Trakya'ya akını ile ilgili olarak; orada Gotlar Ülkesi'nden söz ediliyor. Sekalar'ın kendi eski bölgelerine ek olarak Trakya'nın bir kısmını almış oldukları ve Guti adına benzeyen Gotlar'ın Sekalar arasında bulundukları bilinir.

Ayrıca ırkların ve kavimlerin tanınmasında dil, ilk ve temel öğedir. Yeter ki bir ırkın (soyun) eski dillerinin kökleri ele geçsin.

Fransız doğu bilimcisi Darms Tet'r'in görüşüne göre Kürtçe ve Afganlar'ın Peştü dili, Mad dilinin değişikliğinin sonunda ortaya çıkmışlardır.

Gerçekten her ne kadar Madca sözcükleri arasında bir yandan Turani ve Sami sözcükler bulunuyor, öte yandan uzun zamanın geçmesiyle kaçınılması olanaksız büyük değişiklikler meydana gelmişse de yine Madca, Kürt diline en yakındır.

Büyük bir dahi olan Aryan Peygamberi Zertuşt, Mad halkından olan Maj taifesinden idi. Zertuştüler'in ruhani tabaka-

sına Mux (Muğ) (*) ve Majus deniyordu. Bu da Zertušt'un tairfesi olan Mog (Moge) ve Muj'dan gelir.

Eski İran'ın Eğitim ve Öğretimi adlı kitap "Mad, Maz, Maj, Mux (Muğ) ve Maguş ki Arapçalaşmış şekli mecustur, (**) bilgin ve olağanüstü anlamdadır. Majik sözü Avrupalılar'da da hayret edilecek şey anlamındadır. Örneğin majeste; gösterişli, yüce anlamındadır" diye yazar. (***) Bir diğer yerde şunu yazar : "En eski Avesta metinlerinin bir bölümü olup Zertušt'a izafe edilen Gathaslar'da "maga" sözcüğü büyük anlamında kullanılmıştır. (25) Avesta'nın hiç bir yerinde doğru bir şekilde Mux (muğ)'ların listesi belirtilmemiştir... Fakat türn dilsel değişimlerle mej, maj, madj maz mek gibi aynı kökenli sözcükler ve ifade ettikleri anlam kehanet v.s... ile ilgilidir.

Burada büyük anlamında kullanılan maga, sonra maya olmuş, bugünkü Kürtçe'nin Kurmanci lehçesinde mazın (büyük) şeklini almıştır.

Zertušt'un asıl adı ne ise onlar ona "Zertušt raspi tme" demişlerdir. Bunun anlamı ; "Beyaz (temiz) soylu Zertušt" dur.

Zertušt'un Milleti'nin dili, yani Mad dili ile söylenen bu sözcükler aslında bugünkü Kürtçeden de farklı değildir. (****)

(*) Mux (Muğ): Ateşe tapan demek olup, Mecusi sözcüğünün asıl kökenidir. Mugan sözcüğü de bu kökten olup ateşe tapanlarla ilgilidir-Ç.N.

(**) Maguş sözcüğünün Arapçada mecus şeklini almasının nedeni arapçada "g" harfinin bulunmayışıdır, onun yerine "c" harfi kullanılır-Ç.N.

(***) Örneğin Fransızcada maj ile başlayan sözcüklerin çoğunda büyüklük, çokluk, aşırılık anlamını görürüz: majestueux (azametli, ulu muhteşem), majeure (olgun, önemli, zorlu, başlıca), major (komutan, binbaşı), majoration (zam, arttırma), majordome (müdür), majorer (arttırmak), majorite (çoğunluk), majuscule (büyük harf) vs.-Ç.N.

(****) Zerdüşt'la ilgili çeşitli kaynaklarda farklı bilgi verilmektedir. Latin dillerinde Zoroaster, Zaratustra olup Türkçede Zerdüşt denir.

len bu peygamberin Arapçada ki adı Zeradeşt'tir. M.Ö.VI.yy'larda yaşadığı genel olarak belirtilir. M.Ö.V ve IV.yy'larda yaşamış olan Herodotos, Platon (Eflatun) ve Aristo gibi Yunan düşünürleri Zoraster'den söz etmişlerdir eserlerinde.

Zerduşt'un dini I. Darius devrinde İran'da devlet dini olmuştur. İslamiyet'in yayılmasına dek hatta bazı yerlerde daha sonra da İranlılar ve Kürtler arasında yaşamıştır. Örneğin Darius'un Behistan Dağı'ndan bir kayaya oyduduğu söylevinde Zerduşt Dini'nin izlerine rastlanır. Zerduşt Magianizm (Mecusilik)'i düzene sokmuştur. Soyut bir felsefeye dayanan Zerduşt Dini'nin Zend-Avesta adında kutsal bir kitabı vardır. Asıl kitap Avesta olup Zend adı verilen yorumlarının Zerduşt'dan binlerce yıl önce var olduğunu; kimileri de Zerduşt'un ölümünden sonra düzenlendiğini belirtirler.

Bu dinin kökeninde İran halklarının inançları ile uyuşan aydınlık (iyilik, doğruluk) temsilcisi Ahura Mazda (Hürmüz) ve karanlık (kötülük-yalancılık) yaratıcısı Angra Manyu (Ehrimen) duazlızmi yatar. Zerduştluk tektanrılı dinlere yakındır.

Zerduşt Dini'nin temel ögesi sevgidir. Bir diğer önemli öge çalışmaktır. Zerduşt, tarımı teşvik etmiş, çiftçiliğin yerleşmesine yardımcı olmuştur. Örneğin Ehrimen'in 16 kötü ruhu (şeytan) arasında : soğuk, sinek, böcekler, veba hastalığı, sihir (büyü), ekin yakma, kadın hastalığı, kan dökme gibi somut zararlı şeyler vardır. Bunların tarım toplumunu ilgilendirdikleri de ortada.

Zerduşt Dini'nde oruç yasaklanmış olup, bazılarına göre akrabalarla cinsel ilişki kurma yasağı yoktur.

Nikitin, İran'daki Mukri Kürtleri'nin Med asıllı olduğunu belirtirken "Soane'in kanısınca, bizzat Zerduşt'un konuştuğu Avesta diline en çok yaklaşan kendi dilleridir" diyerek, Mukri Kürtçesi'nin Avesta diline benzerliğini belirtir.

Zerduşt'tan sonra İran'da doğan Maniheizm ve Mazdeizm dinsel akımları da Zerduşt Dini'nin etkilerini taşırlar. Fransız düşünürü Kot de Volney (1757-1820), Tevrat'ın temel düşüncelerini Zerduştluktan aldığını, Paul-Masson Oursel ise Budizmde Zerduşt düşüncelerinin izlerine rastlandığını belirtir. (Bak. Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, Varlık Yay., İstanbul, 1967. S: 192, 238 / Prof. Dr. W. Barthold-Prof. Dr.M.Fuat Köprülü, İslâm Medeniyeti Tarihi, 2.basım, Ankara, Diyanet İ.Yayını, 1963./ Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara 1966./ Adnan Şenel, Uygarlık Çizgisi, Ankara, Bizim yayınlar, 1968, S: 149-151./ B.Nikitin, Kürtler, İstanbul, Özgür- lük Yolu Y. 1976, S: 295)-Ç.N.

"Zer tuş ra spî tme", Kürtçe'de; "San ışınlı güneşin beyaz demeti" şeklinde de açıklanabilir.

Madca

(Med dili)	Kürtçe	Farsça	Türkçe
zer	zer	zerd	sanı
teş	tîş (tîj)	şîd (şu'a)	ışın
ra	ra (ro)	aftab	güneş
spî	spî	sefid	beyaz
time (tme)	tim	deste,tim	takım, grup, sürü, mensubiyet

Zertuşıtiler'in güneşe yönelik ibadet ettiklerini gözönüne alırsak, bu nedenle peygamberlerini sanı ışınlı güneş (Zer tuş ra) diye lakaplandırmaları kabul edilebilir. Bu sözcüklerin ad olmaktan çok lakap olduğu anlaşıyor. Eski İran'ın Eğitim ve Öğretimi kitabında bu konu ile ilgili şunlar var : "Avesta devresinde ruhani reislere 'Zerteştire time' lakabı verilmişti."

Ezdî (Yezidi) Kürtleri bu kalıtım yolu ile ruhani makamlarına uyarlar. Büyük dini önderleri (Zertuşıtiler'in), Zertuşratim unvanını almış olup Rey'de yaşardı. Rey'i, Darius Bisutun'da, "Rega" diye bir Mad şehri saymıştır. Ebu Reyhanê Birunî (*), Mecusiler'in din büyükleri için mesmuxeş (mesmuğan), mesmugan unvanlarını kullanmıştır. Pahlevicedeki mes, mez Farsçada "meh"dir. Mesmuxeş (mesmuğan), büyük muğ (mecusi din adamı)'lar demektir.

(*) Ebu Reyhane Birunî M.S. 973-1048'de yaşamış, ileri görüşlü İranlı bir bilginidir. Hint ve İslam felsefelerini birbirlerine yaklaştırmıştır. Ayrıca matematik, fizik ve astronomi ile ilgili çağına göre çok önemli eserler yazmıştır.-Ç.N.

Zertuştiller'in inancına göre, Mıhabad; I. Zertuşt; ateşten yapılan Huşeng; II. Zertuşt ve İbrahim (Hz. İbrahim) ; III. Zertuşt'tur. (*).

Yahudi eğitim dairesi, İbrahim'in doğumunu M. . 2000-1500 diye kaydeder.

Porsek (?), kitabının ilk cildinde, Zertuşt'un doğum yılını M. . 991 ve peygamberliğinin bilinmesini de M. .559 diye belirtmiştir. Bazı araştırmacılar da bunu pekiştirmişlerdir. Böylece Zertuşt'un ortaya  ıkışı M. . V. yy. diye kabul edilmişse de, bu, gerçeklere uymamaktadır. M. . 347-429 yıllarında yaşayan ünlü filozof Eflatun, Zertuşt'un Mecusi Dini'nin kurucusu olduğunu belirtmiştir. Öğrencileri de üstadlarından 2000 yıl önce yaşadığını söylemişlerdir. Hermoder, Yunan ve Tryas savaşından 5000 yıl önce yani M. . 6100'de diye belirtir. M. . III. yy. da yaşayan ünlü tarihçi ve  nder Brusus, Zertuşt'u M. . 3000-2300 yıllarında Kalde'de egemen olan Mad soylu padişahlar silsilesinin başı diye gösterir.

Kefalyon, Hexamenşi (Ahamenit)'lerden M. . 361-404 yıllarında saltanat süren II. Erdeşir adlı padişahın sarayında padişaha tabiplik yapan ve sonunda orda öldürülen Ktezias'dan, Zertuşt'un Asur padişahı Ninos ve karısı Semiramis'in (**)  ağdaşı olduğunu nakleder. Bu Asur padişahı'nın batıdaki şah üzerine asker göndermesi ile ilgili destanda da, batıdaki şahın adı Zertuşt olarak geçiyor (26)

Büyük kurucunun  nvanı "Zertuştratme" olduğuna göre burada adı geçen padişahın Zertuşt değil belki büyük kurucunun adı olması düşünülebilir.

(*) Bak. Prof. Dr. W. Barthold, İşlam Medeniyeti Tarihi, ( ev. Prof.Dr. M.Fuad K pr ll , S: 48) "XII. asırdan itibaren, İbrahim Peygamber'in İran padişahlarının saraylarında, onları kendi dinine davet ettiği hakkında bir fikir mevcuttu."- .N.

(**) Semiramis, Asur melikesi olup Adadnırari'nin karısıdır. Asıl adı Samurant(Bayan....)'dır.(El-Muncid,Beyrut,Daru'l-Meşnk,1976.)- .N.

M.Ö. VIII.yy. dan kalmış olan bir Asur kitabesinde, Madlı bir ad olan Mazdek (*) adı geçiyor. Bu kitabeden anlaşıyor ki M.Ö. VIII. yy.'da Mazdeist Dini Madlar arasında yayılmıştı.

(*) Mazdek ve Mezdek'i, daha doğrusu Mazdeizm ve Mezdek'i birbirinden ayırt etmek gerekir. Mazdeizm : Zerdüşt'tan önce İran'da yayılan ve benimsenen dinsel bir akımdır. Bu dinin tanrılarından biri de Midhraya'dır. Mezdek mezhebine gelince; bazı yazarlar yanlışlıkla buna da Mazdeizm diyorlar Sasaniler devrinde Kubad zamanında İran'da türemişti. "Aile ve mal-mülk, toplumda ortak olmalıdır" diyen bu mezhebin taraftarları giderek çoğaldı. Örneğin padişah Kubad da bunlardandı. Daha sonra Nuşirevane Adil, Mezdekilerden yüz bin kişiyi Mezdek'le beraber öldürtüp mezhebini yasaklamıştır. Çoğu yazarlar Mezdekiler'i komünist diye nitelendiriyorlar. Kimi yazarlar Mazdeizmle Zerdüştlüğü aynı anlamda kullanmışlardır.

Mezdek M.S.V.yy'da ortaya çıkmıştır. Kendisi de Zerdüşti'dir. Daha sonra 818'de Babekiye Mezhebi ile İslam toplumu içindeki Şif-Batinî akımından Karmatiler (Haşşaşiyun) ve İsmaili mezhepleri bu Mezdek mezhebinden kaynaklanırlar. İslam dünyasında dinamik bir rol oynamış, Sünnî mezheplerin tepkisine uğramışlar; buna karşılık illegal eylemlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin 890 yılında Hamdan Karmat başkanlığında Vast'da büyük bir ayaklanma olmuştur. 930 yılında Bedevîlerin yardımıyla Mckkeyi almışlar, Hacer'ül Esved adlı kutsal taşı Ahsa'ya götürmüşlerdir. (Bu taş 30 yıl orda kalmıştır). Karmatiler'in Ahsa'da kurdukları laik ve ilkel cumhuriyet 150 yıl yaşadı. Burada halkın buğdayını bedava öğüten genel değirmenler vardı.

Selçuklu Sultanı Nizamulmülk'ün Siyasetnamesinde şöyle denmektedir: "Mazdek, insanlar arasında mal ortaktır, diyordu. Çünkü insanlar Tanrının kulları ve Adem'in çocuklarıdır. Herbiri ihtiyacına göre ötekini malını kullanmalı ve hiç kimse bu haktan yoksun kalmamalıdır. Herkes malca eşit olmalıdır. Mazdek'in bu sözleri üzerine herkes malını ortaklığa koymuştu. Mazdek öldürüldükten sonra Hurreme binti Kade iki adamı ile birlikte Medayin'den kaçtı. Rey kasabasına giderek halkı kocasının yoluna çağırdı. Peşine takılanlara Hurremdin adı verildi. Hurremdinliler... Her yerde başkaldırdılar, Batinîler onlarla birlik oldu. Çünkü her iki mezhebin aslı birdir." (Bak. Prof. Dr. M. Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, 1. basım, ankar, 1966, S: 116 / Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 1963, S 175. / Doç. Dr. Bahriye Üçok, İslam Tarihi (Emeviler- Abbasiler), Ankara, İlahiyat Fakültesi yayınları, 1968, S: 110./ Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, İstanbul, Varlık Yayınları, 1967, İran Felsefesi maddesi)-Ç.N.

Sayın Por Dawud da Keyqubad, Keyxusro, Luhrasb, Guştasb, gibi Avesta padişahlarının; Kuruş (Kurus), Diyako v.s. ile ilişkisi olmadığı inancındadır.

Avesta'nın içeriğinden Zertuşt'un Guştasb devrinde peygamberlik yaptığı anlaşılır. Guştasb Darius'un babası idi. Madlar'ın saltanatından sonra başa geçmiştir. Zertuşt, Hexamenşiler (Ahammetnitler) devrinde yaşamış ise kuşkusuz Avesta'da Mad şahlarnın saltanatı ve Hexamenşiler'den sözedilmesi gerekirdi. Ama onlardan siz edilmemiştir. Madlar devrinden önce saltanat sürmüş olan Asur padişahı Tiglat Pleser (*) bir kitabede Wiştasb-Gustasb'dan sözeder. Bu Guştasb (Wiştasb), Kemux (Kemuk) Aşireti reisi idi. Yine onlardan önceki reisi ve padişahlar da o adlarda idiler. Türkiye sınırlarında Kemax (Kemah) diye eski bir kale vardır. Denebilir ki Madlar'dan önce peygamber olmuş ve ölmüştür. (Zertuşt'u kastediyor. - Ç.N.). Madlar'ın başkenti olan Hemedan'a I. Tiglat Pleser M.Ö. 1100'de Emedan diyordu (27). Yine Avseta'da 9. fıkranın arkasında geçen bir başka ad (Hosreve), ilkin Keyxusro sonra Hosrew Gölü ile ilgili görülmüştür. XXII. faslın 8. fıkrasında Hosreve (Hosrewe)'nin, Çiçist (Rızaiye veya Urmiye) Gölü'nden 50 ferseng (**) uzaklıkta olduğu belirtiliyor. West, bu gölün Van Gölü veya Sevan Gölü olabileceğini söyler. Keyxusro, melekler için bu gölün kenarında 100 at, 1000 öküz ve 10000 koyun kurban kesip dileklerde bulundu. Bilindiğine göre Zertuşt'un Hosreve merkezi, Urmiye ve Van Gölü'ne yakındı. Keyxusro'nun Hexamenşilerle ilişkisi yoktur. Gerçekte çoğu bilginler, doğubilimciler ve tarihçilerin inancı Zertuşt'un M.Ö. 1200-800 yılları arasında yaşadığı yolundadır.

(*) 1. Tiglat / Plaser'e ait iki kitabe Diyarbakır-Lice ilçesi sınırları içindeki Bırklin mağaralarında bulunmuştur. Bu kitabelerin çekilmiş resimleri için bak. Şevket Beysanoğlu, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, İstanbul, Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, 1963, S: 73-75 - Ç.N.

(**) Ferseng : Altı kilometrelik bir uzunluk ölçüsüdür.-Ç.N.

Mazdeist Edebiyatı adlı kitapta şöyle yazar: "Avesta'nın yazıldığı devirde henüz İran yerlileri Arya diye biliniyorlardı, o devirde para ve sikke kullanılmıyordu. Alış veriş, değiş- tokuş şeklinde yapılıyordu. Tunç devriydi, demir henüz bilinmiyordu." Yalnız eğer Tehmur'un adına Avesta'da Ezinevent denildiğini, bunun da silahlı anlamında olduğunu göz önünde bulundurursak ve Kürtler'in demire esîn, hêsın dediklerini düşünüp bunu ezin ile kıyaslarsak, Demiri tanıdıklarını söyleyebiliriz. Araştırılması gereken bir konu da; Asur, Kalde, Sumer, Guti, Kusi, Xaldi, Nayri, Subari devletlerinden söz edilmeyişidir. Yalnız Kiyumers (Kiwmers)'ten Giwmert diye söz etmiş ve kitabında Gutme, Giutem (Giutm) ve Gius'un adı geçmiştir. Onları da Guti ve Kusi diye bilmiş olabilir. Kendi yol arkadaşlarından ve ailesinden de Medyumanghe Septim diye sözeder. Bazan da Medyumanghe ve Medyumah şeklindedir. Denebilir ki Medyo'dan kastedilen Mad'dır. Sasaniler Devrinde de Mad sözcüğüne Mah demişlerdir. Manghe ise aslında ay demektir. Bu gün bile Kürtler ay'a mang diyorlar. (*) Avesta'da Babil'e yakın Buri diye bir şehir adı geçer. Yine Avesta'da adı geçen padişahlar Mad'lardan önce idi ve faaliyet alanları İran'ın kuzey batısında Urmiye Gölü yöresi, yani Zertuşt'un doğum yeri imiş.

Avesta'da biricik dine tapan ve devleri öldürenlere "merş-teon (mercheon)" demişlerdir. Kürtler, Asuriler'in ruhani reislerine Mar Şemun derler. Bu, merşeon olabilir. Denebilir ki Zertuştî aşiretlerin sınır komşusu olan Asurlular bu peygamberin dinsel bildirimlerini kabul etmemişler, fakat en büyük ruhani reislere verilen Mar şemun (marşemon) adı sonraları genellik kazanmıştır!...

(*) Örneğin Gerger (Adıyaman) gibi bazı Zaza-Kürt şivelerinde bu sözcük "Meng" şeklinde kullanılıyor-Ç.N.

Bazıları Zertuşt'un doğulu olduğunu iddia ederler. Yesna (*) 42-birinci ve ikinci fıkralarda şöyle deniyor :

"Nereye kaçayım? Nereye sığınmaya gitsem oranın ileri gelenleri ve soyluları benden kaçıyor. Çiftçilerden de hoşnut değilim. Şehirlerin hükümdarlarıysa yalandan yana. Seni nasıl hoşnut edebilirim ey Mezda! Ben sürülerimin ve rençperlerimin az oluşundan dolayı bir şey yapamıyorum."

Zertuşt'un peygamberliği, vatanında düşmanlarının takibi nedeniyle yayılmadı... Çaresizliğinden Doğu İran'ın adı Guştasb olan padişahının sarayına gitti. Bu ad Gatha'da Wiştasb şeklinde geçer. (28)

Gat, Kurmanc Lehçesinde gas, gaz olmuştur. Bu ise çağır-mak, davet etmek anlamındadır. Pehlevicede ise "gas"dır. Sanskrit Dili'nde "gasa" şeklindedir. Bugün Güney Kürtleri'nin dilinde kat : zaman, vakit, esnasında anlamlarında kullanılır.

Sayın Por Dawud "Mazdeist Edebiyatı"nda "Bugün Avesta Dili'nin İran'ın batısıyla ilintili olduğundan kuşku kalmamıştır. Bu dil İran'ın Doğu ve Güneydoğusuyla ilintili değildir" diyor.

Aryan peygamberi olup Kürt asıllı olan Hz. Zertuşt, yine Aryai olan Turanlılar'ın Belx (Belh) ateşgedesine saldırdığı bir günde şehit edilmiştir.

(*) Zerdüşt Dini'nin kutsal kitabı olan Zend-Avesta'da beş bölüm vardır 1-Yesna (kurban kitabı), 2- Vispered (Tanrıya yakarış kitabı), 3- Vendidad (devleri yenmenin yolları), 4- Yashts (Hem Hintliler'de hem de Zerdüştler'de kabul edilen Güneş Tanrısı Miura'nın başkanlığında Ahura-Mazda'nın ölmez azizleri Izid ve Ameşa Spentas'la ilgili ilahiler kitabı), 5-Xorda-Avesta (Khorda- Avesta).

Gathaslar ise, kimisine göre ayrı bir bölüm, kimisine göre de Yesna içindeki bir kasidedir. Yine kimisine göre en eski bölümler Gathaslar, kimisine göre ise Vendidad (M.Ö.V.yy)'dır. Avesta dinsel metinlerini İslam fütuhâtından kaçıp Kuzey Hindistan'a giderek orda yerleşen Parsîler aracılığıyla öğreniyoruz. (Bak. Prof.Dr.M. Taplamacıoğlu, a.g.e. S:122-128./ Adam Şenel, Uygarlık Çizgisi, S 149). -Ç.N.

Meha, Sanskrit Dili'nde büyük anlamındadır. Avesta'da maza şeklindedir. Mezda'nın ilk şekli "maza" dır. Bugün Kürtler de "mezın" (mazın) diyorlar. Büyüğe "gewre" de denir. Bu sözcük de Aryai - Avrupa dillerinde kullanılan "gros, grand" sözcüklerine benzemektedir.

Grî, Avesta'da dağ anlamındadır. Pehlevicede gîr olmuş; bugünkü Kürtçe'de de "gır" şeklini almıştır. Afganistanlılar ise Xfr (gîr) derler.

Enzan, dağlık anlamındadır. Kürtler bunu zozan şeklinde yaylak, yüksek dağlık yer anlamında kullanmaktadırlar. Mitani-ler'in dilinde Marya, savaşçı anlamındadır. Kürtler mêr (men-v) diyorlar. Savaşçıların reislerine maryano derlerdi. Kürtler bugün mir (mire) diyorlar. Bu sözcük Araplar'daki emir ile karıştırılır. Eski Aryai bir sözcük olduğuna göre Araplar'ın da bunu Aryailer'den alıp emir şekline sokmaları mümkündür.

Hırî, koyun yününden yapılır ve eski Aryailer'de dinsel törenler sırasında içine özel bir sıvı konurdu. Bugünkü Kürtler de koyun yününe hırî diyorlar.

Rahmetli Abdul Mecid Han Kurdistanî, huma'nun bitki olmadığını, uma yani mêw (asma ağacı) olduğunu belirtir. Üzüm şirasından şarap çıkarıp içmiş, mest olmuş ve böylece yok yere "humu" diye bir bitki uydurmuşlardır. Oysa bu adla bir bitki yoktu ve yoktur.

Andra, Aryai Hind-İran tanrılarından birinin adı olup, Avesta'da yazılanlardan anlaşıldığına göre daha sonra İranlılar arasında kötü bir anlam kazanmıştır. Kuzey Kürdistan'da özellikle Erzurum-Van-Bitlis yöresi halkı "ander"i bu anlamda kullanıyorlar.

"Hêkmitan", Dariyus'un bir kitabesinde Madlar'ın başkenti olarak geçer. Kürtler, kuş yumurtsına "hêk" derler. Bundan dolayı güzellikten kinaye olarak Hêkmitan adı bu şehre verilmiş olabilir.

Kasr-ı Şirin Kasabası'nın eski adı Dest-Curd, Dest-Kurd idi. Yunanlılar Art Mita diyorlardı.

Art, Latin dillerinde san'at, mimarlık anlamındadır. Bu iki ad, Mitā ve Mad sözcüklerinin aynı olduğunun belgesidir. Dest Kurd, Xusrewê Perwiz (Husrev-i Perviz)'in (*) sultanlık sarayı idi. Ard Avesta'da zengin, bağışlama, bereket, nimet, ödül, ücret ve pay anlamındadır. Bazan da bir tanrıya özgü adıdır. Bu tanrı da mülk, servet ve zenginliğin sorumlu koruyucusudur.

Böylece Art, Zertušt dininin tanrılarındandır. Adı Gatha'larda geçmektedir. Dames Tetr, Avesta'nın tercümesinde şunları aktarır "Art; Cennet'teki tanrılar (veya melekler) evidir" (29). Art Mita Latincedeki anlamıyla Mita mimarlığı san'atı, Avesta'daki anlamıyla ise Mita servetinin koruyucusu demektir. Yunanlılar bu adı mimarlık san'atı anlamında kullanmışlardır.

(*) Husrevi Perviz : Sasani padişahı olup, Nuşirevanê Adil'in torunu ve Şirin'in âşığı olan Perviz'dir. -Ç.N.

**Bunlara ek olarak Emin Zeki Beg'in yazdığı
Kürt ve Kürdistan Tarihi'ndeki şu listeyi aynen sunuyoruz :**

Süleymaniye Kürtçesi (Irak)	Kurmanc Kürtçesi	Avesta dili	Farsça	Türkçe
gewre	mezin	maza	bozorg	büyük
berz	berz	bereza	bolend	yüksek
masî	masî	masiya	mahi	balık
xoşter	oştra (ıwştra)	oştra (ıwştra)	şotor	deve
Pırd (perd)	pırt	pıreta	pol	köprü
roj	ro, xor	hor	aftab	güneş
			xorşid	güneş
beraz	veraz	veraza	geraz	domuz
mêş	mêj	mexşi	meges	sinek
berx	berx	veraxa	bere	kuzu
qise	kise	xesa	herf, soxen	söz
wîsten	wîsu	was	xwasten	istemek
zanîn	zanîn	zanîn	danisten	bilmek
mın	ez	ezm	men	ben
mın (tamlayan olarak)	mına	mîna	men,mera	ben, beni, benim

Yukandaki örneklerden anlaşıldığı üzere Kürtler, Madlar'ın topraklarının varisleri oldukları gibi dil yönünden de durum böyledir. (*)

(*) "...Khald dili ile Ahemeni yazıtlarındaki İrani olmayan iki kategori dil üzerinde yaptığı incelemelerde Marr, Kürtçe ile Medce arasında çok sıkı bağlar buluyor, Kürtçeyi bazı kısımlarında Medceninin doğrudan mirasçısı gibi görüyordu."

Yukardaki cümleleri yazan Nikitin, kitabının bir diğer yerinde bugünkü Kürtlerin; eski Karduklar'ın, Medler'in yaşamının bazı kesimlerde somut olarak sürdürdüklerini, bunun da Kürtlerin onlardan geldiğini belirtmeye yetebilecek bir belge olduğunu ekler. Örneğin Millingen, Ksenefon Devri'ndeki Karduklar'a şarap saklamak için kullanılan beton sıvalı sarnıçların bugün de Kürdistan'da bulunduğunu yazar. Bu konudaki yorumunu Nikitin şöyle aktarır: "Günümüzde Kürdistan ve Ermenistan halkı arasında, atalarının niteliklerini meydana getiren aynı özel görenek ve davranış tarzlarını bulmak çok önemli bir olgudur. Bu olgu dünyanın başka kesimlerinde oturan ulusların hemen hemen kökten bir dönüşüme uğradıkları halde, uykuklayan Doğu'nun hep aynı noktada kaldığını kanıtlar. Bir inanç bir başka inancı yıkmış, bir fatih bir başka fatihe boyun eğdirmiştir; ama eski zaman Medleri, Ermeni ve Kardukları torunlarında yine yaşamaktadırlar. Nasıl jeolojide fosil kalıntıları diye adlandırılan unsurlar zamanın ve kimyasal çözüntünün yok edici etkilerine meydan okur görünüyorsa, ulusların tarihinde de fosil kalıntıları olarak, toplumsal yıkılışlar ve ırk çözümlerinden sonra da yaşayan bir takım adet ve gelenekler vardır." Nikitin'in belirttiğine göre, Millingen, ahır olarak Kürt evini ve Kürt çobanlarının haberleşme yönteminin de Karduklar'ı hatırlattığını yazar. (Bak. Nikitin, a.g.e. S : 42, 275-276).

"...Kürtçeyi, Karduklar'ın ya da Kortişlerin ya da hepsinin aslı olarak kabul ettiğimiz Medler'in diline bağlamak gerekir. Kürtlerin gerçek ataları elimizde bulunan delillere göre Medler'dir." (Bak. V.V. Minorski, Kürtler, İstanbul, Komal Yayınları, 1977, S : 41) Ç.N.

Bugün Kürtlerin yaşadığı bölgelerde eskiden Guti, Kutı Kavmi yaşıyordu ve egemenlik sürüyordu. Asurlular bir kitabede onlara Kurti demişlerdir.

Sonra aynı yerde Kusi'ler ortaya çıktılar. Kutsal Kitap (Tevrat) ve Veda'da Guti söcüğü, Gutme; Avesta'da ise Giutim (Giutim, Giwtim) şeklindedir.

Kuş da denilen Kusi sözcüğü, Avesta'da Giuşe ve Giute (Giwte) gibi, yani öküz anlamında geçmektedir. Yine Giuşe ve Giute, yani Kusi ve Guti aynı anlamı veriyor. Telaaffuzda da birbirlerini andırırlar. Zaten eski eserlerde de Gute'ye, Kuse demişlerdir. Kute, Kuse ve Guşc'nin aynı kavim adı olması gerekir.

Kuvvetli bir belge de; Kusiler'in ve Kassitler'in (*) vatani olan Enzan Padişahı'nın da kendisine Texixi Gutu demesidir. Araştırmacıların dediklerine göre

- 1 - Kürtler, Guti'lerdendirler.
- 2- Kusi ve Kassitler Kürtler'in atalandırlar.
- 3- Madlar, Kürt aşiretleriydiler.
- 4- Guti ve Mad Vatanı eskiden beri bugüne dek Kürtler'in merkezidir.

(*) "Kassitler M.Ö. 1515 yılında Babil Devleti'ni ortadan kaldırdılar ve Babil'i işgal ettiler. Daha sonra M.Ö. 1158 yılında Elamlar tarafından ortadan kaldırıldılar."

"Bazılarına göre de Kassitler'in Babil'deki egemenlik dönemlerinde Kürtlerle olan akrabalıklarını gösteren işaretler vardır ; ya da en azından iki halkın kullandığı sözcüklerin kökenleri ve ilk heceleri aynıdır."

(Bak W. Aegleton Jr., Mehabad Kürt Cumhuriyeti 1946. Çev: M. E. Bozarslan, İstanbul, Koral Yayınları, 1976, S: 17 ve C.F'nin dipnotu.)

Tarihi kaynakların belirttiğine göre Kassitler Zagros Dağları'ndan inmişlerdi ve Babil'de 400 yıl hüküm sürmüşlerdi-Ç.N.

Bu şekilde Guti ve Kusi'nin aynı milletin adı olduğu ve Madlar'ın da onlardan ve Kürt aşiretlerinden meydana geldiği ortaya çıkıyor.

Rahmetli Muşiru'd-Dewle, Tarihi'nde şöyle yazıyor : "Bazı uzamanlar ve doğu bilimciler, Mad Kavmi'nin dilinin aslında şimdiki Kürt dili olduğunu söylüyorlar."

Yukanda da değinildiği gibi, Darmes Tetr adlı Fransız doğu bilimcisi de Kürt dilinin ve Afganların Peştu dilinin, Mad dilinin değışmiş şekli olduğunu belirtmiştir. Yine de, yalnız Madlar değil, Kürdistan'da yaşayan Lololar, Gutiler, Kusiler, Xaldiler, Nayriler, Muşkiler, Mitanelar, Kardalar, Xani Gelpatlar (*) ve sonradan bu bölgeye gelen Sekkalar, Kimerler (Gemîriler), Kadusiler, Gurganiler gibi tümenden Kurti-Kurd denizinde gömülen ve genel olarak Ekrad (Kürtler) adını alan taifeler, belli bir dönem içinde bağımsız devletler kurmuş ve saltanat sürmüşlerdir.

Böylece şunlar söylenebilir :

1- Araplar eskiden Karda, Kurti, Zakarti taifeleriyle temas etmişler ve onlara hepsinin adlarına benzediği için genel olarak Ekrad (**) demişlerdir. Sonra da Kusiler ve diğer taifelerle karşılaşınca onların da diğerlerine benzeyen dil, gelenek, töre, ahlak, tabiat ve savaşçı huylarını gördüler. Şüphesiz diğer taifeler arasında da sayısız Kurti kabileleri vardı...

(*) Bu ad daha önce Hani Galbat olarak geçmişti. (Bak. Sayfa 44) - Ç.N.

(**) Ekrad Arapça'da Kurd sözcüğünün çoğul şekli olup Kürtler demektir. Örneğin Türk sözcüğünün Arapçadaki çoğulu da aynı kalıba uygun olarak Etrak (Türkler) şeklindedir.-Ç.N.

Genel Ekrad adını onları da kapsıyacak biçimde kullandılar. İranlılar, cengaver ve pehlivanlara "Gord" dediklerine göre bu taifelerden savaşmak isteği ile ortaya çıkan pehlivanlar genellikle adlarının sonuna gord sözcüğünü eklerdi ve kendilerine "...Gord" derlerdi. Bunlar daha önce Araplar'ın karşılaştıkları en iyi savaşçılar ve yiğit kişiler idiler. Böylece Gord lakabı hareket ve davranışlarına göre onlara daha çok yakışıyordu. Aynı şekilde bu sözcüğün, adı geçen taifelerin adlarına benzemesi nedeniyle de Araplar hepsine birden Ekrad demişlerdir. Böylece Kürd adı genelleşti. Eskiden onlar için kullanılan Kusi ve Mad adları tümünden ortadan kalktı. Sonraları May olan Mad sözcüğü, daha sonra da Mah'a dönüştü ve Kürdistan bölgesinin coğrafi adı oldu.

İslâmiyetten sonra İran'da Sasaniler egemenlik kurmuşlardı. Kürtler savaşçılıklarıyla devletlerinin yücelmesi için öncmli hizmetlerde bulundular. Onlara bu sıralarda çok değer veriliyordu. Bu da Kurd adının yayılmasını etkilemiştir.

Şehname, Kürtleri Cemşid Milleti'nden olup Dahhak'ın (Zahhak veya Zohak Da denir-Ç.N.) zulmünden vezirleri Ermail ve Kermail yardımıyla dağlara kaçıp gizlenen kimseler olarak kabul eder. Onların yiğitlikleri pehlivanlıkları konusunda :

"Evleri hep çadırdan olup gönüllerinde tanrı korkusu yoktur" (*) der.

Firdevsi, Kürtler'in belirtilen nedenlerle dağlara çekilişlerini Şehname'de yazmış ve bu milletin yaşantısını yöresinde gördüğü şekilde nitelendirerek anlatmıştır. Bu yaşantının özeti yu-

(*) 1334-1406 (Miladi) yıllarında yaşayan Turius'lu ünlü sosyal bilimci İbni Haldun, büyük eseri Mukaddime'de Kürtler'i " ...şehir ve kasabalarda yaşayanlara nispetle dilsiz hayvanların yırtıcıları kabilindendirler" diye niteler. (Bak. İbni Haldun, Mukaddime, Çev : Zakir Kadir Ugan, 1. Cilt, 2. basım, İstanbul, M.E.B. Yayınları, 1968, S :369). -Ç.N.

kandaki son mısradaki açıkça görülüyor. Nitekim bu taifenin savaşçılık ve yiğitliklerinin anısı olan "Kurd" sözcüğü, "Kürti" sözcüğünü de etkilemiş ve "Gord, Kord" şekillerinde kullanılmıştır.

Strabon, XV. kitabının 17. bendinde şunları yazıyor: "Pars gençlerini öyle eğitiyorlardı ki soğukta, sıcakta ve yağışlı havalarda dayanıklılığa alışıyorlardı... Palamut v.s. gibi orman meyvelerinden yiyorlardı. Bunlara "Kurdek" deniyordu. Kurdek halkı yağmacılık yapıyordu. 'Kurda' da savaşçı ve yiğit kişi anlamındadır."

Her ne kadar tarihçiler, "Kurdolar'ın Kardalar'ın torunları olmadıklarına ve Aryai ırktan olup sonraları Kardı toprağına göç ederek orayı alan bir diğer taifeden olduklarına" inanırlarsa da Strabon, Dicle kıyılarının bir kısmında Kardı Kavmi soyundan gelen Gordin Kavmi'nin yaşadığını belirtir.

M.Ö. 612'de güçlü Mad Padişahı Huxştare (Hohştäre) eliyle son verilen Asur Devleti'nin yıkılışından dolayı KURD - MAD ULUSU BU TARİHİ, KENDİ ULUSAL TARİHLERİNİN BAŞLANGICI OLARAK KABUL ETMİŞLERDİR!

Kürtler'den söz eden bazı tarihçiler, Kürtlerin M.Ö. 650 yılında Kürdistan'a gelmiş olabileceklerini belirtirler. Asur padişahı III. Adadnıyari, M.Ö.812'de şunları yazmıştı : "Kuzey Kürtleri'ni uslandırdım." Mr. Hol da, Kürtlerin M.Ö. 650'den çok önceleri, Asurlar'ın yöredeki Karda ve Kurtüler'den sözetttiği dönemlerde Kürdistan'da oldukları kanısındadır. Doğu bilimciler, büyük Kurti Aşireti'nin İran'ın doğusunda olduğunu belirtirler. Yalnız onlardan Zakrutiler, Asurlular'ın komşuları olup Kergük (Kerkük) yöresinde yaşıyorlardı.

Arami'ler, Kardı bölgesine Kazartu-Kardı demişlerdir ki, Kazarta; Zakarta, Sakarta'nın tersidir. (*) Asurlular ise Zakrutü

(*) Bu tersliği hecelerle ilgili olarak Za-ka-r-ta / Ka-za-r-ta şeklinde düşünmek gerekir.-Ç.N.

demişlerdir. Doğu bilimci tarihçiler, onları İran'ın doğusunda yaşayan Kurtiler'den bir topluluk olarak kabul ederler. Fakat Zakarta'yı Kazarta ile aynı sayacak olursak, eski yerlerinin Dicle Nehri yöresi olduğunu söyleyebiliriz. Kuşkusuz Doğu İran Kürtleri ile aynı millet idiler ve bu Zakartiler'in Doğu İran'daki Kurtiler'in arasında bulunması da mümkündür. Hazar Denizi kıyılarındaki olup M.Ö. 2000 yıllarında Luristan (Loristan)'a gelen Kusi topluluklarından Kassitler, daha sonra Babil'i işgal edip Kardiniyaş Devleti'ni kurmuşlardı. Kassitler'in adı Kazart ve Kazarta'ya benziyor. Daha sonra birbirlerine kanşmışlar ve yeni gelenler de Kardü adını almışlardır.

2 - Eski devirlerde Farslar halka ve askerlere "Kara" diyorlardı. Mad halkı ve askerlerine ise Kara - mad demişlerdir. Zamanla Kara sözcüğü Kürtçe'de oğul anlamındaki "kur" sözcüğüyle kanşarak "Kurmad" olmuş; genel olarak Kurti, Kurdu, Zakarti gibi aynı soydan, aynı milliyetten tüm Kürt ve Mad milletini kapsamıştır.

3 - Bu iki görüşten daha doğru görünen ise şudur:

Strabon, XI. Kitap - 13. fasılda Mad Devleti'ni oluşturan taifeleri sayar. Onlardan en önemlileri olarak Kurti ve Merdler'i belirtir. Polip'in de belirttiğine göre, Mad egemenliğinin sona ermesinden sonra Madistan'da çoğunluğu oluşturan Kürtler, başka taifelerin adını kendilerine ad edinmiş hepsi birden Kurdu (Kurdo), Kurti diye adlandırılmış; sonra da Araplar tarafından kendilerine Ekrad denmiştir.

Mad sözcüğü nasıl olmuş da Kurd halini almış veya Mad adı "May" ve "Mah"'a nasıl dönüşmüş, halk da genel olarak neden Kurti, Kurd demiştir? Bu, konu aydınlanırsa da, Madlar'ın sonradan Kurd adını aldıkları açıktır.

Salmas (şimdiki Şahpur), Xoy (Hoy); Rızaiye'ye Ermeni ta-

rihleri "Kurçix (Kurcih)" (*) demişlerdir. Bu, Kürt anlamındadır. Bugün Kurmanç taifesi bu bölgede yaşar. Aynı bölgede son zamanlara dek adı Dilman olan bir şehir vardı. Buna Dilmanc, Dilmeqan (Dilmekan) da deniyordu. Bir yer sarsıntısından sonra yıkıldı, yerine yeni bir şehir yapıldı. Adı da Şahpur olarak değiştirildi. Anlaşıldığına göre Dilmanc sözcüğü, Man, Manç, Mux (Muğ) taifelerinin adından alınmıştır. Kürtçede Dilman, Dilmanc Dilmeqan (Dilmekan) demişledir.

Dil, Kürtçe'de esir demektir. Man, Manc, Mux (Muğ) adlarının üçünün aynı taifeye ait olması ve şu anda Kurmanc adıyla anılanları da bir diğer belgedir.

Eğer Fars, Avesta ve Kürt dilleriyle ilgili listeyi iyice inceleysek, Kurmanc Kürtçesi'nin diğer lehçelere göre Avesta diline en yakın lehçe, yani Zertušt ve Mux (Muğ)'ların lehçesi olduğunu görürüz. Bu da, şimdiki Kurmanc taifesinin Aryani Maj Mux peygamberi (Zertušt - Ç.N.)'nin taifesinden olduğunu gösterir.

Bu Maj taifesinin Mannailer'den (**) olma olasılığı vardır. Mannailer Rızaiye'nin güneydoğusunda yaşıyorlardı. Asur kitabeleri onları bizzat Mad diye gösteriyor.

(*) "...Ermeni coğrafyasında, hepsi de Kort unsuru taşıyan (Korçeh, Korduh, Kordih) gibi paralel deyimler bulunursa, bundan şu sonuç çıkarılabilir ki; Kyrtio-Kürtler yayılışlarında Urmiye Gölü'nün kıyısından Botan'a doğru giden hattı izlemişlerdir - burada 4.yüzyıldan sonra Mahkert Kürt Prensligi görülür.- (Bak. B. Nikitin. a.g.e., S: 37.) - Ç.N.

(**) Minorski de, Nikitin'in naklettiğine göre Kurmanc adını yorumlarken kökenin son eki olan c'yi atıp "Kurman"'ın birinci kısmını kur(d), ikinci kısmını da Mannalılar'la ilgili görür. Kurmanc sözcüğüyle ilgili birçok değişik yorum yapılmıştır. Örneğin Hawar Dergisi'nin 28. sayısında (15-Mayıs-1941) Hışyar imzasıyla Kürtçe şöyle bir açıklama vardır "Çıma ji me re dibêjun Kurmanc? Dı zemenê Tofana Nuh'de, gava keştiya wi lı ser Çiya ye Cudi (cılı di)'yani (çiya ki di) runiştı ye Kurmanan gotıye lı cıheki dın rûniştıye. Bı Erebi jê re gotine Cûdi. Lê ev naveki Kurmanci ye. Jı we Nûh ji nuh an nû ye. Jı ber ko dinya ji

nû ve ava kır. Gava Nûh û hevalê xwe heştê peya lı ser çiyê ji keştiya xwe bı derketın, lı pesara çıyayê Cudi gundeki nû ava kırın. Jê re dibêjin Heştiyan. Ew gund iro ji ava ye.

Pişti uk insan pır bûn û zeman dirêj bu û nijad ji hev dıketın û lı rû yê zeminê belav bun; Kurd lı warê bavê xwe man. Jı ber vê yekê hate gotın (Kurd-man-lı-ci). Dıdora zeman û zaravan da (lı) wında bû; û ev gotın kete şıklê Kurdmanci û Kurdmanc; pêşdetır (d) ji ket û bû Kurmanc.

Herweki nave Nemrûd, Nimroz yani Nivroj e.

Jı xwe bajar ê Cudi, Şernex'e. Esıl ê vê gotinê ji Şehrê-Nuh an Şehrê Nûye.Kurmancike xwerû. Bı mana Bajarê. Nuh an Bajarê Nu.

Türkçesi : " Neden bize Kurmanc diyorlar? Nuh Tufanı zamanında, Nuh'un gemisi Cudi Dağı'nda yerleşince, yani oraya oturunca Kurmanc-lar başka bir yere indiğini (cılı di) söylemişlerdir. Arapça buna Cudi demişlerdi. Fakat bu ad Kurmancca bir addır. Nuh'un kendisi de Nih veya Nû (yeni)'den gelmedir. Çünkü dünyayı yeniden kurmuştur. Nuh seksen arkadaşıyla dağ başında gemisinden çıkınca, Cudi Dağı yamacında yeni bir köy de kurmuş; adı Heştiyan (Seksenler) olan bu köy halen vardır.

Sonra insanlar çoğalıp zaman geçince ve farklı soydakiler birbirlerinden ayrılıp yeryüzüne dağılınca, Kürtler atalarının yerlerinde kaldılar. Bu nedenle "Kurd-man-lı-ci (Kürtler yerlerinde kaldı)" denmiştir. Zamanla "lı" dilden düşmüş ve bu sözcük Kurdman-ci Kurdmanc şeklini almıştır. Daha sonra "d" harfi de kaybolunca Kurmanc şeklinde kalmıştır.

Nemrud'un adı da Nimroz yani Nivroj'dur (bunun Kurmancideki anlamı yarım gün, öğlen'dir).

Cudi Şehri'nin kendisi de Şernex (Şırmak)'dır. Bunun aslı da Şehrê Nuh (Nuh Şehri) veya Şehrê Nu (Yeni Şehir)'dur. Bu öz Kürtçe bir sözcüktür.

Bizce de Kurdmanc sözcüğü bileşik bir addır. İlk sözcük Kurd olup ikinci sözcük manc'dır. Bu manc sözcüğü Ermenicedir. Ermenice'de manç oğul anlamındadır. Kanımızca Kürtlerin komşuları olan Ermeniler, kendilerine yakın olan Kürt topluluklarını Kürdoğlu, Kürt çocuğu anlamında "Kurdmanc" şeklinde adlandırmış ve bu ad burdan kaynaklanmış olabilir. Sonradan "d" harfi söyleniş kolaylığı için yutulmuş ve sözcük Kurmanc şeklini almıştır.

Kurmanclar kendilerini asıl Kürt saydıkları gibi, örneğin Zaza (Dımıl)'lar da kendileri asıl Kürt sayar ve kendilerine "Kırd" derler. Zazalar'ın Kurmanc kesimi için kullandığı ad ise Kırdas-î olup bunda biraz da küçümseme anlamı vardır (Kemal Badıllı da Kürtçe Grameri adlı kitabında buna değinir.) Kırdas (Gurdas) kelimesinin Farsça anlamı ise acımasız, kıyıcı, gaddar'dır-Ç.N.

Büyük bir dahi olan ve Aryanlar'ın kendisiyle övündükleri Zertuşt, Çiçist (şimdiki Rızaiye) Bölgesi yerlisiydi. Bugün Urmiye (Rızaiye)'nin güneydoğusunda, yani Mannailer vatanında Serdeşt adında bir yer vardır. Bu Serdeşt'in aslında Zertuşt (Zerdeşt) olması da mümkündür. Zertuşt'un taifesinin adı Maj ve Muğ idi. Zertuşt'ın ruhani tabakalarına verilen mux (muğ, meğ) veya macus adı da burdan gelmedir. Zertuşt'un soyu Feridun'un torunu Menuçehr'e dayanır. Şehname'deki şah adlarını incelediğimizde şu sonuca varırız Menuçehr Menuş (Minwaş), Ararat padişahı idi. Mannai topraklarını da ele geçirmişti. Mad padişahı Diyako ise Manni taifesindendi ve baba yönünden Ararat padişahına ulaştığı belirtilir.

Eski tarihler bu padişahın soyunu da sonraları milletin ortak karanyla Mad Padişahı olan Menuçehr'e ulaştırırlar. Mannailer'in bir Mad taifesi olduğu anlaşılıyor.

Gerçi Herodot'un sonradan adlarını saydığı Mad taifeleri padişahlarının adları arasında Mannai adı yoktur. Lakin, bilindiğine göre "Mani, Manj (Mange)" adına Asurlular Mannay, Mannai demişlerdir. Bu ad da sonraları "Maj, Mak, Mux (Muğ)" olmuştur. Ya da taş levhaların, aslından çevirilerinde yanyana olan "Manj, Mani" adı Mannai şeklinde okunmuştur.

Öyle ki Mannailer'in vatanında Mux (Muğ) veya Majlar'ı görürüz. Araratiler'in yurdunda da, Mayer'in keşfettiği Aras'taki merkezde yine bir Mad taifesi olan "Arzant"ları görürüz. Hazar Denizi'nin güney kıyılarındaki Partagenler'in yerinde sonradan Partlar ortaya çıktılar ki, Fransızlar bunlara "Partük" derler.

Partlar'ı gerçi genellikle Madlar'dan saymazlar. Asur padişahı olan Asarhadon der ki Mad padişahlarından üç tanesi, Partke'li Upis, Partuka'lı Renesane ve Ramatya (Gazalı)'dır. Hertsfield'e göre bu üç vilayet, Partya (Horasan) ve Herkanya Eyaleti'nde idi. Bu üçü isteklerini Ninowa'ya getirip sundular. Kendi ülkelerinin hükümranlığından pay almak istiyorlardı. Bu

iddianun doğru veya yanlışlığı bir yana, Asurlular'ın yukandaki isnadları da Partlar'ı Madlar'dan saymayı gerektirir. Şah Dariyus da Bisutun Kitabeleri'nde şöyle der :

"Partu ve Wurkan (?) isyan ettiler. Kendilerine Frortiş (Frartiş)'in takipçileri dediler. Oranın halkı, Part'da olan babam Winştasb'dan yüz çevirdi."

Dariyus'a karşı Frortiş adıyla bağımsızlık bayrağını yükseltenler, Mad saltanatını ele geçirmek istiyorlardı. Kendilerine Frortiş'in taraftarları diyen ve Dariyus'un babasına karşı ayaklanan Partu ve Wurkan (Wuwrekan) halkının Mad soylu olmaları gerekir. Ksenefon, IV. kitabın 2. faslında şunları yazar: "Gurganılar, Asur sınırında yaşarlar. Asurlular onlara çok güç işler yaptırıyorlardı. Savaşta onların temsilcileri Kurus (Gurus)'un yanına gelip onunla birleştiler ve Asurlular'a karşı çıkular. Asurlular onları kendilerinden bildikleri için kolayca gafil avlıyorlardı. Mad ve Gurgani süvarileri düşmanı takip ederek ganimet aldılar." Ksenefon devrinde de Gurganiler, Parslar ve Madlar gibi devlet işlerine karışmışlardır. Gurganiler'in Hazar Denizi'nin güneydoğusunda oldukları belirtildiğine göre, burası Asur sınırından epeyce uzaktır. Ksenefon ise Gurganiler'i Asur sınırında diye gösterir. Bunlara göre, Gurganiler'in bir Kusi tairesi olduğu ve onlardan bir kısmının Kassitler'le Asur sınırına gelip yerleştiği söylenebilir. Böylece Frortiş ile Dariyus'e karşı ayaklandıkları anlaşılıyor.

Yine Ksenefon, Babilliler'in Kadusiler ve Sekalar (Sakalar) tarafından bir kale yaptığını yazar. Kadusiler'in merkezini de Strabon, Hazar Denizi'nin güneyinde olarak gösterir. Onlardan bir kısmı Azerbaycan Dağları'nda, Zağroslar'da, Cizre'nin kuzeyindeki Nifates'te ve Emerd ile Kurti taifeleriyle birlikte anılmışlardır. Kurtilerle aynı milletin tairesi oldukları ve Babil sınırında da bulundukları anlaşılmıştır.

Bazı yüksek köşkler ve padişah mezarlarının cephelerinin

süslemelerinde Madlar'a özgü padişah elbisesi giymiş resimlere rastlanır. Bu (Zertuştiler'de) bir amblem (totem) olarak ünlüdür. Asurlar'da da Asur adına büyük olarak yapılmıştır ki, bunlar Büyük Dariyus devrinden alınmadır. Bunlarda Mad şahlarının elbiselerini giymiş kimseler şahlar arasında bulunmaktadır. Bu, İran amblemi (totemi) haline gelmiştir.

Bir kısım Kurmanc aşiretleri sonraki savaş akınları sonucu daha ileri gitmişler; eski Kardû ve Ararati aşiretleri ile karışmışlardır. Aynı soydan oldukları için kendi taifelerinin adını onlarla aynı ulusal ad olan Kardû - Kurd adı altında kabullenmişlerdir. Ermeni tarihçiler eserleri de bunu pekiştirir. Şöyle yazıyorlar : "Kurdular'ın saldırıları, Kurçix (Kurçih) halkını aralarında tüketti."

Eski ırklar üzerinde çalışan Ric (Rich), Kürtlerin yapısıyla ilgili iki taife sayar. Biri çadır hayatı yaşayan göçebe, silahlı sürü çobanları ki bunlara Asirta adı verilmiştir. Diğerleri köylerde oturup tarımla uğraşanlardır. Onlara da Guran (*) adı verilmiştir. (30)

(*) "Kürtler'i gözlemlene imkanı bulan bütün yazarlar, onlarda en azından iki sınıf bulunduğunda birleşirler Silahlı uşaklarıyla birlikte yaşayan savaşçı ve toprak sahibi soylular, yarı köleliğe indirgenmiş rençberler. Bu rençberler kimi zaman Müslüman Doğu'da genellikle kullanılan bir deyimle rayet, reaya (köylü) adı, kimi zaman da-ki bu dikkatimizi çeken bir noktadır-fiziki tipleriyle ve yine İrani olmakla birlikte dilleriyle Kürtlerden ayrılan Guranlar adı verilir. Kürt çevresinin bu bölümüne doğa olarak, bir yanda fatihlerin, öte yanda bunlara boyun eğen yerlilerin bulunduğu düşüncesine götürmüştür."

Yukardakileri yazan Nikitin, bazı yazarların Guran'dan bunu anladığını, bazılarının da Guran'ı bir Kürt aşireti olarak kullandığını hatırlatır ve Wagner (1852), Rich, N. Marr, Justi, Mirahoryan (1885) ile Minorski'nin bu konudaki görüşlerini aktarır. Daha sonra da Guran'ın ikinci anlamıyla ilgili olarak Dersim Zazaları (ve diğer Zazalar) tarafından konuşulan dili hatırlatır. Başka yazarlar da bu Goran-Zaza yakınlığından söz ederler. Ayrıca Türkiye'de Zazalar arasında da (örneğin Palu'da) re'a (reaya) diye aşağılanan köylü tabakaları bulunması ile Ur-

Kürdistan'ın Rizaiye ve Şahpur kesiminde aşiret teşkilatına mensup olanlar kendilerine Kurd, tanımla uğraşan diğer kesime de Kurmanc adını verirler. Bu Kurmanclar da kendilerine Kurd diyorlar. Bu aşiretler kendilerini Kurd Milleti'nin Kurmanc bölümünden sayarlar, ama diğerleriyle aralarında ne dil ne de görenek ve alışkanlıklar yönünden farklılık vardır.

Riç (Rich), "Cyrti (Sirti), Kurti'ler"i Asirta diye anlaşılmıştır. Gerçekten de Kurti aşiretlerinin Kürtlerin yaşadığı tüm bölgelerde görülmesi ve diğer Mad, Gutı taifeleriyle karışarak o taifelerin adlarını alması, yani Kurmanç - Guran diye tanınmaları mümkündür. Türkiye sınırlarında aşiret örgütlenmesi içinde olmayanlar şehir ve kasabalarda otururlar. İki yüz, iki yüz elli yıl önce kendi bölgelerinde yarı bağımsız hükümetleri vardı : Hak-kari Hükümdarları, İmadiye Hükümdarları, Cezire Hükümdarları, Fınık Beyleri, Heskêf (Hesenkeyf) Hükümdarları, Çemişkezek Hükümdarları, Mıcergerd (Mecenkurd) Beyleri, Pertek Hükümdarları, Seqeman (Seman) Hükümdarları, Mırdasi Hükümdarları, Eğil Hükümdarları, Palu Hükümdarları, Çermug (Çermik) Beyleri, Xizan (Hizan) Hükümdarları, Şêrwan Beyleri, Bitlis Beyleri, Muş Beyleri, Malazgirt, Wan (Van) ve diğerleri (*).

miye Gölü'nün güneyinde Bilbas aşireti arasında "kelaw spi (beyaz külahlı)" denen köylü sınıfı ve Hani (Diyarbakır)'deki Nêrîb köylülerine halkın verdiği "kelaw tuj (sivri külahlılar)" adları birbirlerini andırmaktadır. Yine Zazalar arasında gözlemlediğimize göre, bazıları aşiret mensubu olmakla övünüp, aşiret mensubu saymadığı ve "Şarê dewekan (Köycükler ahalisi)" dediği köylüleri aşağılarlar. Bu aşiret (eşir) mensubu halk arasında, aşiret ahlak ve törelerinin daha belirgin olduğu da söylenebilir. Ç.N.

(*) XVI. ve XVII. yy'daki bu Kürt hükümdarlık ve beylikleriyle ilgili geniş bilgi için bak. Şerefhan, Şerefname (Kürt Tarihi), Çev. M.E. Bozarslan, İstanbul, Yöntem Yayınları, 1975, 1.cilt 3. sayfa (S.189 ve sonrası). - Ç.N.

Mad bölgesinin adı Sasaniler devrinde May, Araplar devrinde ise Mah olmuş; uzun bir süre sonra bölge yerlilerine Kurd denince, Selçuklular devrinde bu bölge Kurdistan adını almıştır

Hemedan ve Luristan da buna dahildi. Kurdistan'ın merkezi, Hemedan'a yakın olan Behar (Bihar) şehri idi. Bu şehrin yıkıntıları bugün de vardır. Safeviler devrinde, Kurdistan ile ilgili işlerin kolayca yürütülebilmesi için Hemedan ve Luristan'ı ayırdılar.

Tarihler Kusiler'i, Madlar'ı koyun sürüleri sahibi ve çoban diye tanıtır. Avesta da Cemşid ve Feridun'un büyük sürülere sahip olduklarını belirtir.

Yine tarihler, "Madlar arasında hükümdar ailesinde babanın mutlak egemenliği vardı. Erkekler çok kadın alabiliyorlardı. Biri diğerinden ayrı, bağımsız yaşıyordu ama bir tehlike zamanında birleşiyorlardı" diye yazar. Enzan'daki Kusiler için de: "Bağımsız yaşamak isteyen, bağımlı kılınmaları güç olan kimselerdi. Düşman şehirlerini yağma ediyorlardı. Sonra eski bölgelerine döndüler. Bu nedenle fetihlerinden bir yarar görmediler" deniyor. Nitekim binlerce yıl sonraki çocukları olan bugünkü Kürtler atalarının aynı özelliklerini ve alışkanlıklarını koruyorlar.

Genel olarak Kürtler dört büyük topluluğa ayrılırlar :

- 1 - Lur (*) ve Bextuyarî (Bahtiyari),
- 2 - Kelhur (**),
- 3 - Guran (Goran) (***),
- 5 - Kurmanç.

(*) Fil ve Lek denilen Kürtler de bunlara dahildir. Ç.N.

(**) Soran, Süleymani, Baban (Babaî) ve Şêxbızînf adlarıyla anılan Kürtler bu kesime dahildirler, hatta aynı lehçenin değişik adları oldukları da söylenebilir- Ç.N.

(***) Kürtler arasındaki bu sınıflandırma aslında Kürt dilinin lehçelerine göre yapılmış olan klasik sınıflandırmadır. Lehçe ve diğer bazı-

Bextiyariler ilkin Lur ê Buzurg (Büyük Lorlar) kesimine mensuptular. Sonraları Bextiyari diye tanınmışlardır (*). Serdar Es'ed'in yazdığı Tarih - i Bahtiyari (Tarix ê Bextiyari)'de şöyle yazıyor:

"Eskiden Şam'ın Sumaq (Sımak) Dağı'ndan İran'a gelmiş olan taifelerden bazıları Bextiyari bölgesine, bir bölümü de Kuh ê Gilo'ye (**) yerleştiler. Bir kısmı da uzun bir süre sonra yok oldu." (***)

özellikleriyle kendine özgü bir yapı taşıyan Türkiye'deki Dımılî (Zaza) topluluğu da genellikle ihmal edilmesine rağmen bazı yazarlarca bu Guran kesimine dahil edilir.

Kemal Badıllı'nın belirttiğine göre, Mehmet Mihri (Hilav), Mukatimtul-İrfanında Kürtçeyi Kürdî ve Goranî diye ayırdıktan sonra Goranîyi Hewramî ve Zazayî kollarına; Kürdîyi de Fîlî ve Bîlbasî diye ayırır. Ayrıca Bîlbasîleri de Asıl Bîlbasî ve Kurmancî kısımlarına ayırır. Yine Badıllı, kendisinde bulunan yazarı meçhul bir yazma Kürtçe Gramerî'de Kürtçenin: Aslî, Eyubî ve Zazî diye üç bölüm şeklinde gösterildiğini; Aslî'nin Botî veya umumî adıyla da anıldığını belirtir. (Bak. Kemal Badıllı, Türkçe izahlı Kürtçe-Kurmancça-Gramerî, Ankara, 1965, s. 6.)

Bu lehçeler içinde en çok işlenen, yazı diline geçen Kurmanc Lehçesi olmuştur. Hewramî (Goran) lehçesinde de eskiden önemli edebi eserler verildiği belirtilmişse de bugün pek kullanılmamaktadır. En az yazılan Zazacada ise ancak bir iki eser verildiğini biliyoruz. Bugün Sovyetler Birliği'nde yaşayan Kürtler Kurmanc lehçesiyle, Irak Kürtleri ise Soranî (Süleymanî) ve kısmen Kurmac (Behdinanî) Kürtçesiyle sınırlı da olsa okuyup yazabilmektedirler. Diğer yerlerdeki Kürtler ise dilleriyle okuyup yazma hakından yoksundurlar. -Ç.N.

(*) "Lor (Lur)" adıyla ilgili 6. sayfa'da değinilen ve Şerefname'de Zubdet-el Teravih'e dayanılarak aktarılan bir rivayet vardır. Yine Şerefname'nin Lor-i Buzurg Hükümdarlarıyla ilgili bölümünde belirtildiğine göre; Hezar Esp adlı hükümdar döneminde (Hezar Esp de denilen bu padişahın ölümü : 1258 miladi) Lor-i Buzurg'e dahil olan aşiretler şunlardır : Akulfî, İsterkî, Memakoy, Bextiyarî, Cowankî, Bedanyan. (Bak. Şerefhan, a.g.e., s. 35,39).-Ç.N.

(**) Türkçe 'de Cilo Dağı denilen dağdır. - Ç.N.

(***) Şerefname'de 1107 yılında 400 kadar Kürt ailesinin Şam Ülkesindeki Sumaq Dağı'ndan Loristan'a, ilk yurtlarındaki liderleriyle anlaşmazlığa düştükleri için göç ettikleri belirtilir. (Bak. Şerefhan, a.g.e. s. 35-36).- Ç.N.

Bunlardan bir taife Bextiyari adını taşıyordu. Bugün de bazıları Bextiyari diye bilinirler.

Lord Curzon, Seyahatname'sinde şöyle diyor : "Acaba Lurlar Türk mü, İrani mi, yoksa Sami ırkından mıdır? Tüm tarihçiler onlardan bu üç ırktan birine bağlı olarak söz etmişlerdir. Fakat açıkça görülüyor ki, bunlar Kürtlerin bir bölümü olup kuzey bölgesinde yaşıyorlar. Dilleri Farsçayı andırırsa da Kürt dilinden pek farklı değildir."

Kürdistan'ı dolaşan ünlü gezgin Riç (Rich) de, Bextiyariler'i Kürt olarak kabul eder. Yine Bextiyariler, Kürtlere "Lek" adını verirler ki, bu da Lurlar'dan olan bir taifedir.

Bugünkü Kürt lehçeleri arasında yüzeysel ayrılıklar (*) şundan dolayıdır : İslamiyetten sonra Kürt dilinde lehçelerin birliğini sağlayacak olan okuyup yazmak yerine, sömürgecilerin dillerinden kelimeler de Kürdistan'da oldukça yayıldı. Kürt Ulusu birliğini sağlayamadı, yitirdi. Çeşitli bölünmelere uğradı durdu.

Sasaniler devrinde devlet dili, Kürtçeye hayli yakın olan Pehlevi idi. Hatta Pehlevi için o zamanın Kürtçesiydi denebilir (31). İslamiyetten sonra, dünyaca ünlü, İslam dünyasının kendisiyle övündüğü büyük Kürt padişahı olan Selahaddin Eyyubi, Mısır sultanı oldu ve İran şahları da adeta ona tabi oldu. İlkın Araplar, sonra Farslar adına saltanat ettiler (**).

(*) Kürtçenin Lehçeleri arasındaki ayrılıklar gerçekten de yüzeyseldir. Dilbilimsel yönden birçok benzerlik bir yana, örneğin Paris'te Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü Profesörlerinden Joyce Blau'nun hazırladığı Dr. Şıvan tarafından Türkçeye çevrilen Kürtçe sözlük (Fering) 'deki 6530 Kurmanci sözcükten 2271 'nin Zaza (Dımlı) lehçesinde de kullanıldığını, yani toplam kelime sayısının üçte birinin ortaklaşa kullanıldığını saptadık. -Ç.N.

(**) Eyubiler kastediliyor - Ç.N.

Çağlarının gereği olarak dinsel inançları ulusal duygularından daha ağır basıyor, onları geriye itiyordu. Bundan dolayı Ey-yubiler, dillerinin; bu eski İranî dilin düzeltilmesi ve konuşulmasına önem vermediler.

Diğer küçük Kürt hükümetleri de kendi ulusal dillerine pek önem vermediler. Kürt şair ve yazarları Arap ve Türk dilleriyle şiir ve kitaplar yazmışlardır.

Her ne kadar Azerbaycan'da Madlar'ın padişahları ve yerlileri Madî idiyse de, adı geçen bölge Kurdistan adını almamış, Aturpatkan adını almıştır. Fakat eskiden yerli halk yine Kürt idi. Rewadî (Revadi), Şedadî ve diğerleri gibi Kürt şahısları tarafından yönetilmiştir. Bunların damarlarında da Mad kanı dolaşıyor, Kürtlerle aynı soydandırlar. Uzun yıllar Türklerin egemenliklerinde kaldıklarından dillerini unutmuş, Türkçeyi öğrenmişlerdir.

Bu nedenle büyük bir bölümleri kendilerini Türk soyundan sayarlar. Hatta Kürt adını koruyan taifeler, Xöy Dünbülileri, Rızaiye Goranları, Ers Qereçoliler atalarının Kürt olduğunu kabul ederler. Kürt soyundan olan Rudhenler de Qereçoliler gibi Türkçe konuştuklarını söylerler. Azerbaycan'a ilk Türk taifesi Hicri 410 (Miladi 1020) yılından önce varmıştı. Azerbaycan padişahı Wehsuden (Vehsuden) bunlardan savaşta yararlanmak için kendilerini Azerbaycan'a getirmişti.

Tarihçiler bunların sayıları konusunda değişik görüşler taşırlar. Bazısı 2000 kişi, bazısı da 2000 çadır diye yazmıştır. Bu Xuz (Guz, Oğuz?)' lar etrafındakilere baskı yaptıklarından Emir Wehsuden, Kürtlerin önderi Rebibu'a Dewle'nin oğlu ve Emir Wehsuden'in kızkardeşinin çocuğu olan Ebu Luheyca ile birleşip onları Azerbaycan'dan çıkardılar. Rızaiye'de olan bir kısmı Hakkari bölgesine gittiler. Kürtler onlara karşı koydular. İlk savaşta Kürtler yenilip dağlara gizlendiler. Sonra dönüp Xuzları yendiler, bin kişiyi de öldürüp içlerinde yedi emir ve yüz bü-

yüklerinin bulunduğu bir grubu da yaktılar.

Azerbaycan'daki Rewadi ve Şedadi Kürtleri'nden önce, Miladi VI. yy.' da Azerbaycan, bağımsız Atanz (?) Goran Kürt hükümetine katıldı. Bu hükümetin merkezi Kermansah idi. Kendilerini Türk sayan Rızaiye Goranlar'ı bu eski Goranlar'ın geriye kalanlarıdır. Hicri 309 yılında (Miladi 922) Musul'lu Kürtlerden Şedeq bin Eli (Sadaka bin Ali) Rızaiye'de hükümdarlık yaptı. Ermenistan ve Azerbaycan valiliklerini Halife Me'mun'dan aldı ve Babek ê Xurremî (Babek-i Hurremi) (*) ile savaşma görevini yükledi.

Mer bin Eli Musulî Tai Kurd, Dehnezir (Nezirköyü)'e gelip yerleşti, orayı şehir yaptı. O bölgenin hükümdarı oldu. Mer'in torunu Umer, 360 Hicri (971 Miladi)'de halife tarafından Azerbaycan valisi yapıldı. Gezgîn İstexri (İstahri) (**)'nin yazdığına göre, üçüncü Hicri yüzyılında da Azerbaycan Rudini aşiretinin elinde idi. Hükümetin başkenti ilkin Meraga idi, sonra Erdebil'e taşındı.

Gerçi bugün Kurd ve Kurdistan adını Madlar'ın eskiden oturduğu tüm bölgelerde ve halkta göremiyoruz. Lakin Sasaniler devrindeki tarihleri veya İslam öncesi devirleri incelersek; Kürt Ulusu'nun adını Madlar'ın yaşadığı tüm Mazenderan, Xorasan (Horasan), Belucistan, Xuzistan (Huzistan), Aran, Ermenistan, Kardakiye ve Sivas'a, İskenderun'a dek görürüz!...

Bu konuda Kürt Soyu ve Devamının Tarihi adlı kitapta detaylı bilgiler olduğu gibi, Kürt ve Kurdistan Tarihi'nde de yararlı açıklamalar yapılmıştır. Bu eserlere bakılabilir.

Morier, Demavend halkının bayramı ile ilgili olarak Kürt Bayramı (Çeşnê Kurdî) hakkında açıklamada bulunur. Bu isim, Asurlular'ın "ovadan uzak Madlar" saydığı Demavend yöresi halkının Kürt olduklarını belgeliyor.

(*) Bak. sayfa 49-4. Nota - Ç.N.

(**) İstexri X. yy'da yaşamış olan bir Arap tarihçisidir. M.S. 951'de yazdığı tarihinde Kürtlere ilişkin bilgiler vardır - Ç.N.

Örneğin, Mazenderan sözcüğünün kendisi de Kürtçe bir sözcüktür. Mazındır, Mazenteran Kürtçede büyük anlamındaki "Mazın"dan gelmektedir. Yani daha büyük demektir.

İslamiyetin ilk dönemlerinde Kurd Milleti, Arap hakimiyetine karşı şiddetle direndi. Bu nedenle bir aşiretin Kürt olması, katliama uğraması ve Arap orduları tarafından yağma edilmesi için yetiyordu!

Kürt Soyu ve Devamının Tarihi kitabında şöyle yazar Azerbaycan sınır, Arap saldırısına uğradı. Karşı koymaya güçleri olmadığı için Arapların kendilerini öldürmemesi ve yağmaya girişmemeleri koşuluyla Kürtler para (vergi) ödediler.

Şehir halkı ve köylerde tanımla geçinenler mal ve canlarını yitirmemek, geçimlerinden olmamak için Kürtlüklerini gizlediler. Fakat savaşı meslek edinen sürü sahibi, silahşör Kürt toplulukları Kürtlüklerini korudular; devrin hükümetinin baskısıyla merkezi yerlerden çok uzaklaştılar. Düşmanları da kasıtlı olarak Kürd'ü hırsız, yol kesici diye göstermişlerdir. Bu nedenle şehir merkezlerinde Kürt Milleti'ne mensup olanlar azaldı, diğer Kürtlerle aralarında ayrımlıklar çıkarıldı. Yalnız Kardakya ahalisi, Haldi-Ararati-Mitaniler'in tarihsel artıkları ve Zagros Dağları ile, Enzan gibi tarihin her döneminde Aryaniler'in ve şahinşahların tüm şanı ve yüceliklerini korumayı omuzlananlar bu ağır ve övünçlü görevi şahısları adına layık bir şekilde, örneği görülmemiş candan bir fedakarlıkla yerine getirdiler. Bu yararlı eylemlerinin karşılığında sadece kahramanlık ve pehlivanlıklarının belgesel nitelemesi olan övünebilecekleri Kurd adını aldılar. Gönüllerinde kendilerini korumak ve öldürülmek korkusuna yer vermediler. Sonraki çarpışmalarda da becerileri ve olgunluklarını açığı vuran savaşçılıklarından geri durmadılar. Zamanla yaşadıkları yer de KURDISTAN adını aldı.

Evliya Çelebi adlı ünlü Türk gezgini 1056 (Miladi 1646) tarihli Seyahatname'sinde "Kurdistan'ın kuzey sınır Erzurum,

güney sınırını Basra Körfezi'dir" diyor (*). Şark - i Kadim (Eski Doğu) Tarihi de : "Kürt Kavmi'nin alanı Basra Körfezi'nden Hazar Denizi'ne dek uzanır" diye yazar.

Kürt Aşiretleri adlı, Umumi Aşiretler ve Göçebeler Müdürlüğü'nün Osmanlı Devleti'ndeki Kürtler konusunda 1918 yılında İstanbul - Orhaniye Matbaa'sında basıp yayınladığı kitap da yine:

"Kürt aşiretleri güneyde Irak ve Musul, kuzeyde Lazistan ve batıda Anadolu, doğuda Acemistan ile Ararat Dağları'nda otururlar" diye, yalnız Türkiye Kürdistanı'nı belirtiyor. Türkler bunu itiraf etmiş oluyorlar.

Eskiden Fars Bölgesi'nde yaşayan Kürt taifeleri, "Kurti, Merd, Emerd" ler idiler. Strabon da bunlardan söz etmiştir. Herodot, bir Pars taifesinin adına "Mıroftû" diyor. Mırof, Kürtçe bir sözcük olup, insan-adam demektir. O taifenin de Kürtlerden olduğu söylenebilir.

Bir zamanlar İran padişahlarının başkenti olan İstexr (İstahr) şehrinin padişahı M.S. III. yy. başlarında Kuçihir. adında Bazerneki Kürt sülalesinden birisiydi. Bu sülale milattan önce de vardı. Orada Hexamenşiler oturuyorlardı.

Rahmetli Reşid Yasemi, Sasaniler'im soyu konusunda detaylı bilgi verir. Sonuç olarak, "Erdeşir ê Babek'in atası yani Sasan, Şabankare Kürt taifesindendi. Babek (Papek)'in annesi ise yine bir Kürt taifesi olan Bazemekiler'dendir. Bu hanedanlığın doğup geliştiği yer de Kürtlerin oturduğu Fars Bölgesi'dir" diyor. Adı geçen yazar sözünü pekiştirmek için de

(*) Yine Evliya Çelebi (1611-1682) Seyahatnamesi'nden Kürtlerin o dönemlerde Erzurum'un hayli kuzeyine dek de yaygın oldukları anlaşıyor. Örneğin bugün Gümüşhane'ye bağlı olan Bayburt ilçesi için : "Ahalisinin çoğu Türkmen ve Kürt'tür" diyor Evliya Çelebi. (Bak. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden Seçmeler, Cilt : 1, 1971, İstanbul, M.E. B. Yayınları, s. 286) Ç.N.

şöyle devam ediyor: "Eşkaniler'den V. Erdvan'ın halkın huzurunda okuduğu mektupta geçen bir ibare Taberî ve İbni Esir'de (*) de yazılıdır.

Tercümesi şöyledir : 'Sen ayağını evinden dışarı atmadın ve ölümü kendine doğru çektin. Ey Kürt soyundan olan! Sen ki Kürtlerin çadırında beslenmişsin, senin bu tacı başına koymana kim izin verdi?"

Pasarkad taifesinden olan Hexamenşiler, İstexr şehrinde saltanat sürmüşlerdir. Sonra onların yerinde Kürtler ortaya çıktı ve İstexri padişahlığını ele geçirip onların yerine geçtiler.

Pasarkadiler'in de Kürt taifelerinden olduğunu iddia etmiyoruz. Yanız şunu hatırlatalım Acaba Şebanan taifesi ve Bazernekiler birer Pasarkad taifesi olamaz mı? Bu durumda Pasarkad sözcüğü zamanla Pasakar, Sapakar, Sapankar, Şebankar, Şebankare olmuş olabilir. Bunların ise Kürtlükleri açıktır.

Sasan'ın İstaxri'deki Enahita tapınağının kurucusu olan Pasarkadi asillerinin soyundan olması gerekir. Çünkü o bölge yerlileri Pasarkadiler idi. Sonraları bunlara Şebankare denmiştir. Bazı tarihler, Akemenid, Axemenş (Ahamenid)'in Mad padişahı Huxstere'nin soyundan olduğunu yazar.

Axemenş, Enzan Padişahı idi. Kusi padişahlığına son veren Şilhak İnşuşinak, Enzan'ı da almıştı (M.Ö. 650). Mad padişahı Frortiş sonra Enzan'ı aldı ve kendi soydaşları olan Kusiler'i kurtardı.

İnşuşinak eliye ortadan kaldırılan son Kusi padişahı, Anlil - Nadin - Axe idi. Axemenş sözcüğünün, bu "Axe" nin soyundan olduğu için Enzan padişahının adı olması mümkündür. Kusiler, Kürtlerin ataları olduklarından, Şebankare'nin Pasarkad olması da uzak bir olasılık değildir.

(*) Taberî ve İbni Esir ünlü iki Arap tarihçidir. Birincisi X.yy. , ikincisi XIII.yy'da yaşamışlardır. -Ç.N.

İranname veya Eşkaniler Devri'nde İranlılar adlı kitabın II. cilt, I. bölümünün "İran Kürdistanı" ile ilgili yerinde Kürtler konusunda yapılan açıklamalar, doğu bilimciler ve tarihçilerin görüşlerini pekiştiriyor. Şöyle deniyor adı geçen kitapta : "Onlar en şerefli bir eski İran Aryai boyu sayılabilir. M.Ö. 1800'de Babil'de hüküm süren Aryanlar arasında hukuk ve felsefenin doğduğunu, bunların Kasu, Kassit adlarıyla tarihte ün yaptıklarını söyleyebiliriz. Bunlar bugünkü Kürtlerin ataları idiler. Asur kitabelerinde onlara Kurtik, Kurd, Kurti denmiştir..."

Hexamenşiler'in vatanı olan Enzan, bu Kassitler'in yerleşim yeri idi. M.Ö. 1200-1300 yıllarına ait olan Bextiyari'deki Mal a Mîr Kitabeleri, Kusi Devleti'nin yıkılışından az önce, Enzan Bölgesi'nde bir Kurd taifesi olan Kutî Emerdeleri'nin yaşadığını ve hüküm sürdüğünü gösteriyor. Bu kitabe şöyle diyor "Ben Texixi Padişahı Gutu Emardi ve Peserxeni padişahı. Bu dağda bu işleme ve süslemeleri tamamladım ve ben Nerisi, Ditbi ve Terter taifeleri mensuplarının tanıları ve Büyük Tanrı ile bu yazının yeri olan dağda Man Tanrısı, Xo Tanrısı ve Sur Tanrısı'nın yazılarını, ayrıca burayı yapan ve bana yardım eden padişah için taifelerinin koruyucusu olan Terter Tanrısı'nın şeklini de toptan gösterdim."

"Etrafımda kale yapturdım. Adır Sutturkit'in oğlu İndikiri olan padişahın adını da oyup duvardaki tüm isimleri onlara vakfettim. Onların yeri olan Xodi (Hodi) Şehri'ni onardım ve yine büyük bir tanrı olan ve bu Enzan Toprağı'nı bana bağışlayan Ditbi Heykeli'ni de, Emerdi'den geçen yolu da yaptım. Nehir kıyısındaki konaklarda yaşayan padişahlar, toplanmış olan kanunlar... Enzan Ülkesini bana bağışlayan Ditbi'nin Heykeli, bana yardım eden Emerdler'in Tanrıları sevinçliler Sahsiksi (?) şehirlerini aldım. Emerd'den geçen yolu yaptım..." Bu çivi yazısını Hollanda'daki Doğu Kongresi üyesi Prof. Says tercüme etmiştir.

Bu Texixi Padişahu (Tahihi Padişahu) Kutu Emardi (*) bir kitabesini de Süleyman Şkefti'nde (**) anı olarak bırakmıştır. O kitabede de şöyle deniyor:

"Ben Texixi Kutu Emardi, Peserxeni (Peserhani) Padişahu. Valiler tayin ettim. Emerdi Tannları için kılavuz (şekilleri) kazıdım. Bu şekilde bir put (heykeli) yaptım... Fakat Man Tannı'nı burada kazımadım. Onun istirahatgahını gizli bir yerde yaptım." (32).

Emardi veya Emerdi bir Kürt taifesidir. Strabon bunların varlığını Kurtiler ile birlikte İran'ın çeşitli yerlerinde anar ve onları aynı soydan sayar.

Bu kitabeler birçok güçlüğü çözüyor. Ayrıca Kusu ve Kutu'nun birliğini gösteriyor. Bu taifenin Kutular'dan olması, Emardi ve buna bağlı olarak Kurtiler'e de delalet eder.

Kurtiler'in sınırı M.Ö. 2600'da Elam'dan Adana'ya dek uzanıyordu. 125 yıl Elam'ı egemenliklerinde tuttular. Enzan'da da Gutiler yaşıyordu. Sonra Kusiler Enzan'da ortaya çıktı ve kuzeyden Kassitler geldiler. Enzan'da yer yer bulundular. Babil'e saldırdılar. Yaklaşık olarak buralarda 700 yıl egemen kaldıktan sonra, tekrar dağlık bölgelerine döndüler.

O devirde yazılmış olan Mal a Mir Kitabeleri, "Enzan'da hüküm süren taifenin Gutular'dan Emardi adında bir taife" olduğunu bildiriyor. Enzan, Kusi ve Kassitler'in vatanı olduğundan, denebilir ki Emerdi'ler Kassitler'den olan bir taifedir, Kassitler de Gutiler'dendirler.

Bu kitabe, padişahın adını İndikirit - Sturgit'un oğlu diye anıyor. Bu ise, bir Mad taifesi olan Istrugat, Istruxatlar'ın adı idi.

(*) Bu ad, daha önce Gutu Emardi şeklinde geçmişti.- Ç.N.

(**) Şkefti Özellikle Kürtlerin yaşadığı dağlık bölgelerde kayaların oyulmasıyla ev olarak kullanılan yerlerdir - Ç.N.

Kürt Soyu ve Devamının Tarihi adlı kitapta şöyle yazıyor "Emerd tairesi veya Mardlar, Büyük Kurus'un taraftarları idi, bu aşiret de Kürler'in ve Lurlar'ın ataları sayılır. Bunların bir kısmı Fars'da yaşıyordu ve halen yaşıyorlar." Mal a Mîr Kitabeleri'nin yazdıklarına dayanarak Kurus'un onlara yakın olduğu söylenebilir.

Strabon, Fars'da Kurd, Merd ve Macus gibi tairelerin yaşadığını söyler.

Asur Kitabeleri Rızaiye (Urmiye) Gölü'nün batı bölgesine Parsuwa diyorlardı. Bunlar Pars, Part taireleri idiler. Sonraları yerlerinden göçüp Hazar Denizi'nin güneyine gittiler. Büyük Darius bunlara Persu demiştir. Fransızlar ise Partik demişlerdir.

Asur padişahı Asarbadon bu tairiyi Madlar'dan kabul etmiştir. Asurlular'ın tuğlalar üzerine yazdığı yazılarda adı geçen Senaxerib (Senharib) Devri'nde Persuwas adlı Parslar, Elam'ın doğusunda yaşıyorlardı. Salmanasar da, Arteşe diye Persuwas'a yakın yerde yaşayan birine değinir. Asurlular'ın, Persuwaslar'dan Elam'ın doğusunda diye söz ettikleri tarihte Amadai ve Parsuwaslar'dan ayrı oldukları biliniyor. Ayrıca Mad padişahı Huxşter, Pars'ın güneyinde Persumişi fethedip, kuzeyde de Asurlular'ın elindeki Parsuwalara onları elinden kurtardı. Yine yazarın görüşüne göre; "Kuzey Parsuwarları Parsumiş veya Güney Parsuwalara ile aynı değildir." Bu görüşü İngiliz yazar St. J. Malkom'un görüşü de pekiştirir. İngiliz yazar şöyle diyor "Bazı araştırmacılar, Parsiya Sultanları'nın aslen Turani veya Tatar olduklarında görüş birliğindedirler. Çünkü bunlar uzun zaman İran'a hakim olmuşlardır. Lakin bu görüşün yanlışlığını gösteren birçok belge var. Eski bir araştırmacı ve tarihçinin açıkladığına göre, ülkeleri Dicle'nin kıyıları olan Parsiya(*) ahalisinin eski adı Karduş idi. Karduşiler toprağı da bugün Kurdistan diye ünlüdür." Sonra ekliyor:

(*) Bu sözcük metinde Yarsya şeklinde geçiyorsa da Parsia (Parsya) olması gerekir - Ç.N.

"İskender'in ölümünden Erdeşîr ê Babek'e dek 500 yıl kadar geçti. Bütün bu uzun zamanın Doğu tarihinde yer almadığı söylenebilir. Firdevsi şu kadarını anar ki; güya devirden hiçbir tarihsel şey kalmamıştır." Yazar şöyle diyor:

"İskender'in ölümünden sonra Büyük İran ülkesi 200 yıla dek kanşıklık içinde, taifelerin beylerinin yönetiminde idi. Bu taifeler birbirleriyle sürekli savaş halinde idiler. Bu taifelerin durumu öylesine kanşık ve kararsız idi ki, o zamanki tüm İran milletinin sultansız halde olduğu söylenebilir!.. Sonuç olarak, Firdevsi o devrin tarihini tümünden kalemden uzak tutmuştur. Oysa Rumiler'in tarihlerinde İranlılar'ın kendileriyle övünüp gururlanabileceği birçok olay vardır. Bugün adları İran tarihinde kaybolmuş olan eski Persiya sultanlarının padişahlarıyla, kılıçları güneş gibi parlayan Rumiler bile baş edemiyordu. Bunun nedeni, denebilir ki İranlıların beceri ve cesaretleri idi. Rumiler'e karşı galip olan o ülkenin yerlilerinin bir kısmı Rum Ülkesi'ne (Anadolu) yakın idiler. Bunlar Hazar Denizi'nden Basra Körfezi'ne dek ele geçirdiler. Tüm yüksek dağları, derin vadileri, süratli akan nehirleri, susuz ovaları ve otlakları almışlardı. Rumiler bir türlü o taifeyi bağımlı kılamıyorlardı. Rumiler'in en iyi savaşçıları, komutanlarından Persiyalar'ın yiğitliklerini dinleyince başlarını eğerdiler."

Sr. J. Malkom'un değindiği bu bölgeler Eski Madlar'ın ve sonraki Kürtler'in vatanıydı. Bu, Kürtler'in kendileri ve İranlılar'ın bağımsızlığı ile korunması yolundaki fedakarlıklarının apaçık bir kanıtıdır. Yine bu, İran'ın ve İranlılık adına sürekli savaşta ve çarpışmalarda olan taifelerin merkezi ağırlıklarını Kürt Milleti'nin oluşturduğunun da bir belgesidir. Coğrafi konumları da Kürt olduklarını gösteriyor.

Burada Prof. Hertsfeld'in şu söylediklerini hatırlatalım "Eğer İran yerlilerinden, Aryailer'den önce sözü edilmeye değer bir ad varsa o da Kayspin adıdır. Bunun dallarını İran'ın birçok bölgesinde görebiliriz.

"Buna karşılık Sasaniler'den sonra da eğer İran yerlilerinin adını araştırırsak şüphesiz ki Kürt (Kurd) sözcüğünü görürüz. İran'ın her bölgesinde bu kavmin adı vardı. Başta Körfezi'nden Hazar Denizi'ne, Mazinderan'da, Horasan'da, Efganistan, İstefan, Kerman, Xuzistan (Huzistan), Erram - Kafkas Azerbaycan'ı - Ermenistan, Kardakiye, Rebie, Sivas'a ve İskenderun'a dek.

Tedesgu adlı doğubilimci Beluc kavmi ve Kürt toplulukları arasında bazı ilgi ve bağılıklar bulmuştur (33)."

Sasaniler devrinden önce yazılan Zertuşt Dini kitapları konusunda Emin Zeki Beg, Tarihinde şöyle diyor :

"Bu kitapların ünvanları, gerçekten insanı, 'Pehlevi dili büyük bir olasılıkla aslında bugünkü Kürtçedir' demeye zorluyor. Çünkü sözcükleri Kürtçeye oldukça benzer. Örneğin Zertuşt Dini'nin adetleri ve edebiyatından söz eden 'Dînkurd'; Kürt Dini ile çok ilgilidir, belki de Kürt Dini kastediliyor. 'Danistan - i Dinik'in Dasitan ê Dinik (Dinsel destanlar) olmadığını kim söyleyebilir ki, tümüyle bugünkü Kurmanci diliyledir : 'Şkend koma têk vê car' Zertuşt dinini savunmak için yazılmıştır. Kürt diline çok yakındır. Nitekim 'Şkend koma têk vê car' bugünkü Kurmanci'de: 'Bu defa hepsini kırdı (yendi)' anlamında tümüyle Kürtçedir.

Darnes Tetr, Zertuştîler'in Kutsal Kitabı'nın Mad diliyle yazıldığına inanır.

Babilliler'in isnadlarından Babil halkının Guti Taifesi'nin korkunç ve vahşi saldırısına uğradığı anlaşıyor. Gutiler'in vahşi ve katı yürekli oldukları, Mezopotamya'da sağlam şehirleri kana ve ateşe boğdukları belirtilir.

Madlar konusunda da Yahudi Tarihi, Mad'ın Yehowa (*) kahrına uğradığını belirtir. İsrail peygamberleri diyorlar ki; Ye-

(*) Yehowa (Yehova) : Tevrate geçen, Musa Peygamber'in sözünü ettiği Yahudi Tanrısı'nın adıdır - Ç.N.

howa, Babilliler'in kalbine merhametsiz Madlar'ın büyük korku ve vahşet ürpertisi yerleştirmesinden sevinçlidir.

Halefleri olan bugünkü Kürtler de kendi başlarına egemen değildirler. Kurtuluş ayaklanması günü nedeniyle aralarındaki istek soydaşları olmayan komşularının gönlünde korku doğurmuş; kısaca katı yüreklilik yüzünden değil, kalpleri belki cesaret ve kahramanlık yönüyle söz konusudur!..

Bu yüzden de millet birliği olmadığı gibi, aralarında daima anlaşmazlık doğuran nedenler vardı.

Şerafname adlı tarih şöyle yazıyor : "Muhammed'in peygamberliğinin ünü etrafta yayılıp adı çevrede duyulunca dünyanın her tarafından kitleler ona iyi görünmek için temsilciler gönderdiler. Kürt toplumundan da Boxduz (Boğduz) adlı çirkin, kaba birisi peygamberin huzuruna gitti. Peygamber onun heybetli duruşundan sıkıldı aşiret ve kabilesini sordu. O 'Ben Kürt Toplumundanım' dedi. Peygamber şöyle buyurdu : 'Yüce Tanrı bu topluluğu kendi arasında birleşmeye muvaffak kılsın. Birleşecek olurlarsa dünya onların eliyle yok olur' " Şerafname'yi İran'da basan ve yayınlayan Sayın Ferecullah Zeki açıklamasında şöyle diyor: " Bu rivayet uydurmadır. Peygamberler şekle değil, öze önem verirler. Onların görevi, halkı Tanrı yolunda doğru ahlaka yöneltmek ve bunun için beddua değil, dua etmektir..."

Bu rivayetin hurafe olduğu şüphesizdir. Yalnız, bu milletin düşmanlarının kalbinde doğurduğu ürküntü ve korkunun sonucudur.

III. BÖLÜM
ARARATİLER
(Araratlılar)

Ararat adına tarihte ilk kez, Asur padişahı I. Salmanı Nasr (Salmanasar)'a M.Ö. 1260 ilişkin olarak rastlarız.

Kutsal Kitabı, Farsçaya çevirip yayınlayan Amerikalı Mr. Haks, Ararat'la ilgili şunları belirtir :

"Ararat, Ermenistan'ın merkezinde Aras Nehri ile Van ve Urmiye Gölleri arasında uzanır. Bu sözcük tüm bu bölgeyi kapsar. Rivayete göre, Nuh'un Gemisi bu dağa oturmuştur. Bu yüksek dağa Ermeniler Misis, Türkler Ağrı Dağı, İranlılar Kuhê Nuh (Nuh Dağı), Avrupalılar da genel olarak Ararat, Araplar Cudi diyorlar. Denizden 17.000 qedem (*) yüksekliğinde olup yanardağlardandır. Son patlaması 1840'da olmuştur. (35)"

Tarihçi Demerkan, güçlü Ararat Devleti'nin varlığını, asıl yerinde, M.Ö. 2000 yıllarında diye gösterir ve der ki : "Mad tai-fesi (36) M.Ö. 2000 yıllarında Kafkaslar'dan geldiğinde bu güçlü Ararat Devleti yollarının üzerinde idi, doğusundan geçtiler."

Bu devletin M.Ö. 900 yıllarında, yani Dahhak'ın hükümdarlığı devresinde var olduğu anlaşılıyor. Yaklaşık olarak M.Ö. 800-865 yıllarında Menwaş (Minwaş) adlı Ararat padişahı gü-

(*) Qedem : Bir ölçü, ayak.

neye gelerek Pars eyaleti Umanai'yi işgal etti. Asurlular'a karşı sağlam setler yaptılar. Bu padişahın Şehname'deki adı Menuçehr, Avesta'da ise Menuşcesr'dir. M.Ö. 773-882 tarihlerinde Ararat padişahı Sarduris, III. Salmanı Nasr (Salmanasar) adlı Asur padişahını yendi.

Herodot ise bu konuda şöyle diyor : "Ararat Dağı yöresinde Alarud kavmi bulunur. Bunlar Haldiler'e bağlıdırlar. M.Ö. 600 yıllarında Ermeniler Alarudiler ülkesine geldiler, orayı zaptedip onların dilini benimsediler. İşgal ettikleri tapınaklara Hayistan adını verdiler."

Sayın Elî Esğər Şemîm Hemdanî de, Kurd adlı eserinde şunları yazıyor : "Xaldi kavminin, Kardular'ın Aryai Devleti Ermeniler tarafından yıkılınca 300 yıl boyunca yaşadıkları yerlerde bir eserleri kalmadı. Belki Xaldi kavimlerinin dağlara göçünden sonra adları Van Gölü'nün kuzeyinde, bugünkü Trabzon vilayetinde bir kenite kaldı. Bu kent, Rumlar zamanında Bizansın Doğu Bölgesi'nde Xeylat (Heylat) veya Alxat (Alhat) diye bilinirdi."

Bugün Axlat (Ahlat) adında eski bir şehir, adı geçen gölün kuzeydoğusunda bulunmaktadır.

İranname veya Eşkaniler Devrinde İranlılar adlı kitapta Araratla ilgili şu açıklama bulunur : "Aryailer'in bu topraklara yerleşmesinden önce birkaç Kürt kabilesi buraya yerleşmiştir. Bu arada Nayriler Van'ın batısındaki dağlarda, Dicle Nehri'nin iki yanında Urmiye Gölü'nün güney ve doğusunda, Zağros Dağları'na yakın yerde; (*) Urardular (Urartu) kuzeyde, Nayriler'in topraklarının doğusunda idiler. Yukardakilerin üçünden Urardu-

(*)Mannalıların etnik bakımdan hangi kökene mensup oldukları hakkında kesin hiç birşey bilmiyoruz. Ama muhakkak ki Medlerle büyük ölçüde karışımıldır.... Mada, Marda ve Mannai adlarının benzerliği esasen karışıklığa yol açar... Ermeniler bu arada Van Gölü havzasında Khaldların (Xaldlar) yerini almış olduklarından, İranlılar'ın veya

lar (Urartular), en güçlü olanlardı; Asur devletiyle hep çarpışıyorlardı. Merkezleri şimdiki Van şehri idi. Hükümdarlarından kalan kitabelerden altı kişinin adını biliyoruz. Bunların bir aileden olması mümkündür. Bunlar aynı zamanda padişah idiler. Onlardan Erkist adındaki padişah, Asur padişahı olan Sargon (M.Ö. 700-720) ile savaştı. III. Serdures ile Asurbanipal M. Ö. 644'te anlaşmazlığı düştüler. Şimdi tahminen Ermenistan denen yerlerde Urardular'ın sınırında nehirlerle yakın bölgelerde, örneğin Malatya ve Palu yörelerinde o aile devrinde kalma eserler vardır. Bu bölgelerin şahları kendilerini Nayri şahları olarak göstermişlerdir."

Farsça bir dergide yer alan Ermenistan ile ilgili bir makalede aşağıdaki görüşlere yer verilmişti

"XIX. yy.'da doğubilimciler İran ve Ermenistan Dağları'nda, Asurlar'ın çeşitli işleme eserlerini, yazılarını incelemiştir. Bunun sonucunda anlaşılmıştır ki, M.Ö. 3000 yıllarında Ermenistan'ın bir kısmında Subari adıyla birçok topluluk vardı. Bunların içinde Xat (Hat), Hat, Xald (Khald), Hitid (Hitit?), Alarud, Habaslar tarihte ünlüdürler.

onların yakını olan grupların yayılmasına açık bölge, Dicle'nin sol kolları boyunca Van Gölü'nün güneyindeki topraklardan, yani bugünkü Kürdistan'ın kalbini oluşturan vadilerden ibaret kalmıştı. İskit şeflerinin kılıçtan geçirilmesinden sonra Mannalı'lar nüfuzlarını yeniden kazanma olanağını buldular... Daha sonra adları M.Ö. V.yy.'da Perslerin Büyük Kral Yolu'nu anlatan Herodots'un Matiene'sinde yansımış gözüktür. Daha sonra da Strabon'un M.Ö. 1.yy'nın sonuna doğru Urmiye Gölü'ne verdiği Mantiane adında yansır görünür; Ptolemaos ise bu bölgenin, "Bütün Asur sınırı boyunca uzandığını" ekler. Görülüyor ki Margianoi (Maetienoi, Mannai)'lerin toprakları, Asur'la sınırdaştı. Bu duruma göre, Asur'un düşmesinden sonra bundan en çok yararlananlar Mannalılar olmuştur." (Daha fazla bilgi için bak. Nikitin, Kürtler, S : 33 ve sonrası) - Ç.N.

O asırlarda Küçük Asya'da Biena, Usayir, Melid, Mîldîş, Nayri ve Mana toplulukları yaşamışlardır. Asur yazıtlarında bunların yerleri genel olarak Nayri ülkeleri diye geçer. Bu topluluklar sonraki yüzyıllarda birleşik bir tarzda Urardu (Urartu) saltanatını oluşturdular. Başkentleri de şimdiki Van olan Tuşpa idi.

Bu sıralarda Urardu (Urartu) ve Mannailer de Nayri ülkesine dahildirler (*).

Asur padişahı Tiglat Plaser şöyle yazıyor "Nayri kavmi, Dicle - Fırat'ın yukarı kaynaklarında, yani Araratiler'in vatanında yaşıyor. Nifates'in kuzeyinden Diyarbakır, Xerput (Elazığ), Dersim ve Bitlis - Toros Dağları'na dek yayılmışlardır.

Böylece Araratiler'in de Nayriler'den olduğu anlaşılıyor. Daha sonra Ermeniler gelip buraları işgal etmişlerdir.

Madlar zamanında Ermeni kumandanları, Madlar tarafından görevlendirilen kişilerdi. Madlar'ın yıkılmasından sonra Büyük Kurus İran İmparatorluğu'nu kurunca, Ermenistan, İran İmparatorluğu'nun bir parçası oldu ve III. Dariyus zamanına dek öyle kaldı. Buraya komutan seçilen Wendfeme (Vunidfıme) veya Hidranis; Strabon'un dediğine göre Selevkus padişahı Büyük Antiyakos'un zamanına dek Ermenistan'da hüküm sürdü. (M.Ö. 223-559)

Gerçi İranname adlı kitap bu toplulukları Türk saymıştır. Ama son keşifler ve incelemeler bunların da Aryai olduklarını göstermiştir.

(*) Bir kent adı olan Nehri adını da, Nikitin'e göre Minorsky "Urartu'daki Khald Krallığı nitelemek için kullanılan Nairi adına yaklaştırmaktadır. Van ve Urmiye Gölleri Yukarı Nairi ve Aysağı Nairi Gölü diye adlandırılıyordu." (Bak. Nikitin, Kürtler, s : 231 dipnot).- Ç.N.

Araştırmacılar, Mitaniler'i Nayriler'den saymışlardır. Bunların Aryai olduklarından şüphe edilmemektedir. Asurlular, İranname'de Minui diye geçen Mannailer'i Madlar'a yakın akraba olarak tanırlar. Hatta ilk Mad padişahı olan Diyako, Mannai aşireti reisi idi.

Aslında Mad, Mannai, Sît, Kimmerîler tarihte Uman - Manda adıyla bilinirler ve bunlar aynı soydan olup Aryai'dirler (*). Sınırları Karadeniz'e dek uzanıyordu ve Araratiler bunlara dahil idi.

Son Ararat padişahının adı Mina idi. Bu padişahın tapınağa hediye ettiği tunçtan kalkanlar, büyük bir olasılıkla onun M.Ö. 6. yy. öncelerinde yaşadığını gösterir.

I.Dariyus, Bisutun Kitabeleri'nde, Ermenistan'a Ermina diyor. Ararat, İbranice bir sözcüktür. Herodot, ona Alarud der. Asurlular Urartu diyorlar. Mayer, bu taifenin asıl vatanını Ers merkezinde biliyor. Bazı tarihler oraları altı Mad taifesi'nden biri olan Arzantlar'ın yaşattığı yer olarak kabul ediyorlar. Arzant sözcüğünün Ararat'la ilişkili olması mümkündür.

Hezo yöresinde -Kuzey Kürdistan'da - Marartu diye yüksek bir dağ dizisi var. Şimdi "Malatu" -Kürtler Malatya'ya Malatu, Meletu derler- diye bilinir. Merertu sözcüğü Arapçada, kabul etmedim (reddettim) anlamındadır. Su üstünde olan Nuh'un gemisi su azalınca bu dağın tepesine değeceği sırada Hazreti Nuh'un "Merertu" dediği ve bu adın sonradan bu dağa ad olduğu söylenir.

(*) Smiezsek'e göre, Man/Mada/Madlar veya Mantienoi (Matienoi) gibi adlar sadece görünüşte bir fark taşırlar. (Bak. Nikitin, Kürtler Ö.Y. Yayınları s: 34, not) Medler....Asurlulara karşı hareket geçer. Nino-va 612'de düşer. Medler'in müttefikleri arasında Babil Kralı'nın yanında bir de Umman Manda adına rastlanır ki Asurluların Kimmerler ve İskitler'e verdikleri bu ad "Manda sürüleri" anlamına gelir. Burda geçen "Manda" sözcüğünden bu adı taşıyan topluluk anlaşılmalıdır. Hayvan olan manda ile ilişkisi yoktur - Ç.N.

Oysa ki, efsanede anlatılanlar gösteriyor ki, bu dağ dizisinin asıl adı Urartu idi, Araplar bunu Merertu'ya çevirdiler. Bu her iki adın, aynı taifeden adlarını aldıkları biliniyor. Ve gerçekten bugün bile Malatya ve Palu'da Ararat padişahlarından kalma eserlere rastlanır.

Asur Tiglat Plaser, Azu - Hazu Dağları'nda Kurtie topluluğunun adını anar. Bu durumda Kurti (Kurtiye), Urartu topluluğuna dahil oluyor. Strabon (Istrabon), Ermenistan'da Ararat toprağında Kurtiler'in ve Merdamerd'lerin varlığından söz ederek bunu pekiştirir. Ermeni tarihçileri, Ermeniler'in egemenlik alanında büyük taifelerden Marhlar'dan (*) söz ederler. Bu taife Van Gölü yöresinde idi. Bugün de Van Şehri'ne yakın olan küçük bir ada (**) Extamar adını taşıyor. Viktor Lankluwa der ki "Ermeniler, Mad Padişahı'na Ermeni diliyle Wišta Bazung, yani 'ejderha oğlu' diyorlardı (39)."

(*) "Medler'in ana vatanına Ma denildiği bilindiğine göre, Dersim Zazaları öz anneye ma ve Medler'in dilinde adama, murdem; nikah ve başlığa, mar yükseğe, barış dendiği gibi, Zazacada bu kelimeler aynı anlamda ve aynı şekilde kullanılır. Kahraman anlamında olarak kadınlar, kocalarına: mêr derler. Cesaret anlamında : Ez mêrım, tu mêri derler. Bu kelimeler Med dilinde de aynı anlamdadır. Zaza lehçesinin % 50'sinde bu eski ana dilinden kalan öz Ari kelimeler vardır.

Tarihçi Juste, eski kitabelerden bir taş üzerinde Zaza kelimesini okumuş ve bu kelimenin eski Kürt dilini kastettiğine inandığını söylemiştir. Rus tarihçilerden Griyev, Medler için şöyle diyor : "Bunlar Kürtler'in atalarıdır ve İranlı Kavimler arasında ilk yeri alırlar. İranlılar'dan daha önce Asurlar'ın yazı ve edebiyatını biliyorlardı. Kürtler'in aslı olan Med yani Mar'lar, taşlar üzerinc çivi yazısı yazmayı ve heykeller yapmayı biliyorlardı. İranlılar (Fars), Medler'i yenince Guro Kürtler'in edebiyatını almıştı." (Bak. Kürdistan Tarihinde Dersim, Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, Halep, 1952, s 21. Dr. Nuri Dersimi, kitabının başka yerlerinde de Mar'lar'ı Medler'le aynı olarak gösterir. Bak a.g.e., S : 71 ve sonrası.) - Ç.N.

(**) Bu adanın Van Gölü'nde olduğu anlaşılıyor - Ç.N.

II. Sargon'un oğlu Senaxerib (Senharib), kuzey eyaletlerinden birinden babasına şunları yazıyordu "Bir topluluk kuzey tarafından Van memleketine baskı yapıyor, Van Padişahı II. Erkist güçlkle bunlara karşı koyabiliyor. Bu topluluğa Kamber (Kammer) deniyor." Tevrat bunlara Cummer, Yunan tarihçileri Kimmer diyorlar.

Ararat Devleti'nin başkenti olan Van Şehri'nin yerlileri Marlar idi. Ennenilerin bu Marlar'ı, aynı zamanda Strabon'un Merd-wamerd'leri idiler (*), ki sonra genç olarak Kurd adını aldılar. Denebilir ki, bu taifeler Ararat milleti idi. Devletleri Ermeniler tarafından yıkılınca da yerlerini bırakmayıp orda kalmışlardır. Uygarlık yönünden ileri oldukları ve dinlerini Ermeniler'e kabul ettirdikleri anlaşılıyor.

Hristiyanlığın yayıldığı ilk yüzyıllarda, Milâdi 275 yılında Hristiyanlığı kabul eden Ermeni padişahı Tertab, Muş yöresinde Haldi ruhani önderlerinden ve halktan üç bin kişi öldürerek onları Hristiyanlaştırdı. Bu arada Kürtler'in bir bölümü de Hristiyanlığı kabul etti. Sonraları İslam dini yayılınca Haldi Kürtleri ve soydaşları güneyli Kürtlerle otuz kadar aşiret, İslam dinini benimsediler. Ezilen uluslar doğal olarak özgürlük duygularının etkisi altında, hakim ulusun yaptıklarına karşı tavır alırlar. Hakim ulusun düşünce ve inançlarına ters düşen her akım onlarca benimsenir. Ararat Kürtleri, Ermeniler'in egemenlikleri altındaydılar, Ermeniler ise Hristiyanlıktı.

Çoğu soydaşları yeni din olan İslamiyeti benimseyince, onlar da kolayca Hristiyan dinine karşı olan Müslüman savaşçılarına bağlandılar. Yalnız bir kısmı Hristiyanlığa bağlı kaldı. Bugün bunların torunları Ermeni olarak bilinirler. Çünkü o eski dönemlerde dinsel inançlar ulusal duygulardan daha ağır basıyordu. Bu dine girmeleriyle ulusun dini unutulmuş oluyor. Ayrıca Ermeniler'in tarihsel rivayetleri, Miladi 150 - 200 yıllarında

(*) Yukarıda Merdamerd şeklinde geçmişti - Ç.N.

Hristiyanlığın Kürtler arasında yayıldığını ve bir kısmının da Kurduin Dağları'nda (?) gizlice Hristiyanlığı kabul edip ayinlerini yaptıklarını belirtir. Hatta gizli Hristiyan Kürt önderlerinden Sukiyas, putperest hemşehrileri tarafından öldürülmüştü. Gerçekten Hristiyanlardan Dersim ve Van Gölü'nün güney doğusundaki bazı sarp dağlık bölgelerin yerlileri I. dünya Savaşı yıllarına dek Ermenice bilmiyorlardı, Kürt dilini kullanıyorlardı. Bunlar, ataları Hristiyan kalan Kürtler idiler. Bilindiği üzere, ulusal bağımsızlığına sahip olan hiçbir ulus kendi dilini unutmaz ve ezdiği ulusun diliyle de konuşmaz. Müslüman Kürtler de Hristiyan Kürtleri Ermeni saymışlardır. Aslında o yöre Kürtlerinin Ermeniler dışında başka Hristiyan bir ulusla ilişkileri olmamıştır. Bu nedenle her Hristiyan Ermeni diyorlar. Bu gün dahi böyledir. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti, egemenlikleri altındaki Ermeniler'e jenösit (Katliam) uygulamaya başlayınca bu Hristiyan Kürtler de öldürülenler arasında idi. Kaçabilenler gittikleri yerlerde Ermenilerle dost olup Ermenice öğrendiler.

Bir zamanlar Araratlar toprağında yaşayan Neyriler'den Aratiler'i öğrenebiliyoruz. Yine bir zamanlar Muşkiler buralarda saltanat sürmüşler ve Kuzey Kürdistan'ı işgal etmişlerdi. Muş Şehri bu Muşkiler'den kalmadır.

Tevrat'ın Oluş (Tekvin) bölümünde (23/10) bu topluluk Maş diye geçiyor. Onların Cezire'nin kuzeyinde oturdukları ve soylarının Nuh Oğlu Yafes'e ulaştığı söylenir. Atalarının Dicle'nin kaynaklarına yakın yerde hükümet kurdukları sanılıyor. Anlaşıldığına göre, Muşkiler, Cezire'nin kuzeyine dek egemenliklerini genişletmişlerdi. M.Ö. VIII.yy.'da Lidya padişahı Mitas (Midas) tarihler Mitay Muşki diye anıyor M.Ö. 770'de ise Ararat padişahı Rusa ile birleşip II. Sargon'la savaşmıştır, bazıların görüşlerine göre o tarihte Urartu ve Medlar da söz konusudur. Bunlardan daha önce söz edilmişti.

Araratiler'in topraklarında iki ulus yaşıyordu : Biri Ermeni-

ler, diğeri Herodot'un deyişiyile Alarudlar. Yüzyıllar geçtikten sonra aynı bölgede yine iki ulus yaşıyordu : Ermeniler ve Kürd adını alan diğeri bir ulus. Ermeni tarihlerinde Alarudlar'ın nasıl ortadan kalktıklarına dair bir belirti yoktur. Sonraları genel olarak Kürd adını alanlar bu Alarudlar idiler. Ayrıca, eski Ermeni tarihleri Kutiler'den söz eder. Hatta, Kutiler'in vezirlerinin ayağında kırmızı bir ayakkabı varmış. Bu kırmızı ayakkabı aslında yalnız padişahlara özgüydü. Bu ayrıcalık da Ermeniler'den önce Ararat milleti Kuti - Kutiler'in bulunduğunun; yenilgiden sonra da Ermenistan devleti içinde önemli bir azınlık olduklarının belirtisidir. Bunlar eski güçlerinden, etkilerinden fazla bir şey yitirmemişlerdi. Marlar da Kutiler'den idiler.

Ksnefon şöyle yazar : " Mad padişahı Astiyakis'in (*) Babililerle yapmak istediği savaşta, Astiyakis'e vergiyle bağlı olan Ermenistan padişahı bir ordu vermekten çekindi. Kurus (Korus), Ermeni padişahını ikna etmek için Mad ordusuyla Ermenistan'a hareket etti. Sonunda Kurus'un muvafakatiyle Ermeni padişahı, yeniden Keldaniler'le yapılan savaşta ordusunun yarısını muhafaza edip diğeri yansını da Kiyaksar'a yardıma gönderdi."

Ksnefon'un Keldaniler dediği, Xaldiler (Khaldiler) idi ki Ermenilerin oraya gidişinden önce Ermenistan'da bulunuyordu (**).

Yukarıda Keldaniler'in karışık ırklardan olduklarına işaret edilmişti. Onlardan biri olan Kutiler, Kusiler Aryai ırkından idiler. Ksnefon da Araratiler'i onlardan sayıyor.

(*) Astiyakis'e, Ardeşir (Erdeşir) de denir - Ç.N.

(**) Bunlar Mardlar ve Khaldia (Xald)'lı ücretli askerlerden oluşan orduları idi..." (Bak. Ksnefon -Xenophon-, Anabasis, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1944.) - Ç.N.

Yine Ksenefon, Ermenistan sınırında Hind diye bir padişah-tan sözeder ki hangi kavimden olduğu bilinmiyor. Örneğin bir yerde der ki : "Kurus Ermenistan padişahından yardım istedi. Hind adlı padişaha da bir elçi gönderip para isteyecekti." Başka bir yerde de şöyle der: "Hind padişahının elçisi Kiyaksar'a geldi ve ona şöyle dedi: İşittiğime göre Asur padişahıyla savaşmak istersin.

Asur padişahının da yanına gideceğim, hangi taraf haksız olarak saldırırsa diğer tarafla birleşeceğim."

Kısaca şu sonuca varıyoruz: Gutiler, Karadeniz'den, Elam'ın kuzeyine dek uzanan dağlık bölgeyi kaplamış ve çeşitli topluluklarla bağımsız devletler kurmuşlardır. Bu topluluklardan biri güçlenince, diğer topluluklar onun egemenliğine girip çok defa kendi sınırları dışındaki topraklara saldırır, zorla ele geçirip yüzyıllarca o geniş ülkede egemenliklerini sürdürürlerdi. Büyüklüklerine ve güçlüklerine göre o topluluğun padişahı bütün milletler arasında şahinşah (şahlar şahı) olarak kabul edilirdi. Böylece millî bir birlik sağlanırdı. Açık olan şudur ki ; Kurti-ler'in temelini Kurti, Nayiri, Kusi, Emardiler meydana getiriyor. Bu nedenle onlar, diğer taifelerin şahlarını kendilerinininkilerden ayırmamış, hepsini kendi padişahları olarak kabul etmişlerdir. Açıkça görüldüğü gibi, Araratiler, Kardalar'ın kuzeyindeki bir bölgedeydiler.

Herodot, Kserses ordusu arasında Alarudi ve Sasperi adında Kürt askerlerini anar. Erzurum'un kuzeyinde Trabzon sınırlarında halen İspir adında eski bir şehir vardır (*). O bölgenin halkı gerçi Kürtçeyi unutmuşlardır, Türkçe konuşmaktadırlar; yine de kendilerine Kurd İspir denir.

Kurti, Merd (Mard), Emerdler'in adı her yerde birlikte anılır. Hatta sahte soy kütükleri düzenleyen bazı Arap tarihçileri,

(*) İspir : Bugün Erzurum'a bağlı bir ilçedir - Ç.N.

Kürtler'e Merd'in oğlu derler, gerçekten sözlük anlamı yö-
nünden Kürd ve Merd yiğitlik anlamında olup aynıdırlar.

Doğubilimci Dr. Raysk : "Xaldi (Khaldi), Kurtî, (Kurtî) el-
Kurdî ad ları Kürtlerle aynıdırlar" diyor (40).

Doğu bilimci Drawer de "Karda, Kartuxî, Kurtixi, Gurdî
Kardak, Sîrthi-Kurû-Gurdyay ile Kurdyay hep aynıdırlar" der.
(41).

Büyük Miyan aşireti kendilerine Xaldi (Haldi) diyorlar.
Geçmiş tarihlerde kendilerinin Halid Bin Velid soyundan ol-
duklarına ait belge olmadığına göre, eğer Xaldi iseler o zaman
Araratlı Xaldiler'den olmaları gerekmektedir. Büyük Bedirxan
(Bedirhan) Paşa ailesi de aynı şekilde.

Mitaniler'i bazı yerlerde Mitlani olarak da görürüz. Mila-
ni'nin Mitlani'den gelmesi mümkündür. Milaniler'in asıl yerleri
Diyarbakır yöresi, yani Mitaniler'in vatanıydı. Bu durumda Mi-
taniler'in Xaldiler'le aynı olması gerekir.

Mitaniler Karadeniz kıyılarından aşağılara (güneye) inmiş-
lerdi. Rum İmparatorluğu (Bizanslar) devrinde, Karadeniz kıyı-
sında Xaldi adıyla bir yer vardı. Kafkas yörelerinde de bu ada
rastlanır. Tüm bu açıklamalar Xalhdî, Nayîrî, Mitani, Subari,
Muşkî ve hapsinden de çok Guti ile Kurtî topluluklarının soy
itibariyle birbirleriyle ilişkili olduğunu kanıt

* * *

Reşit Yasemî, Kürt Soy ve Devamının Tarihi adlı kitapta
bilim adamlarının araştırmalarına uygun olan Eşraf (ileri gelen-
ler) hakkında Mesudi'nin (*) yazdığı bölümün bir kısmı İran'a

(*) Miladi X. yy.'da yaşamış bir Arap tarihçisidir. 943'de yazdığı ta-
rihte Kürtlerle ilgili bilgiler de verir - Ç.N.

bağlı başlıca Sasani kaynaklarından aktarılmıştır. Kürtler için belirtilen soy silsileleri büyük bir olasılıkla Pehlevi eserlerinden alınmıştır. Mesudi, kitabında Kürt taifelerini sayarken onların Kurd-bin-İsfendiyar-bin-Menuçehrê Pişdadi'nin soyundan sayar. Bu yazar her yerde Pehlevi kaynaklarına bağlı kalmıştır. Kürtleri İran sultanlarının soyundan kabul eder.

Bu açıklama, bu kitapta belirtilen şu farkla kabul edilebilir : Kürler, İran sultanlarının soyundan değil, tersine bu sultanlar Kürt soyundandırılar.O taifeler sonraları genel olarak Kürt adını aldılar.

Kıyumersiler	: Gutiler'den,
Cemşid	: Kusi, Kesitler'den,
Feridun ve Soyu	: Araratiler'den Manailer ve Madlar'dan,
Madlar	: Kusiler'den,
Hexmenşi	: (Ahamenid)ler, Kusiler'den,
Pehleviler	: Part ve Persular'dan,
Sasaniler	: Şebankare'den idiler. Ki tüm bu taifeleri bugünkü Kürt Ulusu topluluğuna katabiliriz.

* * *

Eski tarihçiler haklı olarak olayların yerini ve şahıların adlarını yazamamışlardı. Çünkü Mad, Asur, Elam tarihleri bilinmiyordu; Şehname de bu adlardan söz etmemiştir.

Miladi 1621 tarihinde İtalyan gezginleri Taht-ı Cemşid Kıtabeleri'ni incelediler. Miladi 1835 tarihinde de Buto (Bota) adlı Fransız konsülü Musul'da eski sarayların yıkıntılarının üzerinde

bazı yazılar keşfetmiş; bunları Fransa'ya göndermişlerdi. Daha sonra Fransa'dan oraya gelen bir bilim heyeti kazılara başlamış, bazı yazılar bulup bunları okumuşlardır. Böylece Kalde ve Asur tarihleri aydınlandı. Ayrıca tarih düzeyinde Madlar konusu da açıklık kazandı. Çünkü o devirler din ve mezhep devirleriydi. Kürtler, ulusal tarihleriyle ilgilenmediler ve aslında yüzyıllar boyu kültürel değerlerle özgürlük hakkından tümenden yoksun idiller. Övünç dolu bir tarihe sahip olmak umudunda değildiler. Bu konunun doğruluk kazanacağına güvenmiyorlardı. Mad padişahlarından bize sağlam yazılar kalmış değildir. Öyle anlaşıyor ki, Madlar da, bugünkü torunları olan Kürtler gibi gösterişten uzaktılar. Kahraman, savaşçı eylemleriyle tanınmayı yeterli görüyorlardı. Büyüklükleri, kılıçlarının zoruyla sürüyordu. Geleceği düşünmüyorlardı.

Her ne kadar Mad dilinden günümüze bir şey kalmadığı iddia edilirse de; bu kitabın ilgili bölümünde örneklerle açıklandığı gibi bugünkü Kürt dili, doğu bilimcilerinin görüşlerinin pekiştirdiği üzere Mad dilinin değişmiş şeklidir.

Şah Daryus'un çoğu kitabeleri, özellikle Bisutun Kitabeleri üç dilde; yani Asur, Elam ve Pars dilleriyle yazılmıştır. Bisutun, Madlar'ın merkezi olduğuna ve ordaki kitabeler Mad Milleti'ne hitap ettiğine göre; eğer Mad dili o Bisutun Kitabeleri'yle aynı ise, yani Mad dili, Bisutun Kitabeleri dilinin aynısı ise Madlar da çoğunlukla İran yerlilerini oluşturuyorlardı. Asurca, Elamca ve Parsça yanında çaresiz onlar da anlasınlar diye Mad dilini de eklemeleri gerekirdi. Bu durumda doğruyu söylemek gerekirse; Bisutun Kitabeleri, Pars diliyle değil Mad diliyle yazılmıştır. Akıl ve mantığa en uygunu da budur.

Mad - Enzan aileleri saltanatının birliği için şundan iyi belirti bulunmaz : Madlar, padişahları İxtrowiko (İhtoviko)'yu kendi elleriyle yakalayıp Kurus'a teslim ettiler. Mad Ulusu, Kurus'u kendi istekleriyle Medyan tahtına davet etmişti. Eski İranlılar'ın gelenek ve göreneklerine göre de kabul etmek gerekir ki, Mad-

Enzan Ulusu birbirlerinden farksızdı. Yani, Mad Ulusu kendi şahını tahtan indirip yabancı ve düşman eline teslim etmiş ve kendileri için yabancı birisini şah olarak kabul etmiş sayılmazlar. Çünkü darbe, Mad vezirleri ve komutanları tarafından hazırlanıp yönetilmişti.

Babil padişahı Napuid şöyle der : "O, yani İxtowiko, bir ordu topladı, Kurus savaşına gitti. Ordusu isyan etti, savaşmadı ve padişahları İxtowiko'yu yakalayıp Kurus'a teslim ettiler. Sonra Kurus Hemedan'a geldi; altın, gümüş ve bol servetle Enşan'a döndü." (42)

Mad ve Parslar aynı soydan iki taife idiler. Birbirlerine yakın yaşıyorlardı. Kurti Merd, Emerd taifeleri her iki bölgede yaşıyorlardı. Son merkezleri Madistan idi. Kteziyen (*) devrinde Madlar ve Parslar birbirlerinin dillerini güzelce anlayabiliyorlardı.

Tarih, Büyük Dariyus'u Mad padişahı Huxşter'in oğlu diye kaydeder. Bu yüzden Madlar'ın başkentinde şahşahlık tahtına oturabildi, Madlar'ın özgürlük isteklerini bastırdı!..

* * *

Mad Milleti, Kurd adını aldığı için, İslamiyetin kabulünden sonra yazılan İran tarihlerinde Mad adını göremiyoruz. İran Devleti'nin kuruluşu tarihi, Diyako - Keyqubad (**)'ı gelip geçen bütün şahlar gibi Piştadiler'in adlarından olarak kaydetmiş -

(*) Atekserkes veya II. Erdeşir (Ardeşir) de denilen Kteziyen, Xexamenşi (Ahamenid) padişahlarından biridir - Ç.N.

(**) Keykubad (Keykubat) Keyaniler'in ilk padişahıdır. Keyaniler ise İran'ın Dört Şah tabakasından biri olarak bilinir. Key: Adalet; Xubad (Gubad) : Gözeten; Keyqubad : Hakkı gözeten demektir - Ç.N.

tir. Avesta'daki Perizat'da böyledir. Bugün tarihin aydınlığa kavuşturduğu kadıyla eski Kürt taifelerini üç silsileye ayırabiliriz :

1 - Gutiler : Zagros tarihinin açıklamasıyla M.Ö. 2000 yıllarına dek,

2 - Kusi, Kasitler : M.Ö. 1125 - 2000 'e yani, Kusi Karduniyaş Devleti'nin yıkılışına dek,

3 - Xaldi (Khaldi) ve Mannailer : Feridun'dan Diyako (Keykubad)'a dek yaklaşık olarak M.Ö. 715-900 yılları.

Bu aralarda Gutiler'den olan Subariler, Nayiriler, Mitaneler, Muşkiler güçlü ve büyük hükümetler meydana getirmişlerdir. Bunlar, Zagros Dağları'na ve İran kesimine girmemişlerdir. Yalnız Subariler sınırından Suş'a dek varmışlardır. Bazı araştırmacılar yerel coğrafi adlarından dolayı Guti Milleti'nin varlığını kabul etmişlerdir.

IV. BÖLÜM

NEMRUDİLER

Kürt Vatanı Cemiyeti (Civat a Welat ê Kurdan) olan Xoybon (Hoybun)'un Kürt Sorunu adlı kitabında şöyle denir :

"Tarihin şafağında yüksek dağlardan Suriye'ye doğru bir kavim gelip yerleşmişti. Adı Gutu (Cutu), anlamı savaşçı idi." Bunlar Gutiler'di. Kitabın ilk bölümünde anlatmıştık.

Bu bölge Nemrud yaylasıydı. Ateş ortasında oluşan su dedikleri yer bugün Gutu (Cutu), Kutular'ın torunları arasında hayli kutsal sayılıyor (*). Bu suyun kaynağında yaşayan balıkların kimse avlamaya cesaret edemez. Bu su Urfa Şehri'nde (Türkiye'de) bulunuyor.

Kutsal Kitap Sözlüğü'nde, "Erk" şehri için şu açıklama vardır: "Nemrud'un Dicle önünde yaptığı, Yunan ve Romalılar'ın Erkuy (Erkui) dedikleri bir şehir olup sonraları Urfa denen şehir olabilir. Babil'in güneydoğusundadır. Bazıları, bugünkü Urfa'dır demişlerdir." (43).

Yine bu sözlükte şöyle denir :

(*) Hz. İbrahim'in Nemrud tarafından odun yığınınından meydana gelen ateşe atıldığı sırada oranın bir göle dönüştüğünü söyleyen dinsel inancı hatırlatıyor. - Ç.N.

"Babil'in bir adı da Şenar'dır. Nemrud'un yeridir. Nemrud ise Guş çocuklarındandır. Guşlar'ın saltanatı 74 yıl sürdü. Babil'de bunlara izafe edilen büyük tapınak, Bires Nemrud adıyla ünülüdür."

Musul yakınlarında Sincar'ın eski yüzyıllardan beri yerlileri bulunan Yezidi Kürtleri Sincara Şenğar derler. Guş da Kusiler'in adındandır. 74 yıllık Kusi saltanatı dönemi Babil'de de sürmüştür denebilir.

Şenğar'ın eski yerinde Erk olabilir. Şenğar, Babil'in kuzey-doğusunda, Dicle kenarındadır. Nemrud'un yerine Babil denmesi, Nemrud'un da Keldaniler'den, dolayısıyla Sami ırkından sayılmasına neden olmuştur. Kutsal Kitap Sözlüğü'nün Nemrud'u Guş'un çocuklarından göstermesine gelince: Kuş, Kusiler'in, yani Kassitler'in diğer adıdır. Denebilir ki, Kassit padişahlarından Babil'de saltanat sürdüren ve Cemşid diye tanınan Karduniyaş'a Sami tarihçileri Nemrud demişlerdir, onu kendi soylarından saymışlardır. Gerçekten İran tarihlerinde Cemşid'in tanrılık iddiası vardır. Ayrıca Kuran'ı Kerim'in buyurduğuna göre, tanrılık iddiasında bulunan padişah Nemrud'dur. Nemrud'un veziri ise Azer'dir.

Önce belirtelim ki, Nemrud ve Azer sözcükleri Aryani sözcüklerdir. Nemrud, ölümsüz demektir. Azer ise ateştir. Bugünkü Kürtler ateşe "agır" derler. Ağır, "azer" in değişik bir söylenişidir. İbrahim Peygamber'in (S.A.V.) annesinin adı Uşa idi. Uşa, Hint tanrıçalarından Sabah Beyazlığı Tanrıçası'na denirdi, ki güneş ışığı sayılırdı. Avesta'da da Uşa bir tanrı adıdır. Hz. Zertuş onu Gatha'dan almıştır. Örneğin Avesta'da şöyle denir:

1 - "...Her şeyden önce Ey Uşa isterim ki..."

2 - "...Ey Mezd Ahura, Ey Uşa..."

3 - "...Ey Mezda... Homan ve Uşa ile..." (*)

(*) Avesta'nın bu bölümlerinde Uşa adlı tanrının adı geçiyor - Ç.N.

Eski tarihsel açıklamalar gösteriyor ki, Nemrud'un vezirlerinden birinin adı Mehan'dır. Mehan (Meha), Sanskritçe'de büyük anlamında olup, Avesta'da "Maza", Kürtçe "Mazın" şeklindedir.

Bazı tarihçilerin yazdığına göre, Azer, İbrahim'in babası değil amcasıdır. Şayet doğru ise, Kürtler amcaya "Ap" derler, Aryai olan "Ap" sözcüğü Arapçadaki "Eb"'i andınıyor (*). Bu sözcüklerin hepsi Aryai'dir. Nemrud ve milletin Aryai diliyle konuştuğu ve Aryai soydan geldiğini anlıyoruz.

Kutsal Kitap (Tevrat) Sözlüğü'nde, Oluş (Tekvin) bölümünde (4, 3, 25) yazdığına göre; İsmaililer Medyanlılar'dan idiler. Medyanlılar da İbrahim Peygamber'in kızı Qiture (Keturah)'dendirler (**).

Bu Kutsal Kitab'a eklenen bir haritada, Kızıl Deniz'in kuzey tarafından İlaniti Körfezi (44)'nin doğusundaki yere Medyan diye yazıldığı gibi Kutî, Kusi ve Madlar da Ham soyundan olarak gösterilmiştir.

Yine Madlar'a kendi bölgelerinde Medyan denilmiştir.

Böylece Nemrud'u Aryalıların padişahları arasında aramalıyız. Gerçi eski yüzyıllarda Sami ırkın egemenliğine Nemrudiler bölgesinde rastlıyoruz. Ama o hakimiyet çabucak kaybedilip ortadan kaldırılmıştı.

Çeşitli ırklardan meydana gelen Keldaniler Milattan 3000 yıl önce çeşitli padişahlarla yönetilmişlerdir. Gerçi onlardan biri her zaman kendisini diğerlerinden çok üstün görüp kendisine "dört yanın padişahı" dedirtmiştir. (45).

(*) Arapça'daki "eb" baba anlamındadır Ç.N.

(**) Tevrat'ın bu konudaki metni şöyledir. : "Ve İbrahim başka bir kadın aldı ve onun adı Ketura idi ve ona Zımrân'ı ve Yokşân'ı ve Medan'ı ve Midyan'ı, Yişbak'ı ve Şuah'ı doğurdu..." (Bak. Kutsal Kitap, Tekvin- 25) - Ç.N.

Onlardan biri de Aryai ırkından Gutiler olup, Kalde'nin kuzeyinde ve Babil'in bir bölümünde yaşıyorlardı. Kendisini etrafın padişahı olarak kabul ettiren padişahları da, Kandiş (Kandeş) adında idi. Aryai ırktan Kusiler'in padişahı olup, Babil ve Mezopotamya'da Karduniyaş Devleti'ni kurmuştu.

Yahudi Eğitim Dairesi, İbrahim Peygamber'in doğumunu M.Ö. 2000-1500 olarak belirtir (*). 195 veya 175 yıl yaşadığı sanılır. Nemrudiler'in de aynı tarihlere rastlaması gerekir!..

M.Ö. XVIII.yy. Kassitler'in Babil'e hücum ettiği dönemdir. Sonra Babil'i işgal edip saltanatları döneminde 700 yıla yakın orayı başkent olarak kullandılar.

Bu yüzyıllarda Mitaniler Babil'in kuzeyinde bir hükümet kurmuşlar, bir süre İsrailoğulları'nı hakimiyetlerinin altına almışlardır. Mitaniler, Kusiler'den ve Subariler zümresinden idiler. Kassit-Kusiler'in padişahları İran tarihinde genel olarak Cemşid diye bilinirler. Cemşid kendini tanrılık derecesinde gören, Veda ve Avesta kitaplarının "Sonsuz hayat için" gerekliliğine inanan birisidir. İsmaililer'in Tevratı'nı Medyan'dan alıp okudu. Mad (Med)'lar da zaten Kusiler'den idiler.

Zertuşıter, III. Zertuşt'u İbrahim olarak bilirler. Onların inancına göre Mihabad, I. Zertuşt'tur. II. Zertuşt, Huşeng (İkiş Huş) olup, üçüncüsü de yukarıda dediğimiz gibi Abram, Awwram'dır (**). İbrahim bu sözcüğün Arapçalaşmış şeklidir. Bununla birlikte Parsiler'in inancına göre İbrahim, son Zertuşt olup Kusiler devrinde gelmiştir.

(*) Ünlü Arap Ansiklopedik Sözlüğü Muncid'de M. Ö. 1800 yılları olarak yazılıdır - Ç.N.

(***) Kürdistan'da Ewraman, Hewraman diye bir bölge ve aşiret adı vardır, ki bu adı hatırlatmaktadır - Ç.N.

Ayrıca yer ve zaman uyfunluğu yönünden de :

1 - Nemrud'un tanrılık iddiası Kuran'ı Kerim'de belirtilir. Cemşid'in tanrılık (ölümsüzlük) iddiası da diğer yandan bunun benzeridir.

2 - Doğuda bir sivrisinekler sürüsünün çıkması ve Nemrud'un öldürölmesi de Kuran'da buyrulmuştur (*). Elamlıların doğudan ani saldırısı ve Babil'in yağma edilmesi tarihsel bir olaydır. Kutsal Kitap Sözlüğü'nün bu konuda açıklaması vardır. Bütün bunlar gözönüne alındığında, Nemrudiler'in Kassit padişahlarından, Cemşid silsilesinden oldukları kabul edilebilir.

Yahudi Eğitim Dairesi'nin Nemrud'un Guş'un oğlu olduğunu kabul eden açıklamasının tersine Nemrud, Kassitler'den daha eskidir.

Ayrıca M.Ö.3000 yıllarında Guti kavminden Subir adlı bir taife Nemrud yaylasında saltanat kurmuştur. Nayriler, bu Subariler'den idiler. Naramsin döneminde padişahları Puti Madal idi. Ülkelere Nemir deniyordu. Nayriler konusunda, Puti Madal'ın, "Küçük Tanrı" anlamına geldiğini sonuç olarak belirtmiştik. Bu da Nemrud'un tanrılık iddiasına uygun olup, ülkesinin adı olan Nemir ile Nemrud da aynıdır.

Van Gölü'nün güneybatısında Nemrud Dağı diye bir dağ vardır (**). Nemrud'un yaylak yeri olduğu söylenir buranın. Bu yöre de Nemir Hükümeti alanındaydı.

·Kürt aşiretlerinin belli bir dönemine ait tarihsel olayları anlatan Mîr Şerefxan (Şerefhan)'ın yazdığı Şerefname'de, Nemrud Dağı konusunda şöyle denir:

(*) Nemrud'un beynine bir sineğin girdiğı ve ona dayanılmaz derecede acı verdiği şeklindeki dinsel inanç hatırlanmalıdır - Ç.N.

(**) Bir diğer Nemrud Dağı da Adıyaman- Kahta ilçesinde vardır. Son yıllarda burada yapılan kazılarda bu yüksek dağın zirvesinde antik döneme ait pek çok tarihsel eser ortaya çıkarılmıştır - Ç.N.

"Halkın söyleyişine göre Nemrud, kışın bu dağdaki kışlık yerine, yazın da yine buradaki yaylakta ve bu dağın tepesinde padişahlar için yapılan kale, saray ve binalarda çoğu zamanını geçirirdi. Yine Nemrud, tanrısal öfkeye de burada uğramıştır. Dağın yerden 2000 zira (*) yüksekliğindeki tepelerinde bulunan bu kale ve binalara su çıkarılmıştır. Dağın tapelerinden 1500 zira aşağılarda bir su gölü bulunmakta olup, gölün 5000 ziradan fazla genişliği vardır."

Nemrud'un kesin kişiliğini, yaşadığı asrı, ayrıca Zerdüş'tun İbrahim Peygamber olduğu iddiasını kesinlikle saptamak bizce güçtür. Ama Nemrudlar'ın yer ve adlarına göre Nemrud ve Milleti'nin Kutî, Kusi, Kur topluluklarından, dolayısıyla Aryai bir ırktan olduğu kabulenebilir.

Böylece diyebilir ki :

İbrahim, tektennlık inancıyla devrin yöneticilerine ters düşüyordu. Arabistan'a göçüp orada kalması, tektannlı dini yaymaya çalışması sonucunda kendi toplumundan, ırkdaşlarından koptu, tümüyle Araplaştı. Bu nedenle Nemrud da Sami ırkından olarak gösterildi. Hatta Kur'an da; "Makane İbrahiman Yehuda-İbrahim Yahudi değildi" ayetiyle (**) bunu pekiştiriyor.

Bu kutsal ayetten anlaşılıyor ki, İbrahim Peygeber Yahudiler'den, dolayısıyla Sami ırkından değildi. O Yahudiler'in ataları ise ona inanmışlardı. Hatta Hz. İbrahim'den çok sonra gelen Hz. Muhammed bile "El-Ereb minnî we ene leyse minel Ereb-Araplar benden ama ben Araplardan değilim" demiştir. Hatta bir diğer rivayetté, Muhammed Peygamber'in :

(*) Zira : 75-90 cm. arasında değişen eski uzunluk ölçüsüdür. - Ç.N.

(**) Kur'an-Al İmran Suresi : 68 - Ç.N.

"Halifeyi benden sonra Qureyş'ten seçin. Eğer Qureyş içinden halifeliği layık kimse olmazsa Qahtanoğulları'ndan (*), eğer onlar arasında da olmazsa Acem (**)'den arayın" dediği söylenir. Burdan da soyunu belirtmiş oluyor.

(*) Qahtanoğulları ile Qureyşoğulları iki Arap kabilesidir. Hz. Muhammed Qureyş (Kureyş)'lerdendir - Ç.N.

(**) Burada geçen Acem sözcüğü Arap olmayanlar için kullanılmaktadır - Ç.N.

V. BÖLÜM

KİTABIN İÇERİĞİ'NİN ÖZÜ

En eski tarihsel dönemlerde Guti, Gutu adındaki kavimler, Kafkasya ile Sus (Suş) arasında yerleşmiş; İran'ın doğusundan Adana'ya dek uzanan dağlık bölgeyi kaplamışlar ve bir ara Sümerler üzerinde istilalarda dahi bulunmuşlardır. Keşfedilen eserlerden anlaşıldığına göre, M.Ö.1000 yıllarına doğru bu kavmin padişahı Annatomsı, Elam Devleti'yle savaşmıştır. Bunun merkezleri Zî Kuye idi. M.Ö. XXIX. yy'da Guti padişahı Lugalzakı, aynı zamanda Erux (Eruh) ve Sumer Padişahı idi.

İran dergisi (Kude) şöyle yazıyor:

"V.yy'a dek Mısır'da egemenliklerini sürdüren Hokseler'in padişahlarının eserleri Girit adasından Bağdat yakınlarına dek görülür. Bu padişahların ünleri bu uzak yerlere dek yayılmıştır. Çeşitli tartışmalar sonunda bu kavmin de Xetti (Hatti) soyundan geldiği belirtilmiştir (46). Hokseler'in de eski Parsi bir sözcük olan ve güzel hükümdar ya da güzel imparator anlamına gelen Xuxşter, Huxşiş (Huğşiş) olması mümkündür. Bu, eski İran padişahlarının (47) lakabıydı."

Bu milletin Annatum zamanına dek hangi iniş çıkışlar gösterdiği ve hangi bölümlere uğradığının sırrı henüz çözülmemiştir.

Asıl adı Zîw Kîdu (Zeyu Keydu) olan ve Sümerler'in Patzi dediği Hz. Nuh'un mahallini düşünürsek; Patzi sözcüğü Kasi (dilinden) bir sözcük olduğuna ve Zî Kuye de Gutiler'in merkezi olduğuna göre, Hz. Nuh'un bu kavmin reisi ve peygamberi olduğu anlaşıyor.

Tarihsel geçmişin aşamalarını bize bilindiği kadarıyla açıklayan bilimsel kazılar, bu eski ağacın değişik dallarını gösteriyor.

En seçkin dallarından biri Lolobiler, bir diğeri de Sibirler idi. Birincisi Şihriar, Kermanşah yörelerinde, ikincisi de Sus'un kuzeyinden Adana'ya dek başlı başına bir hükümet idi.

Guti Padişahı Şerlek'e Şehname'de Siyamek denir. Bu Suba-riler'den olabilir. Babil'e M.Ö. 2688 - 2711'lerde yapılan akınlardan birinde, Şarkali adlı Akad kralı, Naramsin'in torunu tarafından öldürüldü (*).

Guti Padişahı İkş Huş, eski tarihlerde Huşeng diye geçer (**).

Guti padişahı Anri Dapzir düşmanlarını uzaklaştırmış, saltanatını yaymış, Naramsin'in sınırlarına dek genişletmiştir. Genellikle İran, Elam, Sümer, Akad, Babil ve Dicle-Fırat'ın yukarı havzalarından Adana'ya dek, muhtemelen Qur (Kur) havzasıyla Çoruh da Anri Dapzir'in egemenliğinde idi.

(*) Şehname'ye göre Siyamek, ilk Acem padişahı olan Kiyumers'in oğlu olup Ehrimen tarafından ; bazı nüshalarda da Dev'in yavrusu tarafından öldürülmüştür. İntikamı ise oğlu Huşeng tarafından alınmıştır. (Bak. Firdevsi, Şehname, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1967, s: 30) Ç.N.

(**) Şehname'de belirtildiğine göre, Huşeng, Tehmurs'un oğludur. (Bak. Firdevsi, a.g.e., S 34). - Ç.N.

On dört Guti padişahı 125 yıl 40 gün Babil'de hüküm sürdüler. Sonra, adından anıldığı kadıyla, Guti soyundan olması gereken Erux (Eruh) padişahı Oton Lugal, daha büyük bir Guti Padişahı olan Tirikan'ı yendi. Guti taifeleri de dağıldı. Bu taifeler beylikler meydana getirdiler. Elam'ın kuzeydoğusunda Enzan, İnşan adında bağımsız eyaletler meydana çıktı. Bextiyan (Bahtiyarı) Dağları'nda Gîr adlı emir bağımsızlık kazandı. Cudi ve Bitlis yakınındaki topluluklar Karda-Kardaka adını almışlardı. Bu, Akad ve Sümer Dillerinde; Kahraman, savaşçı, pehlivan anlamına geliyordu. Kardalar, coğrafi durumlarına göre, Subariler'den sayılabilirler. Kardalar'dan olan Nayriler de Subariler'den olarak bilinirler. Bunlar bir zamanlar tüm Kuzey Kürdistan'ı almışlardı.

Nitekim, doğu bilimci Toro Danjin de Asuroloji Dergisi'nde şöyle der "Kardak Ülkesinde M.Ö. 2000 yıllarında Su ahalisi Van Gölü'nün güneyindeki arazide yaşıyordu."

Aramiler, Cudi yöresine Kazarata-Kardu diyorlardı.

Ayrıca daha sonraki tarihsel bazı olaylar Guti ve Cutiler'e ait bazı açıklamalar daha verir.

Gutiller'in büyük bir bölümü kendi yerel şivelerinde Kusi-Guş diye bilinmişlerdir. Kusiler'in bir tairesi olan ve adları itibariyle Kazarata'ya benzerlik gösteren Kassitler, M.Ö. 2000 yıllarında Hazar Denizi'nin batısındaki dağlardan hareketle güneye göç etmiş olup Luristan'a varmışlar, oradan Kusiler'le birlikte Babil'e saldırmışlardır. Padişahları Kandiş, M.Ö. 1760'da Babil Devleti'ni yıktı. Kendisini dört yanın padişahı olarak tanıttı ve Karduniyaş adında bir devlet kurdu. Bu devletin kurulması da Gutiler'le ilişkilidir. Devletin eksiklikleri de, Egum Kakrim adlı Kusi fatihince tamamlandı.

O zaman adlarını Mit adlı tanrılarından alan Kusi hanedanlarından bazıları Suriye'nin kuzeyinden Mitaniyan (Mitailer) Devleti'ni kurdular. Bu devlet zamanında Mısırlılar'a karşı kuv-

vetli setler çekildi. İsrailoğulları'nı sekiz yıl egemenlikleri altında tuttular. Asur ülkesini de istila ettiler, egemenlik sınırlarını Kerkük'e dek genişlettiler.

Asur ülkesindeki padişahlardan çoğu Guti ve Lolo kavmin-den idiler. Aslında Asur ülkesinin gerçek yerlileri Gutiler'di. Asurlular, Kassitler'in egemen oldukları dönemde Babil'de Ninowa (Ninovo)'nın yerinde ortaya çıktılar.

Asur Devleti'ni Asur-Karda birleşik devleti olarak kabul etmek gerekir. Kusi Devleti M.Ö. 1171'de Elam padişahı eliyle yıkıldı. Bu Kusi-Kassit silsilesi 700 yıla yakın Babil'de egemenliğini sürdürdü. Bunlar, Eski İran Tarihi'nde (Tarixê Gedimê İran) Cemşid diye bilinirler (*). Bir olasılığa göre Mitler-Kassitler, diğer bir olasılığa göre de Nemre-Nayiri'ler, Kuran'da Nemrud (Kavmi) olarak geçerler. Bu büyük kavimden, Nuh Peygamber'den başka, Awram (İbrahim) Peygamber de dünyayı doğru yola getirmek için gelmiştir. İbrahim'in torunlarından Muhammed Peygamber ise Araplar ve Arap olmayan milletler tarafından kendisiyle övünülen biri olmuştur.

M.Ö. 1100 yıllarından Muşki taifesi, bir devlet kurarak tüm Kuzey Kürdistan'a hakim oldu. Kapadokya ile Kilikya'yı da istila etti. Gutiler'den olan Xaldi-Ararat taifesi Kardakiye'nin kuzeyinde ün kazandı, padişahları olan Sardures (M.Ö. 773-783), Asur padişahı III.Salmanasır (Salmanı Nasr)'ı yendi. Şehname'de Menuçehr, Avesta'da Menuşçesra olarak geçen ünlü Ararat Padişahı Menwaş (Minvaş), Parsu'ya yakın olan Ummanai'yi Asurlular'dan aldı.

(*) Şehname'de de Cemşid'in Tahmurs'un oğlu olduğu ve 700 yıl padişahlık yaptığı yazılıdır. (Bak. Firdevsi, a.g.e., S : 38) - Ç.N.

Bazı kaynaklarda Cemşid, Cemşasb'ın babası olarak gösterilir. Cemşasb da Hz. Süleyman'ın diğer adıdır. (Bak. Ferheng-i Ziya, M.E.B. Yayını, 1967) - Ç.N.

Tugulti İnorta adlı Asur padişahının yazdıklarından anlaşıl-
dığına göre, Guti adı Kurti olmuştur. Ya da Kurti, Gutiler'in en
büyük taifesiydi. Öyle ki, Guti taifelerinin tümünün toprakları
üzerinde etkindiler. Bazı tarihçilerin Sirti dedikleri İran'ın doğu-
sundaki bir kısım Kurtiler batıya doğru gelmişler, buradaki Kur-
tiler arasında katılmışlardır. Tarihte açık olarak görülür ki, Guti-
ler'e çeşitli adlar verilmiştir. Persuwalılar ve Mannailer de
onlardan olup, biri Urmiye Gölü'nün batısında, diğeri de güney-
batısında yerleşmişlerdi.

Parsuwalılar "Pat", "Pehlewî (Pehlevi)" oldular. Daha sonra-
ları doğuya doğru göç ettiler. Büyük Dariyus onlara Persu de-
miştir. Mannailer de zamanla Mani , Manj, Maj, Kumaj, Kur-
manc şeklini almışlardır.

Zagros taifeleri padişahları, genellikle Mannailer'in ileri ge-
len ailelerinden idiler. İranzu, Aza gibi Mannai padişahları,
Şehname'de Zu - Zab şeklini almıştır.

"Diyako - Dicus", Mannailer'in başkanının oğlu olup, ordu-
suyla Ararat'tan güneye saldırdıktan sonra Asur padişahı tara-
fından Suriye'ye sürüldü. Sonra Mitaniler, Suriye'nin kuzeyinde
olan Madlar aracılığıyla kovuldu, halkı arasına döndü. Bir Mad
(Med) Devleti kurulmuş oldu. M.Ö. 705'te Mad tahtına oturdu.
(Şehname'ye göre Zal, Rüstem'i gönderip Keykubad'ı getirdi;
halk, ittifakla onu Şah seçti). Halkın "Kak Mad" dediği kişinin
sonradan Keyqubad (Keykubad) olması mümkündür Avesta'da
Kuwat olan padişah sonradan Qubad şeklini almış olabilir. Hat-
ta Diyaku'nun tersi de Kuvayed olur. Denebilir ki, bu, Keyqu-
bad sözcüğünün ters okunuşudur.

M.Ö. 650'de Frortiş adlı Mad padişahı Enzan Bölgesi'ni ve
Pars Bölgesi'ni ülkesine kattı. Herodot'un yazdığına göre, İran'ı
ele geçirdi.

Bu Padişah'a, Avesta'daki Terehetun adının benzeri olarak, Feridun denmiştir. Egemenliği dönemi de aynı benzerliği gösterir. Keyqubad'ın çocuklarının tanındığı yerlerde İrec'in babası (Feridun - ÇN.) görülüyor.

M.Ö. 633'te, şahinşah olan oğlu Huxşter, babası döneminde Mad Bölgesi'ne gelmiş olan ve 28 yıl Madistan'ın huzurunu kaçırmış olan Kimmerler ile Sekalar (Sakalar)'ın önderlerini bir gecede öldürerek ülkeyi onların şerrinden kurtardı. Büyük bir olasılıkla "Tol Hıldan" şenliği (Cejnê Tol Hıldan), yani Kurmanc kesiminde bulunan intikam alma ile ilgili şenlik (veya bayram) Feridun'un Dahhak'ı öldürmesiyle ilgilidir. Bu korkusuz ve talancı taifenin resilerinin öldürülüşü Huxşter eliyle olmuştur. Buna bağlı olarak M.Ö. 612'de Huxşter, Babil Devleti'yle birleşerek Asur Devleti'ni ortadan kaldırdı. Lidyalılar'la yapılan savaş esnasında güneş tutulunca, bunu Tanrı'nın gazabı olarak değerlendirip barış antlaşması yaptılar. Sivas bölgesindeki Kızılırmak kesin bir sınır oldu.

Huxşter, Kusiler'in fetih hareketini canlardırdı. Birkaç yüzyıldır Samoğulları (Samiler)'nin egemenliği altında olan Aryan Soyu iki kez egemenliği ellerine geçirdi. Mad sınırını Kızılırmak'tan Belx (Belh)'e; Hazar Denizi'nden Pars (Fars) ve Xuzistan (Huzistan)'a dek genişletti. Oğlu İxtowiko, ne yazık ki bu imparatorluğu koruyamıyordu. Milleti kendinden soğuttu. Enzan padişahı ve İxtiwiko'nun kızının torunu olan Kurus isyan etti. İxtiwiko'nun bey ve vezirleri Kurus'a bağlanıp İxtiwiko'yu yakalayarak kendisine teslim ettiler. Kurus, M.Ö. 550'de Hexamenşi (Ahamenid) padişahı oldu (*).

(*) Med Kralı Kiyaksar M.Ö. 612'de Ninova'yı yakıp yıktı, Lidyalılarla anlaştı. Yerine oğlu Aştiyag (İşyurnegu) geçti. Aştiyag, kızını Pers Kralı Kambiz (M.Ö. 529-522)'e verdi. Bu evlilikten doğan ve Medler'in yeğeni olan Kurus (Kirus, Kuruş, Keyhüsrev de denir), Medler'i yenerek devletlerine son verdi. Burda adı geçen Kurus budur - Ç.N.

Kusiler'in son padişahlannın adı Anlil-Nadin-Axe idi. Axemenşi'nin bu Axeler'in torunlarından ve Kusi-Guti kavminden olma olasılığı vardır. Aslında Axemenşiler (Hexamenşiler) Enzan'ın padişahları idiler, yani Enzanlıydılar. Enzan yerlilerinin tümü de Kusi ve Guti idi. Çivi yazısı ile süslü Mal a Mir ve Şkeft ê Süleyman Kitabeleri, Enzan padişahı Gutu Emardi'den kalmadır. Gutular'la Emardiler'in aynı soydan oldukları da anlaşıyor.

Yaklaşık olarak M.Ö. 600 yıllarında da Ermeniler, Araratiler'in toprağını ele geçirmişler, Haldiler'i kendilerine vergi vermek zorunda bırakmışlardır.

Kurtiler'in en cesur taifesi olan Zakrutiler Sakartiler'in adını andırır ve Sakarta, Zakarta-Bakarta adları benzerlik gösterir. Bu Sakartiler, Kurti (Cyrti)'lerden idiler (*). Yerleri İran'ın doğusu olarak gösterilir. Hangi tarihte Zagros Dağları'ndan geldikleri tam olarak bilinmiyor. Zagroslar'ın doğu eteklerinde ve Erbil yöresinde yerleşmişlerdi. Adlarını da Zagros Dağları'na vermişlerdir. Zagros, Zagrut adları birbirinin hemen hemen aynıdır. Bu aşiretin reisi Çitrtexme (Çeturtexme), (**) Dariyus devrinde isyan etti; kendisini, Huxşter'in soyundan olarak gösterdi. Eski tac ve tahtlarını geri almak istediye de yakalanarak öldürüldü. Bir diğer önderleri de Frortiş adını almış olup, yine Huxşter soyundan geldiğini iddia etti. Bir kısmı Madlar onu kendilerine Şah olarak tanıdılar.

(*) Mardlar'ın komşusu olarak bu Kurti (Kirti)'lerden ünlü coğrafyacı Strabon ve Ptolemaos da söz etmişti. - Ç.N.

(**) Nikitin, daha önce adı geçen eserinde bir açıklayıcı notunda (s :37) şöyle diyor "İran aşiretlerinin çok hareketli oluşlarına bir örnek olarak, Asagartiya'ların yer değiştirmeleri gösterilir. (Bunların adı bir Gareth unsuru da taşıdığına göre belki de bunu yukarıda tahlil edilen köklere yaklaştırmak mümkündür.)"

Frortiş yiğitçe savaşarak Dariyus'un, biri de Ermeni olan komutanlarını ardarda yendi. Bunun üzerine Dariyus'un kendisi Frortiş ile savaşmaya geldi. Frortiş Rey'e kaçtı; yakalayıp Hemedan'a getirdiler ve astılar. Bunların kendi iddialarına göre, Mad şehzadeleriydiler. Nitekim ailelerinin hakimiyetinin geri getirmek uğruna öldürüldüler.

İskender'in komutanları devrinde Partlar, Pehlevi adı altında, ulusal egemenliklerini geri alıp 500 yıl çok geniş olan ülkede saltanat sürdüler. Sonra Fars'da oturan Şebankare Kürt aşiretinden olan Erdeşir ê Babek büyük Sasanî Devleti'ni kurdu. Öyle görünüyor ki, bu aşiretin aslı Pasarkad idi. Sonraları Pasakar, Sapakar, Sapankar ve en sonunda Sebankar şekillerine dönüşerek Kürt aşiretlerinden birine ad olmuştur.

Sasaniler'in saltanatları sonunda ve İslamiyetin başlangıcında Araplar İranlılarla çok yönlü ilişki kurmuşlardı. Fars'ta oturan tüm Guti, Kusi, Mad taifeleri genel olarak bugünkü Ekrad (Kürtler) adıyla anıldılar.

Mad sözcüğü nasıl değişikliğe uğrayıp Kurd (Kürt) olmuştur?

Bu nokta henüz kesin bir açıklık kazanmış değildir. Bu konuda üç görüşten söz etmek mümkündür :

1- Sasaniler devrinde halk ve askerlere "Kara" denirdi. Mad Halkı ve askerleri de "Karamad" diye adlandırılırdı. "Kara" sözcüğü zamanla Kur (yani oğul) şeklini aldı. Giderek bu, "Kurmad" (Mad oğlu) oldu. Kurmad : Kurti, Zakruti, Kardü, Kusi gibi soydaşlarının adına dönüşerek "Kurd" oldu ve bu taifelerin tümünü kapsadı.

2- Madistan'da ezici çoğunluğu oluşturan Kurtiler, Madistan'ın her yerinde bulunuyorlardı. Araplar tarafından diğer taifelerle birlikte "Ekrad" diye adlandırılmışlardır.

3- İslamiyetin yayılma döneminde Araplar ilkin Kurti, Kar-

da, Zakruti taifeleriyle ilişki kurdular. İranlılar da Pehlivan, savaşçı kimselere "Gord" diyorlardı (*) Ayrıca pehlivanlardan, savaşmaya gönüllü olarak gelenlerin adlarının sonuna "...Gord" ekleniyordu. Bu savaşçı millet kahramanlıklar gösteriyor, zaman zaman Araplarla karşı karşıya geliyordu. Bu nedenle görünüşte de (sözcük olarak - Ç.N.), tavır ve durum yönünden de "Gord" (Gurd) lakabı adı geçen taifelere uygundu. Araplar, bunlara toptan Ekrad demişlerdir. Bu milletin diğer taifeleri de artık bu adla tanınmıştır. Sasaniler devrinde Mard adı "May"a ve Araplar devrinde de "May" adı "Mah"a dönüşmüştür.

Diyebiliriz ki; Kürt Tarihi'ni yazmak için "Guti", "Subari", "Loli", "Kusi", "Mitani", "Nayri", "Muşki", "Xaldi", "Mannai", "Mad" devletleri gibi Kürtlerin ataları tarafından kurulmuş olan devletlerin tarihinin topluca yazılması gerekir.

Sonuç olarak : Kürt Tarihi, bugünkü Türkiye Kürdistan'ı da dahil, eski İran Tarihi ve tüm geçmiş İran'ın övüncüne ortak bir durumdadır.

(*) Bugünkü Farsça'da Gord : Kahraman, cesur anlamlarına gelir. Zaza Kürtçesinde, özellikle Siverek yöresinde gird sözcüğü iri-yan , büyük anlamında kullanılır. Kurmancide, gır, gırs ve Soranice'de gewre sözcükleri bu anlamdadır - Ç.N.

YAZARIN AÇIKLAMA NOTLARI :

- (1) Tarixê Kurd û Kurdistan, Emin Zeki Beg.
- (2) Mecele-i İran Kudeh.
- (3) Cudi Dağı'nın kuzeyinde Erux (Eruh) adında Botan havali-sinde eski bir şehir vardır.
- (4) Mîju (mêjwî) : Kürtçede tarih demektir.
- (5) Sayın Por Dawud'un telif ettiği Mazdeist Edebiyatı.
- (6) İranê Bastan.
- (7) Kurd Peywestegî Nijadî ve Tarixî û.
- (8) Bu söz Kürtçe, beyin evi veya beyin malı demektir.
- (9) Bu da Kürtçe olup geniş omuzlu demektir.
- (10) Şkeft : Kürtçede mağara demektir.
- (11) Nifates : Diyarbekir, Dersim bölgesidir.
- (12) Esb Nudata (Esbi Newdata), Gumatay Muğ'un kardeşinin adı olup Hemedan'da Kurus'un oğlunun ardından tahta oturmuştur.
- (13) Mazdeist Edebiyatı Kitabı
- (14) Gutî, Mitaniî, Kusî.
- (15) Mecmelu'l -Tewarix (Mucmelu'l-tevarih)?
- (16) Bak. 13.not.
- (17) Bak. 13.not.
- (18) Bak. 13. not.

- (19) Bak. 7. not.
- (20) Bak. 7. not.
- (21) Tarixê Muşiru'd-Dewle (Muşiru'd-Devle'nin Tarihi).
- (22) Şenğar : En eski tarihsel devirlerden günümüze dek Ezdî (Yezidi) Kürtleri'nin yerleşme yeridir.
- (23) Bak. 7. not.
- (24) Mad Kitabı, Fransızca.
- (25) Yasna (Yesna)-65/70.
- (26) Mazdeist Edebiyatı Kitabı, İran'ın batısı Horasan değil belki Zagros Dağları'dır.
- (27) Bak. 21.not.
- (28) Bak. 13.not.
- (29) Bak. 13. not.
- (30) Bak. 7. not.
- (31) Rahmetli Sencabî Aşireti Reisi Serdar Nasır şöyle diyor :
"Ben Kehur Sultanı Abdullah Han'ın yanında bir yazı görmüştüm ki bunu Yezdgird'in kızı Şehribanû Hatun babasına göndermiş olup tümüyle Kürtçedir.
- (32) Tarixê Bextiyarî (Bahtiyari Tarihi)
- (33) Bak. 1.not.
- (34) Aslında Cudi Dağı, Musul'un kuzeyinde bir diğer dağdır.
- (35) Gerçi yanardağdır lakin son infilak tarihini henüz kimse saptayamamıştır.
- (36) Kassitler olması gerekir.
- (37) Mîjwe i (Mêjuy) Edebî Kurdî (Kürt Edebiyatı Tarihi), Alaaddin Sucadî'nin kalemîyle Kürtçe olarak Bağdat'da basılmıştır.

- (38) Bak. 6. not.
- (39) Wişab Ezun'dur.
- (40) İslam Ansiklopedisi.
- (41) Bak. 1. not. (Tarixê Kurdû Kûrdistan)
- (42) Bak. 6. not.
- (43) Urfa, Babil'in kuzeybatısında Fırat Nehri havzasındadır, Dicle'nin değil.
- (44) Akabe Körfezi olmalı.
- (45) Tarixê İranê Qedim. Eski İran Tarihi.
- (46) Gutiler.
- (47) Madlar.
- (48) Bir dergide okumuştum ne yazık ki yazarını hatırlayamadım.

